

TROP BREZ ZVONCEV

JANEZ JALEN

Resasti gonjič

Hribarjevemu Petru je poletje minilo, da sam ni vedel, kdaj. Zamotil ga je Resa. Nikoli bi ne bil verjel, da je z mladim psom toliko opraviti, preden je izučen. Še o Jerci in Špelci ni utegnil dosti razmišljati.

Petru so se še poznali po obrazu in po rokah sledovi toče, ko mu je Vencelj sporočil, naj neutegoma pride na Bistrico. »Le kaj se mu tako mudi kakor še nikoli ne?« je skušal uganiti Peter.

Preden se je prav zavedel, kaj misli, je že dolžil višjega gozdarja, da bi gotovo rad zvedel, kako sta se z Jerco spet spoprijaznila. Skoraj gotovo mu ni prav. Da mu je Jerca všeč, je Hrubečka že večkrat pokazal in tudi nič tajil ni. No, in sedaj, ko je vdovec —?

Kakor plésen, katere sede na les samo za drobno pičico, pa se v kratkem zagriže v sredo debelega bruna, se je čimdalje globlje zajedala v Petra sumnja, da ga oskrbnik njemu v varstvo zaupanega lova kliče predse samo zavoljo Jerce in da bodo vsa druga naročila prazna pretveza. Peter je namrščil obrvi, pa se mu je oko koj spet razjasnilo. Spomnil se je Grmove Špelce in njenega roznato zardelega obraza po ostrorobi toči na Ovčariji. Koj je videl Venceljna v drugačni luči. Začel je premišljevat i njegovo življenje, kolikor se mu je bil pač razodel. Moral je priznati, da bi bila Tkalčeva Jerca kar prava, če res misli iskati Hrubečka drugo ženo v Bohinju. Samo naravnost naj bi povedal. Tudi on bi njemu ne križal pota. Saj Vencelj ni Kranberger. Njemu samemu se pa tudi nič ne mudi ženiti. Še kakšno mlajšo, kakor je Špelca, bi lahko počakal. In če bi imel prej lastno streho, bi mu ne bilo treba pobirati ravno ostankov. Trdno odločen, da spregovori naravnost, kakor hitro bo Vencelj samo namignil na Jerco, se je bližal Peter gradu na Bistrici.

Že daleč je zaslišal lovec veselo lajanje mladega psa. Hkrati je ugledal Hrubečko. Sedel je na klopi pred durmi in kadil porcelanko. Tudi Vencelj je opazil Petra. Vstal je in mu šel naproti. Za svojim gospodarjem je pritekel črni jazbečar Črt. Vanj pa se je za-

ganjal in se hotel trgati visokonog mlad bel pes. Peter se ga kar nagledati ni mogel.

»Ti je všeč, kaj?« je ogovoril gozdar lovca.

»Kje ste ga pa dobili?« je bil Peter radoveden.

»Iz pravega gnezda. Čistokrven resasti istrijan je.«

Kakor bi bil pes uganil, da ga Vencelj hvali, se je ustopil predenj, pomahljal s tankim, lahno navzgor zapognjenim repom, potresel oranžnorumena uhlja in dvignil glavo. Vrhu temena mu je blestela lisa, enake barve kakor uhlja. Povohljal je s črnim smrčkom in živo pogledal s temnim očesom. »Morebiti še ne veš,« je poučil Vencelj Petra, »če ima istrski gonjič tako pisano glavo, pravimo lovci, da ima masko z zvezdo. Redkokateri jo ima.«

»Res nisem še nikoli slišal,« je priznal Peter.

»Prav zares je lep pes,« je pokimal Vencelj in si zadovoljno pogladil brado. »Po vsej Gorenjski utegne zasloveti, samo če pride v pravi uk.«

»Boljšega učenika, kakor ste vi, bi pač nikjer ne mogel dobiti.« Peter si ni znal predstavljati, da bi bil v lovskih stvareh kdo še bolj izveden kakor Hrubečka.

Vencelj je vzel pipo iz ust in pogledal Petra, kakor bi ga dolžil, da se dela nevednega: »Učil ga boš vendar ti, ne jaz.«

»Jaaaz?« se je začudil Peter.

»Lej ga. Si mar že pozabil, da sem ti obljubil pri-skrbeti prave krvi psa.«

»Žeee. Pa vendar —« Peter se je samo zavoljo lepšega branil. Psa se mu je pa hudo ljubilo. Precēj bi rad dal zanj.

»Nič vendar. Nikar me ne žali. Kar Vencelj obljubi, tudi izpolni. Da bi le vsi tako.« Priseljeni Čeh je mračno pogledal domačina Bohinjca.

V gospodarjevih besedah, še bolj pa v pogledu, je lovec začutil očitek. Ni še prinesel obljubljenih očnic. Ni pozabil na rože, le preveč neutegoma ga je bil Vencelj pozval na Bistrico. Da je imel že nabrane, se je opravičil, pa mu jih je toča za trakom na klobuku zbila. V isti sapi se je priveril, da natrga očnic, kakršnih se višji gozdar ne nadeja, pa če bi moral preplezati najbolj nepristopne stene na trentarski strani.

Hrubečka o strašnem neurju na Ovčariji ni še nič vedel. Zanimal se je pa zanj. Peter mu je prav rad pripovedoval vse od kraja. Ni prikrival, da je vedril

pri Jerci. Vencelj niti z očesom ni trenil in Peter je vedel, da bo Vencelj tudi glede Jerce ostal mož beseda, pa če bi se moral še tako premagovati.

Hrubečka je peljal Petra v sobo. Ob knjigah in slikah ga je dolgo časa poučeval, kako naj vzreja in vodi psa, kateremu sta dala ime Resa.

Sonce je že davno zašlo, ko je Peter odpeljal Reso. Hrubečka je lovcu psa podaril, čeprav ga sam ni dobil zastonj. Za slovo mu je pripel okrog vratu še lepo gradánico.

Na ime se je Resa kmalu privadil. Vrvíce se je pa otepal. Peter mu je moral, čeprav nerad, s šibo dopovedati, da se je ne bo ubranil. Kadar sta se pa igrala, je Resa kar ponorel od samega veselja. Saj je pa Peter tekal in se lovil z njim kakor z otrokom. Resa se je tudi naučil na ukaz hoditi na levi ali zadaj in pričel razumevati žvižge. V grmovje ga je bilo spočetka strah hoditi. Ko se je pa večkrat prepričal, da ga Peter vedno počaka, je začel šariti tudi po gozdu. Na najdrobnejšega ptička, na stržka, je bil ves neumen. Dokaj je imel opraviti Peter, preden mu je dopovedal, da njega ptiči nič ne brigajo.

Za vodo v Vojah je Resa naletel na prvega zajca. Začuden je obstal. Pa se je kar koj prebudila v njem prava čud. Z gobcem nizko pri tleh je stekel za bežečo divjadjo in tanko zalajal. Sled je kaj kmalu zgubil. Pa tudi zbal se je, da bi predaleč ne zašel. Vrnil se je h gospodarju. Toličke hvale do takrat še ni bil nikoli deležen. Celó košček slanine je prejel za plačilo.

Prvega strela se je tako prestrašil, da je stisnil rep, pritekkel Petru pod noge in pričel iz varnega zavetja togotno lajati na nevidnega sovražnika. Peter pa je sprožil še drugo cev. Resa je utihnil. Spoznal je, da ima tisti, ki mu ukazuje, celó grom v oblasti. Poka se ni več bal.

Peter in Resa sta si postala tovariša. Kadar je lovec odhajal v góre in je moral pes ostati doma, je vselej zateglo cvilil, kakor bi jokal. Držal se je klavrno, dokler se lovec ni vrnil. Še jesti se mu ni ljubilo. Kakor hitro je pa spet začutil Petra, je planil iz pasjice in od samega veselja ni vedel, kaj bi. Spenjal se je na verigi in cvilil in bevska, kakor bi se smejal, dokler ga lovec ni stvezel. V zahvalo se mu je navadno spel prav do obraza in ga obliznil na lice.

Nič manj pa ni bilo Petru v gorah dolgčas po Resi. Naj se je ustavil pri Jerci ali špelci, nikjer ni vedel skoraj nič drugega govoriti kakor samo o svojem psu. Jerca se ga je naveličala poslušati, špelci je pa moral obljubiti, da ji čimprej pripelje psa pokazat. A Peter je odlašal. Za mladega psa se mu je zdelo na Ovčarijo predaleč.

Na jesensko kvatarno soboto so pa planšarji in planšarice prignali živino na Vogar. Med potjo jih je ujel

dež, da so prišli do kože mokri v stanove. Še isto noč je Ovčarijo zapadel sneg in obležal do torka, čeprav se je že ponoči od nedelje na ponedeljek zjasnilo. Peter sicer ni bil namenjen v góre, pa so v soncu blesteči vrhovi vabili kakor že davno ne. Ni več zdržal doma. Kakor bi čutil z gospodarjem, je Resa Petra tako milo prosil, naj ga vzame s seboj, da mu ni mogel odreči. Ni mu pa pustil tekati naokrog in šariti po grmovju. Pes je moral hoditi tik njega ali trdó za njim vso pot prav na Vogar.

Grmovja špelca je lovca in psa že zdaleč spazila. Tudi njo je bila prevzela lepota jutra. Sam smeh in samo veselje je je bilo. Sama ni vedela, kdaj je glasno zavriskala. Kar ni se mogla premagati. Stekla je lovcu in psu naproti.

Z Reso je bila špelca koj prijateljica. Kakor hitro so prišli v stan, mu je nalila mleka v skodelo. Pes je mleko hlastno polokal in polizal še skodelo. Kakor bi se hotel zahvaliti, je špelci, ki ga je hotela pobožati po glavi, oblizal še roko. Rada bi mu še dala mleka, pa Peter ni dovolil, češ da bi se pes preveč zdebil, kar bi ga kazilo. Nič pa ni branil, da se je Resa sukala samo okrog planšarice in se zanj skoraj zmenil ni. Kako dobro vé žival, kdo jo ima zares rad. Saj se je pa špelca tudi znala pogovarjati s psom: »Resa, Resa,« mu je dopovedovala, »jaz pa vem, kje zajček spi.« Pes ji je tiščal z glavo v naročje, deklica ga je pa čohala za ušesi, kar mu je očitno kaj dobro delo. »Zjutraj sem ga videla, zajčka, Resa, zjutraj, kako se je stisnil v grm. In če je Petru prav, ga bova šla podit. Hov, hov.«

»Prav zelo mi ustrežeš, če res veš, kje leži zajec.« Peter se je razveselil prilike, da položi Resi zajca na dlako. Kasneje, se je nadejal Peter, bo pes sanjal samo še o lovu in poku.

»Alo, Resa, zajčka!« Špelca je zdrvela s psom skozi duri. Peter se je moral podvzitati, da ju je še dohitel. Ukazal je Resi k nogi. Od planšarice je pa poizvedel, v katerem grmovju je zajec. Odvedel je dekliča in psa na rahel greben. Sodil je, da bo od tam skoraj gotovo s strelom pogodil bežečega zajca. Špelci je dal na izbiranje, da se vrne v stan ali pa ostane pri njem, samo tiho bo morala biti. Špelca bi ne odšla, tudi če bi jo podil, tako jo je zamikalo videti, kako se bo obnesel Resa.

Peter je ukazal psu: »Resa, išči, zajčka išči!« Pokazal mu je z roko, v katero smer naj odide. Pes je hitro razumel, kaj hoče od njega gospodar. Veselo je stekel po bregu navzdol. Kljub temu da ga je lovec z žvižganjem spodbujal, naj pridno išče, se je dvakrat vrnil. Tretjič se mu je pa le posrečilo, da je zajca vzdignil. Ni bil velik in precej daleč je tekel, pa ga je Petrov strel vendar podrl, čeprav ne do mrtvega. Resa

Albert Anker: Mala tovarišica. (Umetnostni muzej, Bern.)

in Peter sta oba hkrati prišla do zastreljene divjadi. Pes prvi hip ni vedel, kaj naj naredi. Šele na Petrov ukaz je zajca zgrabil za hrbet. Zajec je zavečal, kakor bi zajokal otrok. Špelci se je zasmilil. Lovec pa je potisnil pasji gobec zajcu za vrat in ščuval Reso, naj zajca strese. Resa je hitro razumel, kaj naj stori; zajec je utihnil in mrtev obležal.

Pouka pa še ni bilo konec. Peter je odstopil in čakal, kaj bo Resa z zajcem počenjal. Ovhaval ga je in lizal kri. Ko ga je pa začel kóncati, je lovec rezko zavpil. Pes se je zdrznil. Da bi ubitega zajca morebiti celó načel, Resi še na misel ni več prišlo.

»Spet nekaj znava, kajne, Resa,« je pohvalil lovec psa in pobral plen. Zavil pa je v Jerčin stan. Resa se ni odmaknil od viseče okrvavljene zajčje glave, kakor bi hotel vsakega opozoriti: »Poglej me, jaz sem ga.«

S krvavimi madeži na beli resasti dlaki je prišel k Jerci, ki ga je komaj pogledala.

Dolgo sta se razgovarjala Peter in Jerca. Pes se je naveličal poslušati, posebno ko ni mogel več doseči previsoko obešenega zajca. Nič ni opazil Peter, kdaj je zginil. Ko ga je pa pogrešil, se je ustrašil. Če se zgubi, mu ga lahko odnese orel, ko kar izziva s svojo blestečo, belo dlako. Kaj bi rekel Vencelj? Komaj se je pa ozrl izpred Jerčinega stana, je že opazil Špelčo in Reso. Kakor dva razposajena otroka sta tekala po senožeti. Peter si psa ni upal poklicati. Bi ga komaj ubogal. Resi bi bilo v kvar, njemu pa prav gotovo ne v čast. Jerca bi se jezila, Špelca pa smejala. To pot se je moral lovec ravnati po psu.

Mirno, kakor bi bil pes ravnal prav, je odšel Peter k Špelci in Resi na senožet. Nikomur ni rekel žale

besede. Svojo lastno napako pa je moral nekako popraviti. Oprčil je Reso na jermen in ga odpeljal naprej proti Hebatu. Popoldansko sonce se je upiralo v bregove. Peter je vedel, da se prav gotovo nekje greje stari kruljavi lisjak. Premišljal je, ali naj uči Reso šariti ali ne. Lisjak bi se utegnil psu postaviti po robu. Odnehati bi moral Resa. Premlad je še in premalo izurjen. Pa saj ga ne bo izsledil. Če bo kaj vzdignil, bo srnjake. Peter je odpel jermen: »Resa, išči!«

Resa se dolgo ni vrnil. Peter mu je hotel že po-zvižgati in ga poklicati nazaj, ko se je pes živo oglasil. Lovec je napel petelina in čakal. Zašumelo je listje. Po jarku navzgor je prišepal Petru že dobro znani lisjak. Lovec je dvignil puško in že položil prst na sprožilo, pa se je zadnji hip premislil: »Ne smem. Do mrtvega bi lisjaka komaj zadel. Je preveč trdoživ. Zastreljenemu pa Resa ne bo kos. Utegnilo bi mu zamrziti lisjake za vedno. Pa tudi še premalo obraščen kožuh ima.«

Peter je odmaknil napeto puško od lica. Po lisjakovem sledu je pritekel Resa. Bil je tako razvnet, da mu je nos kar brenčal. Živo je nabijal za lisjakom. Peter se mu ni oglasil. Samo opazoval ga je in ga bil vesel.

Pasji lajež se ni nikamor več premaknil. Lovec je vedel, da je kruljavec ušel Resi v lisičino. Kakor prej na Vogarju, ko se je pes igral s špelco, si tudi sedaj ni upal tvegati, da bi ukazal Resi, naj se vrne k njemu. Pes je bil preveč v ognju, da bi hitro ubogal. Utegnil bi postati svojeglav in uporen...

Zadovoljen sam s sabo in s psom, ki je pokazal, da bo dober lisičar, je Peter odšel navzgor k dobro znani mu lisičini. Resa je bil tako zaverovan v pogon lisjaka, da ni ne ovohal ne slišal in ne videl Petra prej, dokler ga lovec ni po imenu poklical. Pritekel je k njemu in ga začel z gobcem dregati v meča, kakor bi mu hotel reči, naj mu pomaga, ko vendar vidi, da sam ne zmore. Peter je pohvalil Reso in mu obrisal od mokre skale umazano oranžnorumeno zvezdo. Opogumljen je pes skočil izpod njegove roke in se spet divje pognal pred lisičino. Na srečo je bil vhod prenizek, da ni mogel za lisjakom. Sicer bi prav gotovo skusil, kako ostro usekajo v temni lisičini zobje razdraženega starega lisjaka otročje predrznega mladega psa.

Peter bi bil Resi še privoščil veselja, pa ni smel. Pes, ki se razvadi, da pred lisičinami laja kar celo uro ali dve, za pogone ni kaj prida. Kakor mlajšemu tovarišu je začel dopovedovati lepemu istrijanu, da jo je kruljavec za danes pač odnesel, da mu pa že še potegneta kožuh čez ušesa. Kakor bi bil razumel človeško govorico, je Resa na ukaz stopil k nogi in odšel s svo-

jim zapovedovalcem nazaj na stojišče, s katerega ga je bil Peter spustil šariti. Naj si pes zapomni, da se čakata, kadar samá lovita, vedno na istem kraju.

Peter je legel v travo in oddrgnil oprtnik. Psu je privoščil več dobrot kakor sebi.

Petra ni več mikalo nazaj v dolino. Odločil se je, da ostane čez noč na Vogarju. Jerco je naprosil, da je pripravila uplenjenega zajca. Na večerjo je povabil tudi špelco. Grmova se je branila, pa jo je lovec zavrnil: »Ko si pomagala loviti, boš pomagala tudi glodati.« Pogovor se je ves večer sukalo samo okrog Rese. Jerco je kaj malo zanimalo, špelca bi se pa najrajši pogovarjala do jutra. Resa je utrujen ležal pod pogradom in v spanju nekajkrat zalajal. Gotovo se mu je sanjalo o zajcih in lisjakihi...

Peter je pustil psa pri Jerci, sam pa je legel spat v Znojev senik. Prebudil ga je jutrnji hlad. Vstal je in, ne da bi komu povedal, odšel proti Brvojem. Rožnordenci zasneženi vrhovi gorá so se ogledovali v jezeru. Na Viševniku je naletel na okrvavljen sneg. Po sledovih je spoznal, da je orel odnesel zajca. Ovčarijo je pregledal z daljnogledom. Gamsi so pretekli dolino med stanovi. Lisjak je prišel stikat prav pred hleve. Človeške stopinje ni nikjer opazil. Pa saj Trentarji le redkokdaj zaidejo tako daleč za divjačino.

Nejevoljen na orle, ki jim ni mogel do živega, se je proti poldnevu počasi vračal čez Hebat. Že zdaleč je zaslišal Resino lajanje. Takoj je uganil, da spet razsaja pred lisičino. Da ne zna Jerca paziati na psa, je pogodrnjal, in da jo bo moral še marsičemu privaditi, če bi se res kdaj vzela. Je pa špelca že vsa drugačna.

Obstal je in prisluhnil. Zazdelo se mu je, da je med pasjim laježem zaslišal glas Grmova špelce. Ni vedel, ali je res ali se mu je samo zazdelo, ko je tako živo pomislil na mlado planšarico. Stopil je hitreje. Kmalu je razločno ujel, kako je špelca skušala strahovati psa: »Resa! Jaz te bom. S palico te bom, če ne greš pri priči z mano nazaj v stan.« Pes se še zmenil ni. Še huje je lajal na lisjaka. Špelca je postala huda: »Resa! Boš videl, da te bom. In Petru te zatožim, da si ušel, pa čeprav še mene ozmerja.«

Kakor bi odsekal, je dekle obmolknila in pes tudi. Z bližnje poseke je zadonel zateglo vabeč žvižg: »Fiii-fi. Fi fi fiii.«

Resa je pazno privzdignil uhlja. Hkrati je že zagledal prihajajočega Petra. Stekel mu je naproti, kar so ga noge nesle. Veselo je poskakoval okrog njega in cvilil in lajal, kakor bi hotel pripovedovati: »Spet sem ga spodil, lisjaka. Spet, spet, spet.« Lovec je psu ukazal k nogi in ga ni pustil več pred lisičino. Špelco je pa mrko pogledal in ji poočital, da mu bo skvarila psa. Špelca se je zavedala, da je ona najmanj kriva, če

sploh kaj je, pa ni ugovarjala. Bala se je, da bi Peter ne začel strahovati Rese. Vsaka bi ne znala biti tiho, najmanj pa Tkalčeva Jerca.

Na Zgornjem Vogarju, ko je bilo že prepozno, da bi peš razumel, zakaj je tepen, pa je Grmova povedala, da je Resa že sinoči ušel Jerci. Dolgo je tekal naokrog in se pod Znojevim senikom večkrat ustavil. Morebiti je Petra tudi klical, pa ga ni slišal. Gotovo je že spal. Psa je postalo strah. Kakor otrok je prišel jokat pred Špelčin stan: »Odprla sem mu. Resa je nocoj spal pod mojim pogradom. Če sem zato zaslužila, da me grdo gledaš, pa me.«

»Kdo ti je pa kaj rekel,« se je branil Peter.

Špelca pa še ni vsega povedala. Kakor bi prilijala, je nadaljevala:

»Davi, takoj ko sem vstala, sem Reso peljala nazaj k Jerci. Vem, ni prav, da je pes sam šel na lisjaka. Pa ni ušel meni, je Jerci. Z njo se zgovori. Se boš laže kakor jaz. Šla sem pa Reso iskat zato, da bi se ti ne ujezil in ga ne tepel.«

Peter je stopil pred planšarico in ji zastavil pot. Veselo se so mu zasvetili zobje izpod brk. »Kar dober lovec bi bila. Le kdaj bi utegnila imeti premehko srce.«

»Naj imam, kakršno hočem. Zame je dobro; drugemu ga pa nikomur ne ponujam.« Špelca se je branila še dalje iti s Petrom. Ni marala priti z njim k stanovu. Bog vé, kaj bi si Tkalčeva mislila. Potlej bi se pa spet grdo držala.

Peter je zrasel: »Jerca s svojimi muhami ne bo nikogar strahovala, najmanj pa tebe. Zavoljo psa bo pa že svoje slišala.«

Rahel veter je potegnil po senožetih navzgor. Pri nesel je vonj po sveži jesenski travi, ki je le na redko posejana s cvetjem. Resa je povohljala. Bržčas se je v skalah nekje pod njim grel na soncu lisjak.

Peter je Špelco skoraj prisilil, da je šla z njim v Jerčin stan. Tkalčeva ni pokazala niti najmanjše nejevolje. Vedela je, da je od ostrorobe toče Grmova postala deklè.

Zavedala se je pa tudi, da mora vsekakor priti s Hribarjevim Petrom kmalu na jasno, če ne, prav gotovo nikoli ne bo njegova žena. Resi je koj postregla z mlekom in ni prej odnehala, da je tudi Špelca pomagala jesti zajca, ki je ostal od sinoči. Saj je bil dober, a Špelca ga je le s težavo požirala.

Zahajajoče sonce je zlatilo prve porjavele krone drevja, ko je Peter odhajal s psom nazaj v dolino. Jerca in Špelca sta stali vsaka pred svojim stanom. Da izžene puste misli iz glave, je Grmova zaukala. Sredi vriska pa je odsekala, kakor bi se ji bilo zaletelo.

Večer je bil lep. Špelci je bilo pa hudo kakor že davno ne. Vso noč ni skoraj nič spala, pa sama ni vedela, zakaj.

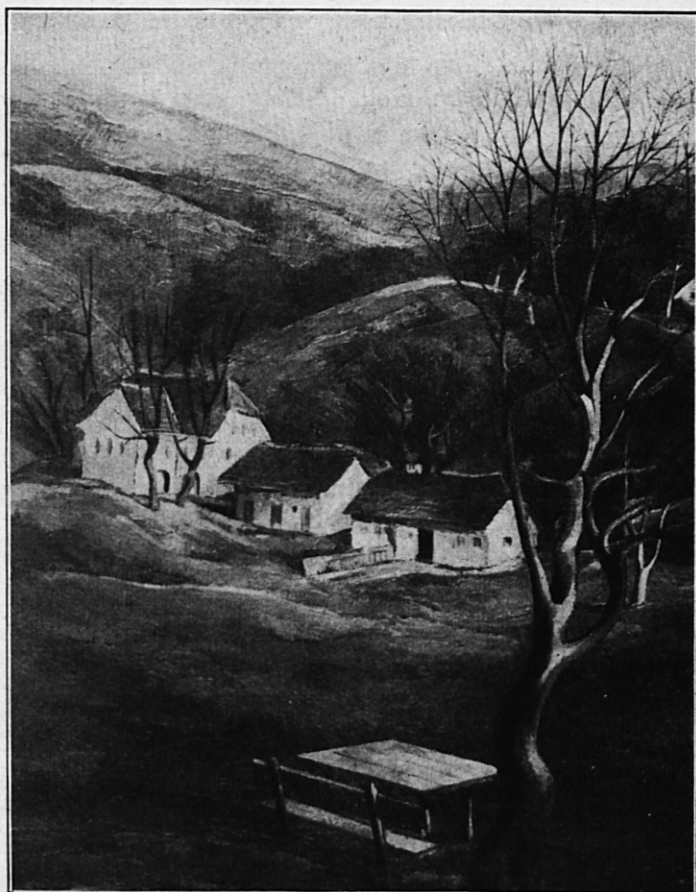
(V drugo naprej.)

TRIGLAVSKA PLANIKA

SONJA SEVER

V vrtoglavih višinah, pod mogočnimi vrhovi Triglava, je ležala med strmimi pečinami skrita tratica. Na njej je bujno zelenela mehka planinska trava in prelepe cvetice so krasile ta mali raj. V rahlem vetru je pozibavala svojo dehtečo, okroglo glavico temnordeča murka; kakor sinji dragulji v zelenem baržunastem plašču je žarel v sočni travi modri svišč. Zlate kepice rumenega igleca so blestele v sončnih žarkih in njih sladki duh se je čudovito spajal z opojnim vonjem ognjenega sleča. Na mali steni pa, ki je visela nad trato, je kraljevala kot najlepši okras tega čudno lepega gorskega kofička prekrasna planika. Kakor srebrna zvezdica se je lesketala v svoji nedolžni belini in s svojim mehkim bleskom zasenčila lepoto vseh drugih cvetic.

Ta čarobni planinski vrtec, kamor še nikoli ni stopila človeška noga, so si izbrale gorske vile za svoje shajališče. Ko so prvi sončni žarki z mehkim poljubom zbudile cvetice iz sna, so priplule s Peričnika v rahlih, lesketajočih se tenčicah in veselo zarajale nad rosno trato, ki je blestela kakor čudovita vezenina, stkana iz pisanih cvetic in žarečih draguljev. Ljubeče so se

Fr. Stiplovšek: Prva pomlad. (Olje, 1939.)

Fr. Stiplovšek: Samostanska cerkev v Krškem. (Lesorez.)

sklanjale k cveticam, mehko božale sinji svišč, vsrkavale sladki vonj murke in potapljale glavice v opojno dehteči iglec.

Njih največje ljubezni pa je bila deležna lepa planika. Posedle so krog nje na skalo in zapele pesem o njeni lepoti. Opevale so njene krasne ovojne lističe, ki so mehkejši od samega baržuna, njene zlatorumene prašnike, ki bleste kakor venček biserov, njeno nežno stebelce in njene lističe s srebrnimi dlačicami. Kraljico vseh cvetic so jo imenovala, zvezdico, ki je padla z neba in obvisela na skali. Nežno so se sklanjale k njej in s prosojnimi prstki mehko božale njeno žametasto telesce.

Lepa planika se od tolike hvale ni prevzela. Ljubeče je privila baržunasto glavico k njihovim ročicam in se milo smehljala. Veselo je dvignila svoj lepi cvet proti sinjemu nebu, ki je kakor veliko, dobro oko gledalo nanjo. Smehljala se je toplemu soncu, lovila s svojimi lističi njegove zlate žarke in se z njimi igrala. Razigrano je gledala v dolino pod seboj in prijazno kimala temnim gozdovom, sočnim tratam in bistrim potokom v pozdrav. Kako ji je bilo lepo! Mar si je mogla želeti lepšega življenja kot kraljevati v teh sončnih višavah, tik pod modrim nebom, med rajajočimi vilami in dehtečimi tovarišicami?

Zahajajoče sonce jo je zvečer ljubeče poljubilo s poslednjimi žarki, ponoči pa so jo pozdravljale srebrna luna in svetle zvezde z neba kot staro znanko.

Tedaj so pretrgali nočno tišino rahli skoki. Med mračnimi stenami je skrivnostno zablestelo in glej, na trato je stopil sam Zlatorog, kralj triglavskih planin. Dostojanstveno je pozdravil vile, prijazno pokimal dehtečim cveticam, nato pa stopil k lepi planiki in jo dolgo gledal, kakor bi se hotel naučiti njene nedolžne beline. Njegovi rogovi so zažareli v čudovitem blesku, planika pa je spoštljivo nagnila glavico. Vile so tedaj zapele in v luninem svitu zarajale čudovito kolo. Rajale in pele so, dokler ni lepa planika sladko zaspa.

Tako prijetno in srečno so potekali dnevi kraljici cvetic. Veselila se je življenja, veselila vsega, kar jo je obdajalo. Nič hrepenenja, nič žalosti ni bilo v njej. Še nevihtam je smehljaje se kljubovala. Nič ni marala, če je gorski vihar tulil okrog pečin in so strašni bliski trgali nebeški svod. Saj je po dežju in viharju vselej še lepše zasijalo toplo sonce!

Toda nenavaden dogodek je posegel v njeno brezskrbno življenje. Na skali ne daleč od nje je jela brsteti čudna rastlinica. Nekega jutra je odprla svoj prelestni cvet, kakor bi odgrnila škrlatnordeč plašč, pod katerim so zažareli kakor temni dragulji črni prašniki. Dostojanstveno je zibal čudoviti cvet svojo ognjenordečo glavico in ponosno zrl okrog sebe.

Planika kar ni mogla odtrgati oči od svojega novega soseda. S svojim škrlatnim plaščem in temnim očesom se ji je zdel na vso moč imeniten. Dolgo ga je radovedno opazovala, vse bolj ji je bil všeč in nazadnje si ni mogla kaj, da ga ne bi skoraj spoštljivo vprašala:

»Dobro jutro, sosed! Mar si tudi ti z naših gora? Še nikdar te nisem videla.«

Škrlatni cvet se je zdrzil in uprl svoje veliko črno oko v planiko. Dvorljivo se ji je poklonil in dejal:

»Dobro jutro, lepa soseda! Dovoli, jaz sem mak, kralj cvetic na zorečih poljih v dolini. Ta nesrečni gorski ščinkavec je odnesel moje seme tako daleč v to pusto gorovje. Sicer mu pa sedaj, ko imam tako prelepo soseda, kar odpustim.«

Planika je, dasi vajena hvale, tokrat sramežljivo povabila glavico. Mak pa je živo nadaljeval:

»Čudim se, da v tej divjini najdem tak biser! Moje družice v dolini so res čudovite, toda s tvojo lepoto se niti ena ne more kosati! Kako bi ti zavidale, če bi prišla mednje!«

Tako in podobno je govoril in dvoril gizdavi mak lepi planiki in navdušeno pel hvalo svojemu rojstnemu kraju v dolini. Sonce se je medtem vse močneje uprlo v stene in kmalu so maku začele pohajati mamljive, sladke besede. Povešal je svilen mehke lističe in bridko vzdihoval:

»Joj, kako neznosno pripeka! Kako sem žejen! Te neusmiljene skope skale! Nič ne morem izsesati iz njih! O ščinkavec, ščinkavec, kam si me zanesel! Kje si, moja lepa sočna njivica ob potoku!«

Planika ga je začudeno poslušala. Njej se je zdelo sonce prijetno in zelo udobno se je počutila na skali.

»Nikar ne tarnaj!« mu je sočutno dejala. »Gotovo te muči domotožje. Toda glej, mar ni tudi na naših planinah prekrasno? To čisto, toplo sonce, to temnosinje nebo, ta sveži gorski zrak! Mar nisi v teh vrto-glavih višinah kakor kralj? Ves svet leži pod teboj kakor pisan plašč. In kako sočna prst je tu v razpokah!«

»Ne govori tako, lepa soseda,« je ves obupan odvrnil mak. »To žgoče sonce, te raztrgane, divje čeri, ta peščica prazne, peščene prsti, to naj bo kraljevanje? Res, skromna si, vidi se, da nikoli nisi okusila pravega, lepega življenja! O, da bi videla našo dolino! Vse je bujno zeleno, prst je mehka in sočna, da se kar potopiš v njej s svojimi koreninami. Blagodejne vlage se lahko nasrkaš, kolikor ti srce poželi, nikoli je ne zmanjka ob potoku. Tam bi me morala videti, kako se razbohotim in kakšni so moji cvetovi! Kar sem sedaj, je le senca moje prave podobe... Čudim se ti, da si se mogla pri tem bednem življenju tako lepó razviti. Kako krasna bi šele postala, če bi imela vsega v obilju!«

Planika je zamišljeno molčala in glej, tudi njej se je zazdelo sonce naenkrat nekoliko prevroče in ob misli na obilico mehke, vlažne prsti je postala kar žejna. Sočutno je prikimala sosedu, ki je že ves upehan povabil škrlatno glavico.

»Ne, ne, tu ni življenja zame!« je zopet vzdihnil mak. »Že jutri bom odvrigel cvetne liste in se pognal v seme. Ko pa bom dozorel, tedaj čimprej nazaj v dolino!«

Zadnje makove besede so planiko zaskatele. Nenadoma se ji je zdelo, da bo njeno življenje pusto in prazno, ko njega ne bo več. S toplim pogledom je objela potrta mak in tudi sama žalostno povabila zvezdico.

Šele ko je padla večerna rosa, je mak zopet ponosno dvignil svoj cvet. Dolgo v noč je pripovedoval planiki o lepoti življenja v dolini, ji dvoril in jo vabil s seboj. Toliko ji je pripovedoval in dvoril, da se je planiki vso noč sanjalo o prekrasnem maku ob sočnem bregu potoka; sebe pa je že videla ob njegovi strani kot kraljico vseh dolinskih cvetic.

Ko so drugi dan jeli pripekati sončni žarki, je mak res odvrigel svoj škrlatni plašč. Nato je željno obračal golo glavico proti soncu, da bi mu sémena čimprej dozorela.

Medtem ko je mak iz dneva v dan vse hitreje zorel, je lepa planika postajala bolj in bolj potrta. Vile in Zlatorog, ki so kaj hitro opazili to čudno spremembo svoje ljubljence, so jo zaman spraševali, kaj se ji je vendar zgodilo. Le nemo je odkimavala, ni jim

Fr. Stiplovšek: Cankarjevo nabrežje v Ljubljani. (Lesorez.)

zaupala bridkosti svojega srca. Sicer pa sama ni prav vedela, kaj jo muči.

Za lepim poletjem je prišla vlažna jesen. Mak je zbral že vse svoje življenjske moči v dozorelem semenu, stebelce mu je bilo rumeno in krhko. Tedaj se je ob prvem nalivu njegova okrogla glavica s sémeni odlomila in veselo odkotalila z vodo v dolino.

»Pojdi z menoj, pojdi!« je še enkrat zaklical lepi planiki in že izginil med čermi. O, kako rada bi šla z njim, toda kako, ko pa je njeno življenje vezano na koren, ki je čvrsto zasidran v skali! Dolgo, dolgo je žalostno zrla za njim.

★

Iz globokih prepadov in temnih sotesk se je dvigala orjaška siva senca: neprijazni jesenski duh je zastrl sonce in jel po čerih in stenah razobešati svoje umazane meglene krpe. Tudi na čarobno tratico je neusmiljeno vrgel pest črne, ledene megle. Kako je tedaj zatrepetala lepa planika! Vsa premražena se je stiskala k skali in si želela, da bi čimprej prišel zimski duh Divjan in jo pokril z belo toplo odejo, pod katero bo predremala svoj zimski sen. Nenadoma se je začutila silno osamljeno. Vsi so jo zapustili, lepi mak, sončni žarki, sinje nebo, dà, celo vile so se poskrile v svoje čarobne podzemeljske dvore, da jim hudobni jesenski

duh ne bi raztrgal in umazal rahlih lesketajočih se tančic. Le Zlatorog je še prihajal, jo včasih pozdravil skoz črno meglo z žarečimi rogovi, nato pa spet izginil.

Ali kaj kmalu tudi njega ni bilo več. Zatekel se je v svoj skalnati dom pod Bogatinom, okrog triglavskih čeri se je začel peklenski lov. Zimski duh Divjan je neusmiljeno gonil jesenskega duhá v dolino. Divje je zavijal okrog pečin, mu raztrgal vse razobešene meglene krpe in jih pometal čez prepade. Ledeno je zapihal v vsako razpoko in iz orjaške malhe sipal in sipal snežinke, da je bilo na mah vse gorovje pokrito z debelo snežno odejo. Dolgo je razsajal; šele ko se mu je zdela ledena plast dovolj težka, je zadovoljno sédel na sam vrh Triglava kakor na orjaški prestol in tu naposled trudno zadremal.

Zimsko sonce je tedaj radovedno pokukalo skoz raztrgane oblake in s slabotnimi žarki obsevalo snežne poljane. Kamor koli je posijalo, so zablestele le kristalne snežinke in ivje v čudovitih mavričnih barvah. Vsa природа, vse cvetice in tudi lepa planika je spala pod lesketajočim se plaščem globoko zimsko spanje.

Dolge mesece je Divjan neomejeno gospodaril v Triglavskem pogorju. Zdaj pa zdaj se je zbudil, spet zadivjal okrog pečin in nasul novega snega.

Toda počasi so se soncu zopet vračale moči. Iz dneva v dan so postajali njegovi žarki toplejši in kmalu so kakor ognjene puščice prebadali snežno odejo. Že so jo pregnali iz doline in prekrasna Vesna je sipala zelenje in cvetje po travnikih in gajih. Nato se je sonce spopadlo z zimskim duhom; neusmiljeno so njegovi žarki prebadali in talili njegov ledeni oklep. Divjan je moral zbežati vse više v goro, vendar pa je krčevito branil svoje kraljestvo. Besno je zavijal in žvižgal okrog vrhov, z gosto meglo zapiral sončnim žarkom pot in z orjaškimi pestmi sipal na Vesno še zadnje ostanke snežink. Toda sonce in Vesna se nista oplašila njegove jeze. Korak za korakom sta se vzpenjala v hrib. Že sta dospela do čarobne trate in urno stopila snežno plast na skali. Lepa planika se je jela dramiti in veselo stegovati svoje lističe. Ali gorjé! Zimski duh še ni bil premagan. Čez noč je zbral vse megle, kar jih je premogel, pokril čeri z ledeno skorjo in tako hladno zapihal, da so skale pokale od mraza. Kako je tedaj uboga planika trepetala! Toplo snežno odejo je popilo sonce, a ledena skorja, ki jo je pokrivala, je bila tako mrzla, mrzla! Sončni žarki so se sicer ves dan trudili, da bi ubogo planiko rešili ledenega oklepa, toda njihov trud je bil zaman. Zimski duh jim je s svojo ostro sapo jemal moči.

Željno se je planika ozirala skoz ledeno šipo v dolino, kjer so se kopali v toplem pomladnem soncu sočno zeleni gozdovi in cvetoči travniki. In glej, mar ne žari tam ob bistrem potoku rdeči mak?... V planiki je kakor plamen zagorelo silno hrepenenje.

»Oh, kako lepo mora biti cveticam tam spodaj!« je vroče vzdihnila. »Že davno se veselé toplih sončnih žarkov in milega diha Vesne. Zibljejo se v rahli sapici, jaz sirotica pa trepetam tu od mraza, vklenjena v led. Prav je govoril mak! Naše skale so neusmiljene. Za vsako kapljico vode, za vsako zrnce rodovitne zemlje se moram boriti od rane zore do poznega mraka! Res, kako lepó bi mi bilo spodaj ob potoku. Globoko bi zarila svoje korenine v mastno črnico pa srkala in uživala po mili volji. Kako čudovito bi se razvila ob takem obilju! Najlepša bi bila ob njegovi strani!«

Take misli in želje so mučile lepo planiko. Naenkrat se ji je zazdelo, da ne more več prenašati tega bednega življenja v višavah. Pozabila je vse, kar je doslej toliko ljubila: čisti gorski zrak, planinsko zlato sonce, smehljajoče se sinje nebo, dà, celo rajajoče vile in Zlatoroga. V njej je gorela le ena želja: v dolino, v dolino, kjer jo čaka obilje in lepi mak! Le komu bi nesrečna planika razodela to svoje hrepenenje? Kdo bi ji pomagal, ko pa je bila tako sama?

Tedaj je prižvižgal mimo zimski duh. Planika je brž potrkala s svojimi lističi na ledeno skorjo in z nežnim glaskom zaklicala:

»Divjan, Divjan, daj, počakaj malo!«

Divjan je začudeno obstal. »Kdo neki me kliče?« je zagodrnjal.

»Jaz sem, planika, prosim, pomagaj mi iz te ječe, rada bi v dolino. Nočem več živeti tu gori!«

»Prismoda! Bodi zadovoljna, kjer si!« je zarenčal zimski duh in odžvižgal dalje.

Planika je razočarana povescila lističe. Žalostno je zrla v dolino in njeno hrepenenje je postajalo čedalje hujše. Bila je silno nesrečna. Kako je zavidala cveticam v dolini! Kar zasovražila je to pusto skalovje.

»V dolino hočem! Divjan mi mora pomagati!« je vroče vzdihnila. In ko je vdrugič privihral mimo, je zopet nestrpnno potrkala z lističi na ledeno šipo in na ves glas zaklicala:

»Divjan, ti dobri zimski duh, pomagaj mi, ne vzdržim več! Moram v dolino!«

Divjan se je ustavil in začudeno pogledal planiko. »Kaj ti je vendar?« je nevoljno zarenčal. »Mar sploh veš, kaj hočeš? Ti si vendar planinska cvetica, kaj boš v dolini? Zapomni si: Kdor je rojen za višave, naj nikoli ne sili v nižino!«

»Vem, vem,« je žalostno zajecjlala planika, »a vendar te lepo prosim, dobri zimski duh, pomagaj mi v dolino!«

»Nič ne veš! Nespameten otrok si. Če bi vedela, ne bi silila dol!« je spet zarenčal Divjan in že hotel odvihtrati.

Toda planika je obupno potrkala na led in glasno zajakala:

»Usmili se me, usmili, nočem več živeti v teh grdih pečinah!«

Divjan se je srdito ozrl na nespametno planiko, nato se pa škodoželjno zarežal: »Dobro, če nočeš verjeti, pa sama poskusi, takoj boš v dolini!«

Kakor blisk se je dvignil pod vrh Triglava, zgnetel v orjaških šapah velikansko kepo snega in sprožil proti čarobni trati snežni plaz. Še preden se je planika zavedela, kako in kaj, so s strašnim bobnenjem in grmenjem zdrvele cele gore snega čeznjo. Skala, na kateri je rasla, se je zamajala kakor ob hudem potresu in se naenkrat s silnim pokom odtrgala. Divji vrtinec jo je s planiko vred potegnil s seboj. Planika je mislila, da je bo konec. Strašno jo je dušilo. Sneg je pritiskal od vseh strani, a skala se je odbijala od čeri do čeri, dokler se ni s treskom razletela na tisoč kosov. Ubogo planiko je prešinila ostra bolečina. Izruvano in od vseh zapuščeno je snežni plaz valil s seboj. Zdaj jo je nemilo treščil ob čeri, zdaj jo je pokopal pod seboj, potem pa vrgel visoko v zrak. Tako je šlo z blazno naglico navzdol. Končno se je plaz le ustavil v dolini, premetavanja je bilo konec in planika je obležala vrh velikega kupa snega.

Vsa omamljena je dvignila zdelano glavico in se začudeno ozirala okrog.

»V dolini sem, v dolini!« jo je veselo spreletelo. Zakaž ne daleč od plazu je zagledala zelen gozd in zaslišala celó veselo žvrgolenje gozdnih ptičkov. Toda njeno veselje je bilo kaj kratko. Ranjeni koren jo je začel hudo skeleti; rada bi ga zarila v zemljo, toda pod njo je bil le ledeno mrzli sneg. Sončni žarki, ki so ji sprva silno dobro deli, so vedno bolj neusmiljeno pripekali; njen koren, ki pač ni bil vajen sonca, se je začel naglo sušiti. A glej, sončni žarki so hitro topili sneg pod njo in planika se je naenkrat znašla v kloko-tajoči snežnici, ki jo je med kamenjem in zelenjem urno nesla proti bližnjemu potoku. Niti ozreti se ni utegnila, kaj šele rešiti se na breg.

V naraslem potoku pa se je začel divji ples. Valovi so jo premetavali, zdaj so jo peneče se brzice vrgle čez skale, zdaj so jo hudi vrtinci potegnili tako globoko pod vodo, da je že mislila, da ne bo nikoli več zagledala zlatega sonca. Včasih jo je val prešerno kakor lahko igračko vrgel v zrak, nato jo pa nesel na svojem hrbtu. V takem divjem valovanju je šlo dolgo dolgo navzdol. Naposled se je divji potok le unesel, približal se je velikemu jezu, ki mu je zapiral pot. Kako je planiki odleglo! Brž je splavala na površino, globoko zajela zrak in se ogledovala, kako bi prišla do zelenega brega.

Toda zdajci je krog nje zopet divje zabučalo in završalo in še preden se je zavedela, kaj se godi, so jo zgrabile mogočne lopate kolesa in jo z močnim pljuskom vode treščile na breg. V smrtnem strahu se je krčevito stisnila k travi in s svojimi koreninami

mrzlično iskala zemlje. Kako si je oddahnila! Prst je bila čudovita, korenine so se ji kar same pogrezale v rahlo črnico in hlastno srkale iz nje obilno hrano.

»Ah, kako gre to v slast!« se je radovala. »To je življenje — ne kakor gori med pustim skalovjem!«

Kaj kmalu si je toliko opomogla, da je zravnala svoje zdelano stebelce in se radovedno ozirala okrog. Prekrasno se ji je zdelo ob potoku. Vse naokoli, kamor ji je segel pogled, je bujno brstela sočna trava in pisane cvetice so se zibale v mehki sapici. V zlatem soncu so frfotali živo pisani metulji, nad potokom pa je krožil sinje žareči kačji pastir. Črički v travi so veselo igrali na svoje goslice in ptički v gaju so ubirali svoje najlepše spomladne pesmice. In sonce, to dolinsko sonce! Kako čudovito mehko in toplo jo je božalo s svojimi žarki!

»Res, mak ni pretiraval, prekrasno je tukaj v dolini!« je vsa navdušena šepetala. »Hvala ti, o dobri Divjan, večno ti bom hvaležna, da si me spravil sem, čeprav tako nemilo.«

Željno je stegovala stebelce in se ozirala, ne bi li kje ugledala lepega znanca v škrlatnem plašču. In glej, mar ni tam, blizu osata, brstela rastlinica, prav podobna oni na skali?

»Da, prav gotovo je on, le cveta še nima!« jo je toplo prešinilo. »Moram hiteti, da razvijem čim lepše svoj novi cvet, da bom, ko se razevetè, kraljevala ob njegovi strani.«

Slastno je vsrkavala mehki pomladni zrak, željno lovila tople sončne žarke in pila iz vlažne mastne zemlje. Ob takem obilju je kaj hitro poganjala list za listom. Tako naglo je brstela, da se je sama sebi čudila.

Njene nove družice ob potoku so jo začudeno opazovale. Modra potočnica si ni mogla kaj, da ne bi glasno vprašala sosede trobentice:

»Kaj misliš, družica, od kod se je neki vzela ta čudna rastlinica? Vse listje ima pokrito z debelim kožuhom!«

»Res, prava kosmatinka je!« je zapiskala trobentica in uprla vse svoje cvetove kakor radovedne oči v tujko.

»Bo že kaka pritepenka s planin, ki se boji, da bi sredi leta zmrznila tukaj ob potoku,« se je zbadljivo vmešala v razgovor kopriva.

»Pritepenka, kosmatinka s planin!« so zašepetale vse cvetice in rastlinice naokoli in pol radovedno, pol pomilovalno opazovale planiko.

»Kaj išče tu med nami? Glejte jo, kako se drži! Pa ne da bi se hotela bahati s svojo planinsko lepoto?« se je zadirčno norčeval osat.

»Ha, ha, s svojo lepoto!« se je hudobno zasmejala kopriva. »Saj je ni drugega kot same dlake. Saj sem še jaz krasotica proti njej!«

»Seveda, seveda,« je živo pritrdil osat in zaničljivo gledal na vsiljivko.

Planiko je ta neprijazni sprejem silno zbolel. Željno je gledala na mak, vsaj od njega je pričakovala tople besede. Toda on se je skrtil za visoko travo in molčal. Planiki je bilo tako hudo, najrajši bi se zjokala. Toda naenkrat se je strumno zravnila in si dejala:

»Le čakajte, da razvijem svoj cvet, potem boste drugače govorile! Zakraljevala bom s svojo lepoto tudi med vami!«

Hitela je rasti, da bi čimprej razvila ves svoj planinski čar.

Toda novo stebelce je raslo in raslo, bilo je že visoko kakor sosednja trava, a cveta še vedno ni hotelo biti. Tudi listje je postajalo nekam čudno dolgo. Planiko je že začelo skrbeti; še bolj hlastno je srkala obilno hrano iz črnice.

Medtem se je tudi mak kaj urno razvijal; že je kimal njegov napeti popek na vitkem stebelu. Nekega dne je planika opazila, da se njegov škrlatni plašč že sveti iz smaragdnozelenih ovojnih listov.

»Nocoj se bo razcvetel!« jo je prešinilo; v njej je gorela le ena misel: »Tudi jaz se moram razcveteti, tudi jaz!«

Z vsemi močmi je srkala hrano, pognala vse sokove v popek, in res, še isto noč je bujno razvila ovojne lističe in cvetno košarico. Nestrpno je sedaj čakala jutranjega svita in se na tihem že veselila, kako jo bo hvalil mak in jo vsi slavili kot kraljico cvetic.

Ko je zasijal prvi žarek, je ponosno dvignila glavico in napeto pričakovala navdušenega občudovanja. Toda zgodilo se je nekaj strašnega. Njena najbližja sosedja je skoraj prepadena uprla svoje veliko oko vanjo in vzkliknila:

»Joj, joj, glejte, kako čudno se je razcvetela naša tujka!«

»Res, kako čudno!« je zašušljalo vse naokoli in tisoč pogledov cvetic in rastlinic se je zapičilo v planiko.

»Fej, kako je grda!« je zakričal osat.

»Ha ha ha! Mar vam nisem rekla, da sem stokrat lepša od nje!« se je porogljivo zasmejala kopriva.

Ko je planika slišala to posmehovanje, je prestrašeno stisnila svoje lističe. Ničesar ni razumela. Ona, ki so jo občudovale in opevale vile, katere lepoti se je klanjal sam Zlatorog, naj bi bila grda?... Vsa zmedena je pogledala mak, ki je žarel v vsej svoji škrlatni lepoti. Mar je mogoče — tudi on, ki jo je svoj čas toliko hvalil, jo je sedaj le premeril s hladnim pogledom, se prezirljivo obrnil od nje in se dvorljivo priklonil svoji sosedji marjetici! Kako je planiko zapelo v srcu! Od razburjenja je zatrepetala po vsem telescu. Končno se je oprezno nagnila nad gladino potoka, da bi se na lastne oči prepričala o svoji lepoti. Toda groza! Iz vode jo je zrla obupno grda rastlinica. Na silno dolgem stebelu so razkuštrano štrleli umazanozeleni lističi. Kje je zlatorumena košarica, kje nežna

belina njenega telesa? Le grde sivozelene dlake so jo pokrivalo od cveta do korena.

»To da sem jaz, kraljica cvetic?« se je drgetaje vprašala planika. Rahlo je pokimala z glavico, nežno pomigala z lističi kakor z drobnimi ročicami in — kako strašno! Podoba v vodi je storila isto.

»Joj, to sem jaz, jaz zvezdica srebrna, ki je padla z neba!« je bridko zajokalo v njej.

Osramočena se je skrila v senco koprive in razmišljala, kako se je moglo to zgoditi. Tedaj je naenkrat začutila, kako je bil zrak, ki se ji je zdel od začetka tako čudovit in mehak, čudno težak in soparen, prepojen s črnim, strupenim dimom, ki se je dvigal iz sivih stavb. Sedaj šele je opazila, kako vse drugače sije tukaj sonce. V višavah je pošiljalo svoje sveže čiste žarke naravnost z neba in ji dan na dan vlivalo novih moči, tu doli pa ji je v ognjeni soparici le sesalo življenjsko silo. In kako svobodna je bila v višinah! Ves svet je ležal pod njo. Tu v dolini pa se duši v senci bohotnih zelišč, nebo gleda nanjo kakor skoz sivo žalno kopreno. Začutila je tudi, da ji preobilna hrana mastne zemlje ne dá dobro in da ji bo v tej večni vlagi nazadnje segnil še koren! Sedaj se je šele zavedela, kako nespametna je bila, ko je verjela vabljivim besedam gizdavega maka.

»O Divjan, ti modri zimski duh, zakaj te nisem poslušala!« je vzdihnila in hrepeneče stegnila glavico v daljavo, kjer so blesteli v razkošnem soncu vrhovi Triglavskega pogorja. Kaj bi dala, da bi se mogla vrniti v svoj lepi planinski dom!

Spomnila se je dobrih vil in vzdihnila: »O, če bi vedele, kako mi je hudo, gotovo bi mi prihitele na pomoč in me odnesle nazaj!«

Toda v dolini ni bilo gorskih vil, le zdaj pa zdaj je kak poreden vodni škrat pokukal iz potoka. Vsa potrta je planika povsila cvet in vdano pričakovala svojega žalostnega konca, ki je pač moral priti kot kazen za njeno lahkomišljenost.

Medtem ko je planika v dolini tako žalostno ginevala, se je Divjan premagan zavlekel v svojo mrzlo palačo pod ledenikom in Vesna je zmagovalno kraljevala tudi v planinskem svetu. Čarobna tratica pod vrhom je zazelenela, modri svišč, zlatorumeni iglec, dehteči sleč in temnordeča murka, vsi so brsteli in se veselili zlatega gorskega sonca. Le kraljice cvetic ni bilo. Kakor okrušen star zob je štrlel ostanek odlomljene skale pust in prazen nad trato.

Ko so vile prvič zopet prirajale iz svojih podzemeljskih domov in zagledale to razdejanje, so se bridko zjokale. Hitele so od čeri do čeri in iskale svojo ljubljeno. Ko je nikakor niso mogle najti, so jadrno odplule k Bogatinu in javile Zlatorogu nesrečo. Kralj

planin je nemudoma pohitel na tratico in velika solza mu je kanila iz oči, ko je videl prazno, odkrušeno skalo. Nenadoma je jezno zravnal svojo mogočno glavo in kakor blisk oddirjal k ledeniku. Nestrpnost je z rogovih potrkal na vrata ledene Divjanove palače.

»Kdo me moti?« je zagrmelo iz globoke notranjosti.

»Divjan, kaj si storil!« se je razsrdil Zlatorog. »Kako si mi mogel uničiti najlepši triglavski okras?«

»Pusti me!« je znova zagrmel Divjan. »Tvoja planika ni vredna, da me zaradi nje budiš! Zahotelo se ji je v dolino pa je tako dolgo molédovala, dokler je nisem s plazom poslal dol!«

Prepaden je obstal Zlatorog pred ledenimi durmi. Nič več ni vprašal. Potrč je povsili glavo in se počasi vrnil na trato.

»Nesrečnica, sama je hotela v dolino!« je z ubitim glasom sporočil vilam.

»Kaj, sama je hotela v dolino?« so osupnile vile. »O, siročica, kaj neki ji je tako zagrenilo življenje v višavah? Kaj jo je zadnje čase tako potrla? Mogoče pa še živi, pojdimo, sestre, še enkrat preiščimo vse čeri in globeli!«

»Tako naredite, drage vile, preiščite vse triglavsko pobočje, morda pa je le kje obvisela, tudi jaz bom iskal!« je dejal Zlatorog in se naglo spustil čez strme prepade.

Ni ga bilo kofička, ne skale, ne tolmuna, ne globeli, ki jih ne bi pretaknili Zlatorog in vile, toda za planiko ni bilo sledú.

★

Vesna se je poslovila in vroče poletno sonce je vedno bolj neusmiljeno pripekalo v dolino. Od uboge planike je ostalo le še nekaj uvelih listov, suho stebelce in bolno kimajoča glavica.

»Umiram, umiram, dobre vile, pomagajte!« je s poslednjimi močmi vzdihovala.

Vile seveda niso slišale njenega obupnega klica, pač pa ga je čula postrvica, ki se je prav tedaj hlastno pognala za muho iz potoka. »Kdo kliče na pomoč?« se je začudila in radovedno kukala iz valov. Ali razen košate koprive in uvele rastlinice pod njo ni mogla ničesar zapaziti.

»Umiram, vile, pomagajte!« je zopet vzdihnila planika. Postrvica je prepadeno strmela na umirajočo cvetico. »Kaj ti je?« je radovedno vprašala. »Od kod pa si, da kličeš vile na pomoč? Saj jih daleč naokrog nikjer ni, že davno so pobegnile iz doline!«

Planika se je zdrznila. Mar se res še kdo v tej njeni bedi zavzame zanjo? Trudno je dvignila glavico. »Ah, ti si, dobra ribica,« je bolno dahnila. »Planika sem, s čarobne trate izpod triglavskih vrhov. Plaz in potok sta me zanesla v dolino in sedaj tukaj žalostno umiram... Čutim, ni mi več pomoči. Le eno željo še

imam, da bi vsaj mrtva počivala v svojih lepih planinah!« Še enkrat je žalostno pogledala ribico, nato pa zopet onemoglo povsila glavico.

Postrvica je zamišljeno gledala ubogo rastlinico. Rada bi ji pomagala. Toda kako, ko pa je bila le nebogljena ribica! Tedaj je naenkrat veselo zamahnila z repkom, našla je rešitev! Spomnila se je slapa Peričnika, kamor prihajajo ob luninem svitu gorske vile, da se okopljejo v vodnem prhu. Bliskovito je švignila po potoku navzgor, se v lahkotnem loku pognala čez jez in kakor puščica rezala zelene valove. Radovedno so gledale tovarišice za njo. Kam se ji neki danes tako mudi? Zaman so jo vabile na veselo igro v tolmunu, postrvica jim še odgovorila ni. Kakor blisk je švignila mimo. Tudi valovi so začudeno momljali in se ozirali za njo.

Že se je delala noč, ko se je postrvica po dolgem potovanju približala Peričniku. Mesec se je pravkar dvignil nad goro in med mogočnim bobnenjem slapa je nežno zvenela pesem vil.

»Tu so, tu!« se je razveselila ribica in se v velikih skokih pognala do slapa. Kakor čisto srebro je padal Peričnik čez visoko steno in se ob ostrih čerih razbijal

Jesenska vas. (Fot. Fr. Krašovec.)

v milijone lesketajočih se kapljic, ki so kakor rahla meglà pršile daleč naokoli. Na mali trati tik ob slapu so veselo rajale vile. Njih lahke tančice so plapolale v mesečini kakor lesketajoča se krila velikih metuljev in njih pesem je zvenela kakor cingljanje srebrnih zvončkov. Zdaj pa zdaj so se lahko dvignile proti slapu in se ob zvonkem smehu potopile v biserne megljice.

»Prelepe vile, poslušajte!« je postrvica glasno zaklicala. Vile so se zdrzile. Kdo neki jih zalezuje tu v samoti? Že so hotele pobegniti.

»Nikar ne bežite, dobre vile, jaz sem, postrvica! Imam veliko novico za vas!«

»Novico? Postrvica?...« so začudeno zašepetale vile. Radovedno so se spustile na breg in se sklonile nad potok. In glej, iz valov je kukala ribica in jim hitela pripovedovati:

»Tam daleč v dolini sem davi našla ob potoku umirajočo rastlinico, ki vas je vsa obupana klicala na pomoč. Dejala je, da je planika s čarobne trate izpod triglavske vrhove in da jo je plaz zanesel v dolino. Strašno se je jokala in rekla, da ima le eno željo, da bi vsaj mrtva počivala v svojih planinah. Tako se mi je smilila siročica, da sem nemudoma pohitela sem. Pojdite, vile, pomagajte ji!«

Vile so od začudenja sklenile roke. »Mar je mogoče, da naša lepa planika iz čarobnega vrta še živi? Hitimo, sestre, hitimo ji pomagat! Hvala ti, postrvica, zelo si bila pridna! Ali bi nam hotela pokazati še pot do nje?«

»Seveda, seveda!« je uslužno odvrnila ribica in živo pomigala z repkom.

»A ti, prijatelj Peričnik,« so se tedaj obrnile vile do mogočnega slapa, »pripravi nam močne valove, ki nas bodo jadrno ponesli v dolino!«

Peričnik je zabobnel, vrgel silno vodovje čez steno in pognal valove kakor z bičem proti dolini. Vile so zavihtele svoje tančice, ujele vanje lesketajoči se prh in glej — na velikem valu se je zdajci zibal prekrasen čoln, spleten iz tančic in vodnih pen. V to čudovito ladjo so zdrsnile vile in že jih je mogočen val z bliskovito naglico nesel navzdol.

Kakor najhitrejša jadrnica je brzela vilinja ladja, pred njo pa je veselo švigala uslužna postrvica in kazala pot. Še preden se je luna nagnila nad triglavske vrhove, so bili že v potoku. Tedaj je postrvica obstala in vile so stopile na breg. Kakor bi trenil, je čudežni čoln razpadel.

A kako so se prestrašile, ko so zagledale svojo ljubljenko! Skoraj je ne bi spoznale. Usahla, na pol strohnela in nakažena je ležala na vlažni zemlji. Nežno so se sklanjale nad njo. S trepetajočimi prstki so jo božale in ji oprezno dvigale glavico.

»Planika, planika, zvezdica naša, me smo tu, tvoje vile!« so se ji dobrikale. Toda zaman so jo klicali nežni

glasovi, planika se ni zganila. »Nič življenja ni več v njej!« so na glas zajokale vile. Postrvica se je od ganjenja skrila globoko pod val.

»Zakaj si nas zapustila! Ah, nič več se nam ne bo smehljajal tvoj nedolžni pogled!« so tarnale, toda vse njih vroče solze niso mogle vrniti planiki življenja. »Ni ji več pomoči,« so naposled hlipaje dejale. »Izpolnimo vsaj njeno poslednjo željo, odnesimo jo na čarobno trato, da bo vsaj mrtva ležala v svojih planinah!«

Opresno so izkopale njene ostanke in jih položile na velik lapuhov list. Potem so s svojimi tančicami polovile jutranjo meglo, ki je visela nad potokom, in jo zgostile v velik mehak oblak. Na to čudovito blazino so položile lapuhov list s planiko in posedle okoli nje. Iz doline je zapihala jutranja sapa, rahlo dvignila oblak in odnesla žalujoče vile z mrtvo planiko proti Triglavskemu pogorju.

Cvetice ob potoku, ki so se pravkar zbudile iz sna, so začudeno gledale za odhajajočimi. »Glejte! Same vile so prišle ponjo!« so šepetale in silno žal jim je bilo, da so tujko tako neprijazno sprejele. Kopriva in osat sta od sramu skoraj do zemlje povsila liste. Le mak, ta škrlatni gizdalin, se ni niti najmanj zavedel svoje krivde. Kakor da se ga vse to nič ne tiče, se je malomarno zibal v vetru.

Rahlo, rahlo, kakor z nevidnimi krili je veter nosil oblak čez strme prepade in divje čeri v višave. Vrhovi Triglava so zažareli v rdečem zlatu jutranje zarje. Na čarobni tratici je stal Zlatorog, rogovi so mu goreli kakor živ ogenj. Nestrpno se je oziral na vse strani. Kako da se vile tako dolgo ne vrnejo s slapa?

Tedaj je zagledal nenavaden oblak, ki se je dvigal iz doline. Pozorno ga je opazoval in kmalu spoznal svoje družice. »Zakaj so tako žalostne? In kaj neki prinašajo na lapuhovem listu?« se je začudil. Vtem se je oblak rahlo spustil na trato in se razpršil. Vile so vse objokane pokazale Zlatorogu uboge ostanke planike in mu pripovedovale, kako in kje so jo našle.

Ko je Zlatorog zagledal svojo kraljico cvetic tako pohabljen, so mu rogovi od žalosti skoraj potemneli. Toda nenadoma je živo dvignil glavo in dejal vilam: »Kaj, če je pa le še iskrica življenja v njej! Brž jo vsadite v sočno planinsko prst in jo zalijte z bistro jutranjo roso! Morda ji bosta gorski zrak in zlato sonce vrnila življenje!«

Vile so brž izvršile njegovo naročilo, toda ves trud je bil zaman. Planika se ni zganila.

Tedaj se je kralj planin spomnil čudodelne moči svoje krvi, nagnil glavo in se z rogovi zbedel v bedro. Kakor niz rdečih rubinov je tekla topla kri iz rane; kamor koli je kanila, je pri priči zrastle rdeče plamenčarke rože. Zlatorog se je ljubeče sklonil nad onemoglo planiko in glej! Brž ko je pala prva kapljica vroče krvi nanjo, je rahlo zatrepetala. Ko je kanila druga

kapljica nanjo, je živo dvignila glavico. Ko pa jo je orosila tretja kapljica, je že brstela in sijala v vsej svoji nekdanji lepoti.

Vile so obstrmele in radostne vzkliknile. Zlatorogu pa so od sreče tako zažareli rogovi, da so bili sončni žarki le blede sence proti njim. Zravnal se je, použil čudodelne triglavske rože in tisti hip se mu je rana zacelila. Tedaj so vile okrog svoje ljubljenske in kralja planin veselo zarajale in njih pesem je zvenela kakor eingljanje srebrnih zvončkov. Planiki pa je bilo, kakor da se je zbudila iz morečega sna.

JESEN NA MIRJU

JANEZ BORŠTNAR

In nje ni več. Zdaj truden, tih, tak sam
med štiri gluhe stene sem ujet
in tiho okence v večer imam —
pod njim ugaša moj nekdanji svet:

izprana ozka cesta onstran vrta
in jagnedi z rumenimi očmi,
za njimi rimski zid in čezenj trta —
kot curek tople, umazane krvi...

Nad mé lahnó se pozabljenje zgrinja,
le curek me na hrupni svet spominja.
In ko pogosto pogledujem nanj,

bolijo me spomini davnih ran.
A v nekaj dneh bo še spomin umrl —
in tiho okno bom trdó zaprl...

NAJINA POT

JANEZ BORŠTNAR

Za nama večerno sonce gori,
nad mestom sijaj šumi;
vsa zlata po beli poti
hitiva svetli cerkvi naproti...

»Pa kaj vprašujoče zreš mi v obraz?
Daj, vprašaj rajši na glas!«
»Te križe ob poti poglej.
Zakaj jih je toliko, mi povej!«
»Nevarna je tale pot,
zato pa sam Bog je za stražnika tod.«

Za nama večerno sonce ugaša.
Zdaj ona me nič več ne vpraša.
Od cerkve zvon večerni zajoče,
kot ptica se nese čez nizke kočee...

Po križih ne vprašaj nocoj me več:
ob najini poti jih je preveč!

Fr. Stiplovšek: Križani. (Lesorez.)

VERA IN NEVERA

DRAMA V TREH DEJANJIH

ANTON LESKOVEC

DRUGO DEJANJE

Gostilna pri Dagarinki. V ospredju gostilniška soba z oknom sredi desne stene; pod oknom ob steni klop do ogla v ozadju in še v ozadju do vrat. Pred klopjo dolga miza. V ozadju desno tik sredine vrata v zadnjo sobo. Če so vrata odprta, se vidi zadnja stena, pred njo miza s stoli; za mizo ob steni klop. Levo od vrat v ozadju sprednje sobe ob steni klop, pred njo miza in stoli. V levem kotu pošev kredenca. V levi steni vrata. Zvečer.

PRVI PRIZOR

Dagarinka, Feliks; v zadnji sobi Štefelin, Rogač, Garež in dva kvartalca.

Dagarinka: Dagarina danes nisi pokazal. (Se obrne na desno, kjer pri dolgi mizi sedi Feliks.) Če se konj malo poplaši pred vlakom — zakaj imaš vajeti in bič, ali pa — (se obrne h kredenci). Ljudje zaženo trušč, a hiši to škoduje. — (Ko Feliks ne odgovori.) Cel si, zakaj ne govoriš?

Feliks (temno): Zlomil me je. Hvaležen mu moram biti in sovražim ga. (Vstane in gre po sobi.) Ko bi on ne bil posegel, bi zdajle ne imeli ne sina ne konja. (Se ustavi.) Na tiru se mi ustavi, ne pomaga klic, ne

pomaga bič. — In že je tu, raste, peklensko hrumi, sapa zastane — kar, od kod, ne vem, se vrže v vajeti človek, zasukne, vse prevrne, žvižg, ropot — konec. Smrt je mimo! — To je bil Dizma in Marida je videla.

Dagarinka: To se pravi, da je oni zdaj velik, Feliks na tleh! (Po sobi.) Marida je videla. Popravi, če moreš!

Feliks: Čemu zbadate? (Uporno.) Bilbona ste odrli, ga z grunta pregnali, jaz naj snubim hčer. Ali ni res? Popravite zdaj!

Dagarinka (se ustavi pred njim): Kaj je to? Mar naj še iz tvojih ust poslušam zavist, ki vso golazen naokoli ščiplje ob Dagarinovi moči!

Feliks: Ta se manjša. Vse ljudi ste prepodili, le dolžnikom še nalivate.

Dagarinka: Molči, fant! Vse je z menoj, še čudeži so z menoj. O, čakaj, jutri po procesiji! Ti pa! Pred njo se tako postavi, če si upaš — revež, ki te cuhtavzar tlači!

Feliks (vstane): Konec! Pustite me pri miru! (Stopi h kredenci in vzame vino.) Eno je hvaležnost, a drugo je sramota. Obe izbrisati... (Mimo matere z vinom v zadnjo sobo, kjer sedé pri kvartah Štefelin, Rogač, Garež in dva druga kvartalca. Zapre vrata za seboj. — Dagarinka gleda za njim, nato se mračna obrne h kredenci. Vtem vstopi od leve Turen.)

DRUGI PRIZOR

Turen, Dagarinka.

Turen (že vinjen): Jozafat, o, Jozafat! Vse je mrtvo in čaka na sodbo. (Stopi v sredo sobe.) Kje so romarji, Dagarinka? Kaj mi daš, da jih privedem? (Ko ona molči.) Bokal, Dagarinka! (Ko se ta ne zgane.) Če imam denar — Dagarinka? (Stopi k njej.) Hvaležnost odtehta denar; če je Turen hvaležen čudežu, velikemu gospodu, Dagarinka, je to dvakrat denar. Da. Bajto nam je vzelo, ker reva v gostilno ni mogla. Da. Turen in njegova dva so tisto noč pili in ostali. Čudež, Dagarinka! Na zdravje, za hvaležnost bokal!

Dagarinka: Tvoja dva pa Lavdonu potuho dajeta. Narobe obrni, če moreš!

Turen: Če morem? Kot bivši trgovski posredovalec —

Dagarinka: Mešetar.

Turen: Vem, kaj je narobe. Narobe je to, da mene nisi vzela. Ko bi ne bilo narobe, bi še zdaj imela moža, le poglej ga, pa tri sine namesto enega! Da! Zato — bokal!

Dagarinka: Kaj je novega?

Turen: Vse staro — dokler vino ne spregovori.

Dagarinka (mu nalije vina): Si kaj zvedel?

Turen (dvigne čašo): Zvedel in snedel. (Pije.) Kar nič me ne tišči, o (si primakne stol), Dagarinka

bi mežala pa Turnu v naročje frčala, ko bi... čakaj, nekaj pa res vem.

Dagarinka (pogleda z zanimanjem): Govori pametno!

Turen: Pravijo, da je oni Dizma...

Dagarinka (se skloni): Kaj je z njim?

Turen: Obtičalo mi je v grlu — daj še požirek! (Dagarinka mu nalije, on izpije.) To je manira! — No, pravijo, da je človeka ubil.

Dagarinka: Kaj? Kdo pravi?

Turen: No, no, Dagarinka! To je moja, tako rekoč poslovna skrivnost. Ti veruj in bodi vesela, da ga ti nisi. (Pije.)

Dagarinka (zameži): To je vredno vsaj toliko kakor ono danes — (obmolkne).

Turen (gleda k vratom v ozadju): Zdaj pa besede ne več o tem, Dagarinka. Ti zdaj pripravljaj za romarje, jutri jih pride kakor kobilic. Pusti stare čenče. Pripravljaj, krčmarica!

Dagarinka: Pripravljeno je za tisoč, če treba. (Slišati je glasove iz ozadja.)

Turen (vstane): Zapuščam te, Dagarinka, da ti glasu ne vzamem. Tudi je tam (kaže v ozadje) več vina — ono pa, hudič naj vzame... (Odide v ozadje in zapre vrata za seboj.)

TRETJI PRIZOR

Dagarinka, potem Dizma. Vmes Turen.

Dagarinka (počaka, nato se vzravna): Človeka ubil! (Se zagleda k oknu in obstoji v mislih. Tako ne vidi Dizma, ki vstopi na levi.)

Dizma (pri vratih na levi, ki jih pripre za seboj): Dober večer!

Dagarinka (se naglo obrne): Kdo pravi? (Obmolkne in ga gleda.) Kaj je? Vi ste Feliksu... (stopi naprej) no, da, lepo. Stopite naprej, sedite, pijte!

Dizma (pred njo): Nič ne pijem. Tudi sedel ne bom, kar stoje bom povedal.

Dagarinka: Vem, vse vem. Kakor rečeno: hvala!

Dizma: Ne to. — Imam sporočilo.

Dagarinka: Sporočilo?

Dizma: Z Nemškega. (Gleda naokrog.) Z Nemškega sem prišel. Tam mi je nekdo naročil, naj vas poiščem.

Dagarinka (maje z glavo): Tam nimam znanih.

Dizma: Imeli ste jih. Nekega Bilbona ste poznali —

Dagarinka (vznemirjena): In če sem ga?

Dizma: Umril je davno. (Pomolči.) Pred smrtjo me je prosil, naj stopim pred vas.

Dagarinka (mračna): Nimava si kaj — to se pravi, kaj hoče od mene?

Dizma: Prav takole je dejal: Oduščam ji, če vrne moji hčeri, kar je meni vzela. (Jo gleda.)

Dagarinka (še bolj nemirna): Kdo je vzela? Vzela sem svoje, pa konec. Pa to so stare stvari, to je že prah in dim.

Dizma: Zavezal sem se, da uredim pravice njegove hčere. Kje je hči?

Dagarinka (ga gleda): Bilbonova hči? (Z nasmehom.) Bilbonova Marida.

Dizma (se zgrozi; stopi korak nazaj): Marida! (Skloni glavo in obmolkne.)

Turen (stopi iz zadnje sobe): Dva gospoda, Dagarinka, stanovska tovariša (zapazi Dizma, se zmede, gleda široko).

Dizma (se je ob njegovih besedah zdrznil; pogleda vanj, pomisli, nato stopi naglo proti njemu; oba molčita, naposled spregovori Dizma): Našel sem te...

Turen (zmeden): Kaj, jaz, jaz ne vem! (Se v zadregi zasmije.) Pomota, revček! (Dagarinki:) Tale fant je, kakor da ni pri pravi... Zato ni, da bi človek govoril vse, kar se sliši. (Dagarinka začudena.) Nič! Tam notri so zamešali, dva sta, prva kvartalca na svetu. Vina hočeta.

Dagarinka: Vina pa že (gre in nalije), a tudi drugo je zanimivo. Na, nosi!

Turen (vzame vino in pogleda Dizma, ki še vedno strmi vanj): Ne glede na vse, kar je bilo, meša se mu, daj še njemu vina. Dagarinka! (Odide naglo v ozadje in zapre vrata.)

Dagarinka (stopi k Dizmu): Kaj pomeni to?

Dizma (jo pogleda): Rekel je: Pomota. — Lavdonovi Maridi boste dali, kar ste očetu vzeli.

Dagarinka (naglo): Na besedo človeka, ki ga nihče ne pozna, ki po ječi diši.

Dizma: Na željo mrtvega.

Dagarinka: Kaj meni mrtvi? Kaj meni Bilbon? Res, meša se mu.

Dizma: Za ceno oduščanja. To premislite in potem ravnajte. (Se obrne k durim na levi, ko tam vstopi Feliks.)

ČETRTE PRIZOR

Dizma, Feliks, Dagarinka, pozneje Rogač, Garež, Štefelin.

Feliks (pijan): Tukaj je! Prav, mati, dajte mu konja in voz! Njegovo je! Zame, o, zame se ne bojte, jaz se ne dam! (Prime Dizma.) Ti človek, ti cuhtavzar, od hudiča si, vzemi, kar je tvoje! Zdaj ti pa rečem: Opravi si in z Bogom!

Dizma (se ga otrese): Je že prav. Da ste le zdravi. (Hoče ven.)

Feliks (mu zastavi pot): Kam?

Dagarinka: Pusti ga, Feliks!

Feliks: Pusti? V obraz mu povem, da ga nimam rad. Naj gre, naj gre, od koder so ga vrgli, Marida je pa naša.

Dagarinka: Feliks!

Dizma: Marida ima svoje pravice. Lahko noč! (Ven na levo.)

Feliks: Pravice? Preljubi sovražnik, povej, kdo si ti!

Dagarinka: Stoj, Feliks, pri Turnu je ključ... (Gleda za Dizmom, ko iz ozadja vstopijo Štefelin, Garež, Rogač — v ozadju se vidita dva kvartalca, ki jima Turen naliva.)

Rogač: S hudičem sta v zvezi.

Garež: O pravem času smo ušli.

Štefelin: Zapijmo, kar je ostalo. — Liter, Dagarinka! (Sedejo k mizi na desni.)

Feliks: Nagnal sem ga! Jutri pa naprej, da se bo kar kadilo! Kaj, možje? (Dagarinka je dala onim trem vina. Feliks se odguga v ozadje. Takrat vstopi od leve Lavdon, za njim Peter in Tone.)

PETI PRIZOR

Lavdon, Peter, Tone, Dagarinka; v ozadju **Turen, Feliks, dva kvartalca.**

Lavdon (vstopi samozavestno; gre k mizi na desni): Sem bomo sedli. (Štefelin, Rogač in Garež se godrnjaje odmaknejo.) Komu ni všeč?

Štefelin: Meni že ne. (Gre k mizi na levi, za njim Rogač in Garež.)

Dagarinka: Takole je, Lavdon. Vsaka družba jim ne diši.

Lavdon: Sedita! (Peter in Tone sedeta.)

Turen (je prišel iz ozadja): O, Lavdon! Pol leta ne pije, a kadar pije, pol leta pije. (Sede k njemu.) Zdaj pol leta ne vstanem. Kakšnega bomo?

Lavdon: Tistega, ki ima moč! (Sede in izvleče debelo denarnico, ki jo položi predse na mizo.)

Turen (k Dagarinki): Onega, teta, ki pometa! (Dagarinka nataka.)

Lavdon (k Petru s pogledom na omizje na levi): Dobro si jih oglej, to so verni ljudje!

Rogač: Mi že vemo, kaj smo. In kaj je nedelja in kaj je prav.

Turen (je pokusil vino, ki ga je Dagarinka postavila pred Lavdona): Hud je, kakor bencin!

Lavdon (ga ne pogleda): Ta je za Gareža, da bo lepše gledal.

Garež: Gledam, kakor gledam. Pijem pa svoje.

Turen (mirno izpije): Saj zato.

Dagarinka: Ni pravi? Pa malo navijmo! (Naliva drugo vino.)

Lavdon (se obrne k Tonetu): Zdaj vidiš, kaj je vera. Še piti ne smeš od nevernika. Take stvari bi

imele biti kje napisane, da bi se človek zastonj ne motil. (K drugemu omizju.) Kar prekrižajte se!

Štefelin: S hudičem ima pogodbo. Ta mu ponoči orje.

Garež: Iz njiv mu ponoči vstaja dim.

Rogač: Zato mu on o praznikih služi.

Štefelin: Hudič je, ki mu ne pusti cerkve blizu.

Turen (natoči Lavdonu novo vino): Ta je za grešnike.

Lavdon (dá Petru): Zate!

Dagarinka (s prezirom): O, ni zadrege! (Natoči drugo vino.)

Lavdon (z zasmehom): Moli in delaj, je zapoved. Vi molite, jaz delam. Ali je to manj vredno? Hudič in njegov dim pa tudi vašim njivam slano pijeta.

Štefelin: Le preklinjaj, saj ne boš dolgo.

Turen (natoči Lavdonu novo vino): Tale je za obešence.

Lavdon: Zate! (Jezno.) Kdo preklinja? Opeke in peska in lesa boste navozili, da bo kapelico skriilo. Rečem pa: Vse bo obležalo leno in mrtvo. Zidarji, tesarji, kleparji, mizarji, vse bo prišlo, še procesija bo. Ampak ne enega kamna se ne bo prijelo apno, veter bo sušil vodo, raznašal pesek, voda bo jemala tramovje, zalivala in trgala temelj (vedno glasneje)

Na grobovih usmiljenk. (Fot. Fr. Krašovec.)

gori pri kapelici, pri svoji kapelici pa bo stal in Mamko božjo varoval — Lavdon, brez hudiča in njegovega dima. Le križajte se. (Glasovi: Preklinja! Bog prizanesi!) Da! Zakaj? (Je vstal in gleda naokrog.) Zato ker mu je Bog rekel, da tam gori cerkve ne mara, ne mara, ne pusti! (Vse vstane, Dagarinka stopi blede naprej, kvartalca sta stopila iz ozadja k vratom — ko zamolkel grom strese ozračje.)

Dagarinka: Kaj je to?

Rogač: Kazen božja! V gori se trga!

Garež: Domov! Bog nas varuj! (Garež, Rogaç, Štefelin hité k izhodu na levi.)

Lavdon (gleda za njimi): Ala, Turen, toči (pije) vsem, ki se hudiča ne boje! (K Petru in Tonetu:) Vidva pogledjta, kaj je s hišo in Marido. (Peter in Tone odideta za onimi.)

Dagarinka (je ostala blede sredi sobe): Zdaj si izzval Boga, Lavdon!

Lavdon (jo pogleda): Čudne novice so v bližini, Dagarinka. Prej pa se mora urediti drugo. (Ji zaluča listnico.) Tu je denar, Dagarinka, a dolga ni več!

Dagarinka (ujame listnico): Denar?

Lavdon (je sedel): Pogledj in preštej! Ho, ho, ne boj se, niso iz peklenske fabrike. Ali mar po žveplu diše? (Se zresni in zazre v mizo, medtem ko Dagarinka šteje denar. Kvartalca z zanimanjem opazujeta.)

Turen (gleda široko v denar): Ne bo te še konec, Lavdon. (Pije.)

Dagarinka (je preštela; pogleda Lavdona; lice se ji zvedri): Premalo!

Lavdon (pokonci): Premalo! (Zre ostro vanjo.)

Dagarinka: Dva tisoč manjka! (Zmigne z ramen in položi ves denar predenj na mizo.) Obresti in stroški.

Lavdon (gleda in se strese; se spusti počasi na klop, roke in oči upre v mizo): Premalo! (Se stresa.) Če je premalo, ni nič! Ni nič! Dva tisoč! (Obmolkne in se ne gane. Dagarinka se je z nasmehom obrnila h kredenci.)

Turen: No, da, dva ali tri. (Preplašen umolkne, ko zapazi Lavdonov pogled.)

Prvi kvartalec (stopi iz ozadja k Lavdonu in ga prime za ramo): He, mož! (Lavdon se ne gane.)

Drugi kvartalec (pristopi in pobobna s prsti po kartah): Kaj pa tole, oče, kaj? Prilika je, da poskusimo srečo! Srečo, oče, kaj?

Lavdon (gleda v karte): Sreča! (Nenadoma mu zažari oko, strese se in udari s pestjo po mizi.) Velja! Kaj tehtam jaz, ste videli!

Prvi kvartalec: Videli. Treba je, da se še midva pokaževa. (Iz vleče listnico z bankovci; drugi kvartalec stori isto. Turen gleda v denar in kima.)

Lavdon (vstane): Kaj čakamo! Začnimo! Nocoj je zares, nocoj Lavdon daje in jemlje, dva tisoč —

na mizo, kdor ima. Igralo se bo, za kapelo, za cerkev, ho, ho, za ves grunt.

Drugi kvartalec (ga prime za roko in pokaže v ozadje): Tjale noter sedemo, sami, v miru, zapremo se, pomenimo se. (Odhaja v ozadje.) Kar za menoj, kar za menoj!

Prvi kvartalec (Dagarinki): Vina in prigrizka, dobra gospa. (Prikima z nasmehom in pusti Lavdona, ki vzame denar, naprej.)

Lavdon: Turen, za pričo! Udarimo, po sto, dve sto, ali hočete več? (Odide trdo v ozadje, za njim prvi kvartalec.)

Dagarinka (gleda za njimi, nato se obrne z začim obrazom in hiti h kredenci): **Takoj, gospoda, vina, prigrizka, vina, tako** (naliva in pripravlja, medtem ko so oni trije že sedli v ozadju za mizo in zamešali karte.) **Tako — nosi, Turen, nocoj si moj, to se pravi, naš, ala, marš!**

Turen (vzame vino in jed): Če se vrne oni strah, **Dagarinka — nič, norec!** (Se obrne v ozadje.)

Dagarinka (tiho): Glej dobro in pridi povedat, kako bo. (Mu pokima in Turen odide v ozadje in zapre vrata. Dagarinka se zamisli, ko od leve vstopi Marida, za njo pa Dizma, ki ostane pri vratih.)

ŠESTI PRIZOR

Dizma, Dagarinka, Marida, vmes Turen.

Marida: Bliže, Dizma, poglej in pozdravi gospo! (Ko se Dagarinka ozre.) Čaka te. Potem pridem na vrsto jaz in moje pravice.

Dagarinka: Kaj je to?

Marida (se smehlja): Kje imate ženina, mati Dagarinka?

Dagarinka: Kdo ti je dal pravico, dekle?

Marida (se ozre po Dizmu, ki stoji pri vratih): Po očeta sem prišla. Ni v pravi družbi. Bliže, Dizma! (Se obrne k Dagarinki.) Pravice čakajo, mati Dagarinka; za zdaj smo veseli, enkrat, dvakrat in stokrat! Kaj vse smo danes doživeli! Rešili smo vam sina, tale, prav tale ga je. Plačajte mu z lepim pogledom in dobro besedo! Ne glejte ga tako... (Ko Dagarinka ne odgovori.) Naš oča je pri vas, kaj neda, tam notri je in norce brije. Naj jih! Veste, on mora imeti svoje norce, pravi, drugače ga glava boli. Ubogaj, Dizma! (Stopi k njemu in ga prime za roko.) Ta žena tam te mora rada imeti, saj bi te še jaz, ki nimam sina. (Ga spusti in se obrne spet k Dagarinki.) In pa tole zdaj: Tako je bilo, ko da je počila gora! In nič, nam nič, naši hiši nič; kapelica drži in Mati božja moli.

Dagarinka: Dosti! Po kaj sta prišla?

Marida: Naj do konca povem? (Pogleda Dizma, ki ves bled strmi vanjo.) Ta fant je danes, nocoj, od

sile. Gleda, prebledeva, molči. In vendar je veliko novico prinesel z Nemškega. Veste kaj, Dagarinka: Moj mrtvi oče, Bog mu spreglej kazen, zahteva po ustih tega fanta od vas to in to. Moj oče, ne jaz. Dajte mu, dajte mu, da bomo imeli mir vsi trije, pa še on!

Dagarinka: Kaj vama je, za božjo voljo?

Turen (pomoli glavo iz ozadja): Lavdon raste! (Ko zapazi Dizma, naglo zapre.)

Marida: Vedela sem, da je oča notri. A zdaj je dosti norcev! (Hoče v ozadje, ko na levi vstopi Feliks.)

SEDMI PRIZOR

Feliks, Dizma, Dagarinka, Marida, vmes Turen in Lavdon.

Feliks: Kaj te nosi nazaj, strela vandrovska? (Zapazi Marido.) Z njo?

Marida (se obrne): O, Feliks, te zelo boli?

Dagarinka (vmes): Kaj bi tisto! Druge stvari so nocoj na vrsti.

Feliks: Resnico bomo govorili, mati! Boli nas, če nam takile štrečno mešajo. Marida naj sneme pogled z njega pa bo dobro.

Marida: Ne morem in ne smem, Feliks. (Gleda v Dizma.) Predober je, da bi ga pozabili kar tako.

Za na grobove. (Fot. Fr. Krašovec.)

Dagarinka: Predobri smo, da bi se več bavili z njim, kakor mu gre.

Feliks: Tako je prav, mati. (K Dizmu.) Odpri usta, človek!

Dizma (gleda Dagarinko): Jaz vam nimam nič več reči.

Dagarinka: Zdi se mi, da preži na Turna.

Marida: Res? Tega mi ni povedal. (Dizma molči.)

Feliks: Kaj je s Turnom, mati? Govorite!

Dagarinka: Ko pride čas. Zdaj čakamo, kako se bo notri razplelo.

Marida (živo): Ah, tako! Saj res! (Odpri vrata v ozadje. Vidi jo se Lavdon in kvartalca pri igri. Turna ni več.) Oča!

Lavdon (ne pogleda od kart): Kdor me kliče, mi škodi. Prekleta smola! Še enkrat za toliko! (Trešči karto ob mizo.)

Feliks: Izgublja.

Marida: Dobil bo! (Lavdonu.) Hotela sem le...

Lavdon: Mir, sem rekel! (Dagarinka zapre vrata.)

Feliks (je stopil k Maridi): Pogledaj sem, dekle!

Marida: Slab se mi zdiš, Feliks.

Feliks (jezen): Zakaj taka beseda, Marida? Kateri hudič te šunta nocoj?

Dagarinka: Minilo jo bo, še prekmalu. (Se obrne h kredenci.)

Marida: Ali pa tudi ne. (Dizmu.) Pokusi kozarec, Dizma. Brez očeta ne greva domov. (Sede k mizi na desni.)

Dizma: Brez očeta ne greva.

Feliks (prisede k Maridi): Pošlji ga naprej, saj vidiš, da ni za družbo. Na ušesa vleče in ne govori. Jaz bi ti rad povedal to in to, Marida.

Marida: Kar govori, Feliks! Da me imaš rad, verjamem. To pa še ni vse.

Feliks: Ko se ti onile umakne iz oči, boš videla vse. Rekla boš: Bila sem slepa, zagovorjena, uročena. Hvala Bogu, zdaj vidim. Kar je črno, je črno.

Marida: Kaj misliš s tem?

Dagarinka: Prav je povedal. Četudi ni trezen, govori pametno. Kar je črno, je od pekla.

Marida: Zdaj pa še vi. (Gleda ostro Dagarinko.) Kaj mislite s tem?

Feliks: Pustite ga, mati! On se umakne, jaz vem, da se umakne. Prišli smo mu za hrbet, nerodno mu je. Kaj sploh govorimo toliko o tem! (K Maridi.) Pošlji ga spat, glej, jaz (jo prime).

Marida (se odmakne): Tako se ne vasuje, Feliks. Naj mati pove — tak pusti.

Feliks: Če si pa tako neznano lepa nocoj (jo hoče objeti; ko Dizma vstane, gre k njemu in ga potegne nazaj). Kaj hočeš, hudič?

Dizma (mirno): Hočem, da ji daš mir.

Feliks (pokonci): Ven, pasji sin! (Se zaleti vanj, Dagarinka zakriči, Marida gleda preplašena.)

Dizma (ga zgrabi za roke): Nisem pasji sin, a ti si pijan. (Ga posadi k mizi na levi.)

Dagarinka (prime Dizma): Pusti ga, razbojnik! (V sobi v ozadju je nekdo udaril po mizi, nakar se odpro vrata in Lavdon vstopi razburjen.)

OSMI PRIZOR

Lavdon, Feliks, Dizma, Dagarinka, Marida, prvi in drugi kvartalec.

Lavdon (gleda divje in kriči): Faloti, cigani, zaplotniki! Še ni konec, o, še ni — Zadnja igra zdaj, za kapelo... (Vidi, da se hočeta kvartalca izmuzniti.)

Marida (je vstala): Nikar, oča!

Lavdon (je ne pogleda): Slekla sta me, hudiča, zdaj nočeta več. Če nočeta, a za pričo bosta! Dagarinka!

Dagarinka (z nasmehom): Konec je.

Lavdon: Še ne. Še enkrat: Jaz kapelo in njen svet, kdo denar? (Gleda naokrog.) Ga ni! Dagarinka: stavi, kar ti še manjka do kapele! Malenkost, glej, jaz... (Vsi opazujejo napeto.)

Dagarinka: Kako si rekel? Kar še manjka...

Lavdon: Velja! Vedel sem, ti boš, Dagarinka bo, — karte sem!

Marida (stopi naprej): Počakajte, oča, da nekaj povem!

Lavdon (jo odrine): Nič, nič, s poti!

Dagarinka (je vrgla na mizo denar): Je prav, Lavdon?

Lavdon (z naglim pogledom): Velja! Karte v roke! (Vzame karte.)

Dagarinka (vzame karte): Vsi ste za pričo. Ena (vrže prvo karto).

Lavdon (vrže karto): Moje! Naprej! (Vrže karto.)

Dagarinka (vrže karto): Druga.

Lavdon: Tvoje!

Dagarinka (vrže karto): Tretja!

Lavdon (vrže karto): Dobiš!

Marida (ga prime za roko): Dovolj, oče! Spame-tujte...

Lavdon (se je otrese): Mir! Zadnjo!

Dagarinka (gleda vanj): Rekel si: Ti svet in kapelico, jaz denar! Vsi so slišali! (Vrže karto.) Zadnja!

Lavdon: Leži! (Vrže karto, pogleda, roke mu omahnejo. Nasloni se ob steno in strmi v karte.)

Prvi kvartalec: Smola! (Pomigne tovarišu in oba se tiho umakneta v ozadje.)

Dagarinka: Moje! (Razburjena.) Moje, Lavdon, kapelica moja, Lavdon — moja! Ali pa veste, kaj je to? Kaj gledate? Vina, Feliks, godca, nocoj je vse moje (gleda Lavdona), moje, Lavdon!

Lavdon (zre v Dizma, ki stoji bled ob strani): Temni se, fant, vodi me!

Marida (se ga oklene): **U bogi oče!** (Naglo se ozre v Dagarinko.) **Vi svoje, mi svoje! Nazaj moje!**

Dagarinka (se zasmije): **Počasi, Marida, premalo veš.** (Stopi pred Lavdona.) **Posestvo in Marido dobi le eden. Ali je tako?**

Lavdon (pogleda zmeden, nato krikne): **Domov!** (Prime Marido.)

Marida (k Dizmu): **Z nama, Dizma!** (Ga prime za roko.)

Feliks (prime Marido): **Proč od njega! Z njim ne boš...**

Dagarinka: **Vse povej, Feliks! Hoj, Turen, kje si? Ni ga.** (Stopi k Dizmu.) **Z morilcem!**

Lavdon (se obrne): **Kdo je to?**

Dizma (ga gleda miren): **To sem jaz, zakrivil sem smrt — Turen to ve!** (Marida v grozi odskoči. Dizma odide počasi na levo.)

Lavdon (se prime za glavo): **O, Bog!** (Zdirja za njim; Marida zrušena za njim.)

Zastor.

O MARIJAH

JANEZ BORŠTNAR

Ugasnil dan je kar na mah
v brezbrežno, gluho noč,
na ceste pala je tema in strah...

Pri nas pa zdaj je še večer,
svetlo zvezde gorijo,
od vseh strani zvoní Marijo —
odprta je še mala dver...

Pri nas zdaj molijo kakor nikjer.
Na pragu ata prav trdó:
»Češčena si, Marija...«
In v veži osem jih ščeblija mehkó:
»Vsa sveta si, Marija...«
Devetega pa čaka mala dver...

Naj čaka me vso noč! Jaz sem še na poteh...
Češčena sveti naj Marija skozi njó,
da me v temi ne bo zapadel greh!

VOJSKA

JAN PLESTENJAK

Po ulicah so se zgrinjale množice: otroci, dekleta, študentje, možje in žene. Ozračje je bilo soparno, pravkar nalita smola med kockami na cesti se je topila od prehude vročine. Izložbe, ki so sicer mamile zlasti ženske oči, so bile zastrte, da žive barve niso obledele in da rdeče rože na rožnatih krilih niso zvodenele.

Okna pisarn so bila zagrjnena, zdaj zdaj pa je pokukal izza zavese droben obraz dekleta ali zaskrbljen pogled starca. Zmajeval je z glavo, si z roko segel v ostanke las in se odmaknil od zavese.

Vozovi so drveli po ulicah, kot bi se jim mudilo za žive in mrtve, kolesarji so dirjali ko brezumni, policaji so begali iz ulice v ulico, si neslišno izmenjavali povelja, se pozdravljali, v množico so rinili vojaški vozovi in avtomobili, na vogalih so kričale stare ženske in nadložni starci: »Posebna izdaja! Posebna izdaja!« Med množico so se smukali kot vrtavke gibčni fantiči, prav tako na vse grlo ponujali »posebno izdajo« in spravljali dinarje, se malo sporekli, tudi klofuta je padla, toda to ni bilo važno, važna je bila posebna izdaja...

Raskave, kot lopata ploščate, tenke z ošiljenimi in barvastimi nohti, mesarske, kar loj se jih je še držal, izgledane roke gospodinj, služkinj in pomivalok so se stegale po posebni izdaji in vseh oči so iskale nekaj, česar duh ni mogel razumeti in je pred tistim neznanim vse trepetalo.

Nad mestom je zabrnelo devet avionov.

»Bombniki so!« je razsodil študent, ki je v zadnjih počitnicah povohal šolo jadralnega letanja.

»Kaj boš govoril! Lovci so!« se je razčeperil pomočnik, ki je pravkar odložil puško.

»Kaj, če niso naši!« je zaskrbelo ženico. Že brnenje motorjev jo je tako prestrašilo, da je videla čisto razločno, kako se podirajo hiše, kako treska in poka in kako vpijejo ranjenci.

»Naši so, naši! Državne barve se dobro razločijo!« je mirno in nekam brezbrizno razložil koroški dobrovoljec. Znal je zakriti svoj nemir in še oči mu niso razodele tiste zbežanosti, ki se je hotela izmotati iz srca.

»Kaj veš. Saj danes tudi mednarodni zakoni niso nikomur več sveti. Državne barve! Lepo povedano, toda ali se ne dajo naslikati tudi na sovražnem letalu?« je modroval upokojenec in se svoji modrosti bahavo nasmehnil, kot bi hotel reči, kaj bi, štirideset let sem služil državi, mene ne bo nihče učil. Vem, kako je s takimi stvarmi. Nisem zastonj štirideset let aktov vlagal, marsikaj sem videl, kar je bilo drugim očem skrito.

»Že po motorjih dobro vem, da so naši bombniki, saj sem služil pri pilotih,« je ubil razgovor ključavničar, ki je nehote zašel v gnečo.

Množica se je večala in policaji so jo vljudno, a odločno razganjali. Bili so še resnejši kot sicer.

»So se že začeli!« je završalo med množico.

»Kaj?« je bolj kot glasno vprašal naglušnik.

»Kaj? So se že udarili!« je zavpil čistilec oken in vihtel brisalno kožo.

»Posebna izdaja! Posebna izdaja!«

Spet so se stegale roke, dinar je zažvenketal po tleh in otroče, ki je prodajalo list, ga ni moglo najti.

»Še pohodili te bodo!« ga je posvaril starec.

»Dinar mi je padel!« se je otrok skoraj zjokal.

»Ne išči! Tu imaš in hitro prodajaj!« Zasmilil se je mladi gospe in dala mu je kar dva dinarja.

»Posebna izdaja! Posebna izdaja!« se je razlegalo po ulicah, butalo v okna in udarjalo v duše.

»Kaj bo, kaj bo!« je zavzdihnila ženica, bridko jo je zbolelo, ko se je spomnila nakaznic za kruh, za meso, za sladkor in za mast.

»Joj, joj!« je zajokala delavčeva žena. Šele pred tednom je dobil mož delo, na — pa bo morda že moral na vojsko!

»Posebna izdaja! Posebna izdaja!« so kričali otroci, stare ženice in nadložni starci.

»Se že bijejo!« so glasno pritrdjevali posebnim izdajam bralci, pred deskami se je pa gnetlo vse vprek: ženske, otroci, možakarji. Uradnik se je tiščal najbolj zamazanega delavca, vsa pobarvana dama je brez običajnega sramu stala ob ženici iz Sibirije, pa če je še tako dišala po česnu, po čebuli in po potu.

»Živela vojska!« so zatulili mladi študentje. Vsi so imeli neke znake. Mahali so z rokami, cepetali z nogami in vpili, toda njihovi vzkliki niso našli razumevanja. Še raznašalci listov so umolknili in vsa množica je bila kot gluha.

»Živela vojska!« je gruča študentov še enkrat zavpila. Nihče se ni oglasil.

»Mrlič!« se je spozabil študent iz gruče.

»Smrkavci!« se je raztogotil invalid in zavihtel berglo. Padel bi bil, da ga nista podprla dva možakarja.

»Smrkavci kriče, ker ne vedo, kaj je vojska. Domov k materam!« Invalid se je kar penil od jeze, vihtel berglo in pljunil: »Fej!«

»Tako je, tako je!« je zarjula množica, dva policaja pa sta potisnila drobno gručo v stransko ulico.

»V mlekarno jih peljite!« se je pošalila množica.

»Bravo! Bravo!« je odmevalo po široki ulici.

»Marija pomagaj, kaj bo!« je zastokala žena, ko je prebrala posebno izdajo.

Neko dekle je zajokalo. Njen brat študira na Poljskem in že štirinajst dni ni pisal.

»Živela vojska!« se je oglasil otroški vzklik nekje tam ob progi.

»Bog nas varuj vojske!« je zajokala žena. Moža so ji bili ubili v Galiciji, brata so ji pokopali na Doberdobo, pa naj bi se navduševala za vojsko?

»Bog nas varuj vojske!« je vzkliknil invalid, so na tihem vzklikale žene, dekleta, otrok je bilo pa le strah, ker so slišali, da v vojski pobijajo ljudi in kar žive mesarijo.

»Posebna izdaja! Posebna izdaja!«

Sonce je pripekalo, kar žgalo in od radovednosti, napetosti in od hoje utrujena množica se je jela redčiti. Na vogalih so se ustavljale gruče in lovile novice. Nihče ni občutil lakote, živeli so v nekaki omotici.

Upokojeni učitelj in njegova strašno občutljiva žena pa sta begala od trgovine do trgovine in naročala moko, kavo, sladkor in riž.

»Vsaj za pol leta se založimo!« je hitela.

»Vidiš ga norca, saj komaj vleče, vrečo moke mu pa še na dom pripeljejo! Če bo treba bežati, bo vrečo najbrž kar oprtal in šel z njo kamor žel!« se je norčeval uradnik.

»Pri nas ne bo treba kart. Ne bojte se!« je razsodil občinski sluga. »Na rotovžu še nismo prav nič sklepali o tem.«

Nekateri se za njegovo modrost še zmenili niso, drugi so se mu pa skrivaj posmehovali.

Tam na koncu ulice je valovilo otrok, žená in moških.

Zadonela je koračnica in v soncu so zažarela godala.

»Na mejo gredo!« se je utrgalo med množico.

Postavni fantje, vsi v novih oblekah, z jeklenimi čeladami na glavi, so trdo udarjali ob tlak in čudovit ponos jim je odseval iz oči.

»To so fantje!« se je razvnel starček in od prečudne razneženosti mu je zdrknila solza po licu.

»To jih je!« je zaihtela ženica, dekleta so se pa rinila naprej.

»Z Bogom, Tone!« je pozdravljala mati svojega sina.

»Nič se ne bojte, mati!« je odzdravljajal sin in udarjal po taktu godbe.

Godba je utihnila in oglasila se je domača pesem: »Delaj, delaj, dekle, pušelj...«

Za pehoto so jeli ropotati vozovi, peketanje konjskih kopit se je prelivalo v škripanje koles, rožljanje vprege.

»Topovi!« je kriknilo dekle, pa se je lastnega glasu ustrašilo.

Med visokimi hišami se je lovila otožna pesem, priklicala k oknom in vhodom staro in mlado.

Regiment po cesti gre,
pa moj fantič zraven je...

Čez dobro uro so bile ulice prazne. V praznoto se je zaletaval otroški glas: »Posebna izdaja, posebna izdaja!«

»Zaradi varnosti so pač odšli. Le kdo bi se lotil take vojske!« je modroval starec, ki je videl gališko in soško bojišče.

Tisti dan so bile vojašnice in gostilne za čudo prazne. Za mračnimi stenami so ugibali možje in žene in vsem je bilo tesno v dušah in na ustnicah jim je drhtela prošnja: »Bog nas varuj vojske!«

DREVO V JESENI

EMANUEL KOLMAN

Blesteče liste mi rosiš na dlan,
drevo — mar čutiš, da je že jesen?
Tako sem tih, ves nekam zatopljen,
nič več živahen, ne več razigran.

Pred mano pusta, dolga je ravan,
v jesenske dneve ves sem izgubljen,
morda mi je celó pogled skaljen,
blesteči listi mi rosé na dlan.

Drevo, kdo naj ti vrne prejšnji mir?
Pomlad si doživelo, vso bleščečo,
in jutra zlata, dneve bele; vir

lepote črpalo si in plamtečo
svetlobo zarij, na večer zefir
te božajoč je polnil z novo srečo...

Fr. Stiplovšek: Kapelica.

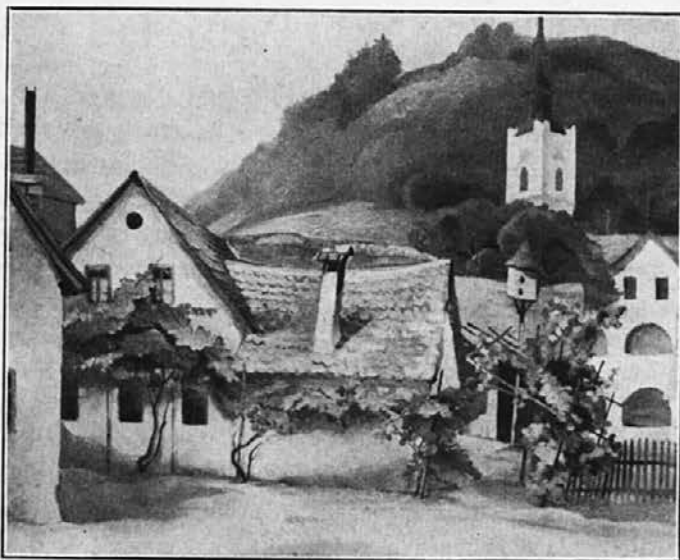
ZAČARANA PREDICA

JOŽA LIKOVIČ

Verne duše se grejejo pri zapušenih pastirskih ognjih, ki žalostno trpolijo in pojemajo na požarnicah in praznih strniščih. V Bevkah in na Blatni Brezovici dolgo zvoni za rajnke, kri in pepel tohnita po božjih njivah; listje turobno šušti, večnost se oglašá sredi odmirajočega stvarstva in se dobrika žalim listopadovim večerom. Barske vasice so se zgodaj pogreznilé v težak somrak, poln groze in mrliške temé. Nikjer glasu, nikjer bežne, bele stopinje! Dekleta jočejo, po samotnih vrtičkih se stiskajo martinovke, rože solzá in bridke pozabe. Nekje za brezglasno Ljubljaničo krehne nadložen plaščur, sam kakor volk v krimskih hostah; črnogleda vešča se spusti z vrbe k osteklenelim očem naplavljenega, negibnega utopljenca ter mrči pri njem do jutra. Péteh na topli gredi prestrašeno zakikirika in izda verno dušo, ki se je zatekla pod domače okno po drobtino tolažbe. Pozen mesec srebrni valovito gaz, ki jo puščajo na črni gladini Ljubljaniče čolni, zadnjikrat spuščeni od podpeških čolnarjev na plav in gnani od potuhnjenih krnic od brega do brega. Iz krimskih skednenc se utrne proti polnoči debela, zasolzena luč, skrivnosten migljaj stvarstva, da prihaja njegova ura, ko začuti zavrženi prah v sebi klico življenja in moči!

Pravijo, da se v teh tegobnih nočeh prikazuje na barju začarana predica, ki je zavrgla in onesrečila svojega zvestega mladeniča. Nenadoma se znajde pri pustem izvirku, plane čez robidnice in lehe, odvrši na Šivčev hrib ter obrne nepoznane kote in samotna sela. Njen krik odmeva po širnih jezeriščih in na rodovitnih bregovih pod Srebotnikom, kjer so se še nedavno v blagem soncu godila rahla stebelca lanu. Po hišah ugašajo drobcene luči, line se zapirajo, bleda sled večera naglo ugaša. Pozen popotnik se zateče v prvo vežo in prepaden počaka, da odleti strahotna vihra, s katero povija divja prelja redke drnuljke, rdeče kisló češmilje, od slane posmojene sončnice in slemena slamnatih hiš, pod katerimi se stiskajo revne družinice.

Včasih jo sledijo, ko jezdi v drnec na garastem, kosorepem konju. Guzasta janka ji služi za sedlo. Njena lica so vehasta, oči zelene in strupene, ustnice od ostrih vetrov razpotegnjene. Od srajce in halje visijo pisani candri in záplate. Na suhotnih ramenih ima obešen kolovrat s krivimi vreteni, veter se zaganja v razsušeno kolo, ki pošastno brni in šklepeče, da se čuje za deveto steno; pod pazduho stiska nesrečna prelja bele mrliške prte. Gorjé hiši, pred katero razgrne usodno rjuho, ki jo je naprela in stkala na begu pred vetrovi in prekletstvom! Tam bo kmalu potrkala božja dekla.

Fr. Stiplovšek: Stare hiše na Mirni. (Olje, 1939.)

Toda nekoč je bila začarana predica najsrečnejša in najlepša izvoljenka soseske. Pšeničnozlati prameni las so se posipali na njeno vedro čelo; polt zagorelih lic je bila podobna nežnordeči nadahnjenosti šmarnih jabolk. Drobni nabranki na rokavcih so se prijetno prilegali polnemu životu. In kaj še! Smeh in dobra volja sta blestela na rdečih, cvetočih ustnicah kot bistra in sladka rosa, ki jo je najti le še na črešnjah srčicah in dehtečih pašnikih. Kljub temu je živela mladenka zgledno in ponižno ter slovela zaradi pobožne skromnosti. Reveži so se hvaležno oklepali njenih darežljivih dlani, sirote so iskale pri njej varnega zavetja, pastirci so ji prinašali polne naročaje cvetja in zelenih vejic. Kdor jo je kdaj srečal, ta ni mogel pozabiti njene miline. To je bila Strmljanova Anca, cvet Veseljske vasi.

Komaj pa se je po osemnajsti pomladi zavedela svoje brhkosti in prikupnosti, že jo je spravil napuh v nesrečo! Samo en korak, samo en pregrešen pogled! Nečimrnost jo je pogubila, čednost se je izpremenila v strast. Skrbne matere so se ob nedeljah skrivaj ozirale za njo, zmajevale z glavami in jo pomilovale, ko je frlela med fantini kakor lahkoživ metuljček:

»Ah, ta Anca! Zunaj lepa, znotraj slepa!«

I

Lanišče je obležalo ta večer v rebri trudno, osamelo in prazno; tu in tam je še ostalo kakšno grižasto steblo, opadel osat in uvel cvet z rosno solzo na srcu. Po jamah se je godil in mladil lan; tanka, prijetna prigravica se je zbirala nad lesenimi plohi in plahdami, ki so zakrivale laneni pridelek. Na žalostni gori je odzvonilo šmarnim mašam v slovo; kimavčeve večerne zarje so plamenele v nešteti krvavih ognjih, kakor da krvavijo in trpijo zavržena človeška srca, polna rev in bridkosti.

Kraj leščevja, pod katerim se je zibala sladka, spokojna tišina, je obstalo dvoje senc, fant in deklè, ki sta se srečala po delu. Radovedni kos je prisluhnil njunemu pogovoru.

»Kako se ti nocoj mudi, da me kratko odslavljaš in puščaš v nemiru in negotovosti,« je z razbolelim glasom očital Pavle svoji izvoljenki, ki pa je nebrizno zrla nekam čez zadimljeno barje in se poigravala s čipkastim robom predpasnika, ki ga je kupila na sejmu od idrijske čipkarice.

»Nimam časa za vasovanje. Materi moram pomagati pri peki in pripravljati pogače. Jari lan bo skoraj goden, da ga oteremo, z ajdovčkom in turkom bomo še malo počakali,« se je nemirno opravičevala Strmljanova Anca in odmikala žareče oči, kakor da pred fantom nekaj skriva.

»Pa vendar malo postoj, zadnji čas si se mi kar odtujila,« jo je skušal ljubeznivo pridržati goloroki mladenič.

»Res se mi mudi! Vidiš, da je pozno,« ga je razdraženo zavrnilo dekle, mu hladno seglo v roke in steklo v vas. Še sence ni bilo za njo! Pavle je voljno vrgel oprtnik na ramena in se zložno odpravil po starino pod štango, kjer kaže pusti Kras svoje kamnitne zobe. Upal je, da ga bo Anca povabila na terišče, kjer jo bo zopet pridobil zase. Saj se bo unesla. S prijetnimi, tolažljivimi željami je opravil delo; nad vasjo so se zlagoma dvigali in vili belkasti dimi, zvesti čuvarji družinske sreče in ognjišč.

Nato se je dolgo nočilo, stržki so se lovili okoli mrtvih mlakuž in drobili svoj kič, kič, kič prav do polnoči, ko se je Pavle vnovič prebudil iz težkega, morečega sna. Iz spodnjega dela vasi je bilo čuti razposajene vzklike, vriskanje in prepevanje. Vmes so hrsteli trličnjaki in kipelo preljubo, dolgo zaželeno veselje teric in fantov. Noči in zvezde med malo mašo in kvatrnim tednom so vedno njihove! Pavletu se je zdelo, da terejo to noč prav pri Strmljanovih; od tam so se glasile pesmi in se svetlikale jezljajoče luči. Da bi mu Anca to zamolčala ter ga sramotno zapustila, tega se kljub njeni kujavosti ni nadejal! Vendar se je spustil s slamnatih svisli, poiskal v lini klobuk in praznjo kamižolo ter se splazil po bližnjici za vrtačami nizdol. Bilo mu je prijetno, pa zopet tesno, ker ni vedel pravega izhoda iz zagate. Ali naj se prikaže nepovabljen med terice, ali naj zapečuje kot potuhnjen svat! Zvezde so gorele čudovito mirno, veter je potihnil. Mesečina je splavala čez Gredo, obsvetila barje ter odrešila duhove in nesrečne spomine na razkrižjih. Bela meglica je vdano ležala pred romarskim stopniščem jasne cerkvice na žalostni gori, v lipah so cvrkutale redke kobilice.

Pavle je obstal vrh brega pod jablanco; še vedno ni mogel verjeti, da pri Strmljanovih resnično tarejo.

Zaradi tega je bila torej Anca zvečer tako nepočakana! Na terišču je vladalo živahno veselje in vrvenje. Terice so se urno pripogibale nad trlicami, fantje so jim pomagali ravnati povessa. Bele platnene srajce so se živo svetile v rdečkastem svitu leščerb. Votlo šklopotanje trličnjakov je povečavalo skrivnostnost polnoči. Med tericami in vasovalci so se pleli prijetni, zaljubljeni pomenki, težka, rdeča luč je napravljala zardele obraze malce zastrte in spremenjene. Vzlic reznemu nočnemu ozračju je bilo vse čilo in živo. Sleherno vlakno lanu je še enkrat oživelo pod rokami skrbne terice in z nenavadnim vonjem našlo skrivno sled do njenega srca, obudilo spomine na poletna jutra, na belo mesečino in tihe rose, na tanke breze in zveste nočne skrivnosti, ki so pritajeno in skrivaj zahajale na lanišče, kjer se je gódila mlada ljubezen.

Ko so natrli lanu za tri cente, je prinesla Strmljanka s hčerjo toplo malico, polno skledo bobov in sladkih frdamančkov, za vasovalce pa zelenko najboljše sli-vovke, ki se je v skrinji medila še od lanske jeseni. Terice so na vabilo gospodinje popustile trličnjake, fantje so poiskali klopi in tnalca, uredili za silo mize ter pripravili prostor za gostijo. Med norčijami je Maharica, najzvestejša in najstarejša izmed teric, zavih-tela povessa lanu okoli glave in še z mladim glasom zapela poletno pesem:

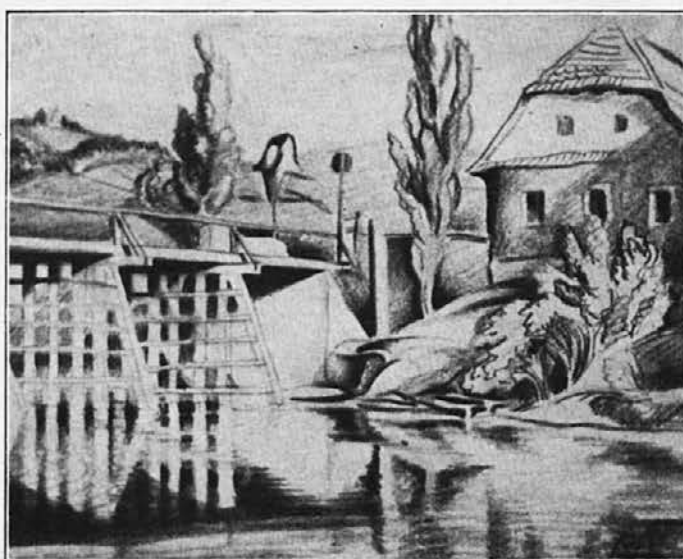
Krepko dvigni polni snop,
zlató zrnó skoči v strop,
pika pok, pika, pika pok!
Škopa ven,
slama v kraj,
zlató zrnje na vršaj,
pika pok, pika, pika pok!

Terice in fantje so se urno sprijeli za ramena in razposajeno pritrjevali:

Zlató zrnje na vršaj,
pika pok, pika, pika pok!

Vsa družba je bila zavita v eno samo kito veselja. Bele lahti deklet, zagoreli tilniki vasovalcev, sladkobni dim kadečih se jedi, žvenket kozarcev, zbijanje šal in burk, prenašanje posod, oprezovanje voglarjev in plahutanje polnočnih senc! Nad vsem tem nemirom pa je plavala Anca, prijetna in prikupna, da se je vsa družba zgrnila okoli nje.

Pavle se je splazil ob gošči prav na rob doline, v kateri je bilo terišče. Sedaj je dobro razložil, da tarejo samo pri Strmljanovih. V hipu je spoznal in razumel vse! Rosa je kapala na trepetlike in drnuljke, s sleherno kapljo se je utrgal nov spomin. V duhu je še enkrat preletel zadnje majske večere, ko mu je Anca ponižno vračala ljubezen in zvestobo. Skupaj sta se igrala z Marijinimi laščki, bredla po senožetih, veter

Fr. Stiplovšek: Most v Kostanjevici. (Rišba.)

je zanašal njeno krilo, nikdo se ni dotaknil njenih malih ustnic, samo zlato sonce jo je tisočkrat poljubljalo. Nato so se obleteli šmarnični cvetovi, praprot je zacvela, dvoje src je občemelo med dišečim brinjem in skominastimi spodbelami. Sredi dehtečih, tanko zvenceh žit se je oglašala vsak večer prijazna prepelica ter merila Pavletu in Anci srečo in ljubezen na pet pedi. Samo na pet pedi! Kajti o veliki maši je Pavle prvokrat občutil, da se Anca trga od njega; hladna in praznih besedi je postajala z njim okoli cerkve ter se neprestano ozirala za Majerjevim Vidom. Po popoldanskem shodu in blagoslovu se mu je zgubila med šumno množico; šele na večer jo je našel v Veseljski vasi pri Suhadolcu, kjer je plesala in se šalila kakor vehuljasta ženska. Tako se je spočelo gorje!

Pavle je bil kajžarjev sin, ubožen kot zapuščena lesa, toda miren in pameten mladenič. Vid pa je bil doma iz veljavne hiše, kjer je bilo pečenke na ognjišču vedno več kot dima nad streho; tudi se mu ni bilo treba ubijati po nečloveških žernadah in košnjah; poležkaval je doma zadovoljen in sit, da bi mu na trebuhu koso sklepal. Pavle je živel skromno in marno, podoben prepridni čebelici, ki se trudi od cveta do cveta. Pri njegovi domačiji so prenašali skrbi z ramen na ramena, bremena s kola na kol; toda živeli so pošteno in nikomur v napotje. Majerjev Vid pa je bil objesten in neješčen, ob nedeljskih večerih pri vinu malone hudoben. Pri vsem tem je bil pretkan, da bi hudiču rep izpulis.

Anca se je seveda rada ozirala za petičnežem, ki ji je hlinil najvernejšo ljubezen. Pavleta je docela zanemarila in pozabila; lahkomišlno je zavrgla njegove poštene obljube, zaničljivo se mu je posmihala. V nekaj tednih je postala bitje brez milih, toplih čustev. Popolnoma je otopela v pohlepu po bogastvu, uživanju

in kratkočasni nasladi. Domači so ji branili, da bi se shajala z razuzdanim samopašnežem; ljubši jim je bil tihi Pavle...

Toda on je moral čemeti v žalostni, pusti zasedi, razdvojen, bolan ter utrujen od premišljevanja in sovraštva, ki je pronicalo vanj prav do srca kakor strupena megla v dišečo ajdo. Kdo bi ostal ravnodušen! Čisto sam in tiho ždeti, premišljevati o nečem lepem, ki je že daleč za deveto goro in se nikdar več ne vrne, brez moči zreti, kako se mu izneverja dekle, ki na veselem terišču prepeva in napiva drugim, kakor bi bila z vsemi vasovalci v prvem rodu! Tedaj se je nepričakovano oglasila v hladno noč hreščava harmonika, ki ga je vznemirila in zdražila. Mahoma se mu je zvrtelo pred očmi, kri mu je planila v glavo, nehote je stisnil pesti, neko novo, doslej tuje, pekoče, skoraj noro čustvo ga je prešinilo. Saj bi vpil, rjul, da bi preprečil zlo. Toda zaman! Ves brezumen se je pognal po rebri, čez tihotna strnišča in spolzke kolovoze. Pot se je vlekla kot ižanska bližnjica...

Na terišču so fantje izpraznili že polovico skednja, razmaknili prazne jasli, vejalnik in rešeta ter vzklikali:

»Pod retami ne bomo plesali!«

Godec se je mogočno zasidral v lini za zmetavanje sena in krepko potegnil mehove, da so strepetala srca deklet, ki so mrla za fanti, pritrkujočimi z okovanimi petami, da je ječal razsušeni pod. Anca je z dolgim, topim pogledom obvisela na Vidu in mu ponudila okrogle lahti, da sta naglo zaplesala polko; plesala je drzno, gibko kot zelena jegulja v vrši; ne daleč za živo mejico pa se je kehljal v umazano pest enozobi kebec iz pekla.

Med poskočnim plesom se je znašel na podu Pavle, kakor bi padel zviška med ljudi. Bled in stisnjenih ustnic je skočil k osuplemu Vidu in vrgel pred njim klobuk na tla:

»Kuš!«

Pari so se v strahu in hudi slutnji razpustili. Tudi Anca se je zdrznila in spustila tovariša; Pavle jo je hotel odvesti izpred oči radovednih vasovalcev, da bi se na samem pogovorila. Toda ona se mu je divje iztrgala in ihtavo zajecjlala:

»Pusti me!«

Pavle je ponižan in užaljen siknil:

»Vlačuga!«

Vid je skočil mednju in pahnil Pavleta med vrsto začudenih plesalcev; očitno se je zavzel za Anco ter mu zažugal:

»Kaj se mešaš med naju! Kmet! Vrni dolgove, potem se boš veličil po vasi.«

Izzvani mladenič je v prvi negotovosti debelo požrl slino in jezo, se ozrl okoli in glasno zavrnil oholeža:

»Vse ti vrnem po pravici.«

»Toliko mi boš vrnil kot oskubljen vrabec pobrano proso,« ga je ujedljivo žalil kar naprej Majerjev sin, se objestno krohotal in oholo koračil kot péteh na gnoju, ki bi rad pozobal vse zvezde. Nekateri so se posmehovali osramočenemu Pavletu; še vedno so ga nevoščljivo zavidali zaradi Ance. Večina pa se je zavzela zanj in poskušala odvrniti pretep. Špančkov hlapec se je osrčil in zavpil:

»Saj ne bo šlo tako gladko, Vid! Ti v nas kamenje, mi v tebe mehke žemlje? Ne, ne! Nocoj smo pri Strmljanovih vsi enaki. Prekliči...«

»Prekliči!« so vikali pogumnejši, vse vprek. »Sicer te pošljemo po žabjo dlako.«

Fantje so že dolgo prežali na Vida; često jih je zalezoval pri vasovanju ter jim pridil družbo.

»Tiho! Kdo se vas boji?« je čmerikavo viknil Vid. Objestno je vrgel težak, srebrn petak pred kozjega pastirja in kljubovalno velel:

»Skoči k Suhadolcu, naj takoj odpre in prinese štefan šentjanževca.«

»Tudi mi ga homo!« se je opogumil nekdo izmed fantov.

»Kislo mleko! Za vino nimate denarja,« jih je še enkrat zasmehljivo zavrnil irhovec.

»Tiho lisjak, sicer ti posmodimo dlako.«

»Kdo?«

»Mi!«

Prepir se je zaostрил. Strmljanka je rotila vasovalce, naj bodo mirni in pametni. V Pavletu je kljuvala neznozna bolečina, ki je zaradi uničene sreče prekipela v maščevanje. Anca se je potuhnila v kot; terice so začele pospravljati trličnjake in zdevati povesma zglajenega lanu v desetiče. Nikogar ni bilo, ki bi razvedril hude duhove. Nasprotno! Nek rumenolas širokoplečnej je skočil na stolico in udaril po viseči leščerbi, da se je globoko zagugala; zasmrdelo je po kapurju, ki je pljusknil čez rob. Svetloba je zaplesala v širokih, rdečih kolobarjih, podobnih krvavim znamenjem, ki obe-tajo nesrečo.

»Coklarji, domov!« je še vedno izzival Vid in grozeče zamahoval z rokami.

»Ti nam ne boš ukazoval! Kar udari, pa boš še nocoj mrzel kakor krčtov smrček.«

»Prekličite!«

»Ven z njim!« so se vmešavali podpeški čolnarji.

»Pčkovci!«

Prepir je postajal vedno hujši. Srditejši so se začeli grabiti za ramena in pehati iz hiše. Dekleta so se razbežala z jokajočim vikom kakor perjad v prosu, prepodena od skobca. Terišče se je praznilo, luč je začela pojemat. Fantje so izrinili drug drugega na prosto. Neznana sila jih je povezala in vklenila, ruvali so se, padali, žugali in se spotikali na koreninju. Čuti je bilo

le težko dihanje in votlo lomastenje. V poltemi so se zabliskali krivi noži.

»Z nožem pa ne,« je nekdo bolešno zaječal in se pognal sunkoma kvišku. Vid je dobil nož v vrat in omahnil za vedno. Rogati kebec je odnesel v temno noč krvave pete! Ljudje so se v trenutku iztreznili in spametovali ob hropečem ranjencu. V zmešnjavi in zmedu je nastalo glasno prerekanje in obdolževanje. Ženske so prinašale medle luči, vodo in mehke brisljice. Smrt je neslišno pristopila in otrnila mrtvecu poslednjo solzo. Samo njej je bilo odpuščeno!

Vas je onemela. Vse je bilo pogreznjeno v tesnobno tišino; nad zapuščenimi lanišči so lepele krpe vlažne megle; nebo je bilo sivo in molčeče. Črne jelše so brezupno stegovale svoje suhljave veje v brezcutni mrak.

Novica o krvavem vasovanju pri Strmljanovih je nemilo prevzela vso sosesko. Ženske so dolgo govorile, da ne bodo prišle presti lan, ki je omóčen s človeško krvjo. Iz take preje natkano platno bo prineslo še večjo nesrečo v hišo. Še sonce ne bo ubelilo črnih madežev krvi.

Anca se je nekaj časa zakrknjeno skrivala in zatajevala doma, na zimo pa je odšla v Trst... Pavleta je že ob tednu zmanjkalo. Zaradi nezvestega dekleta, ki ga je napravilo s svojim napuhom za strašnega ubijalca, se je pogubil. Vsi so ga obžalovali! Nekateri so trdili, da se je vrgel v jezerišče, kjer je nesrečen in prevaran našel v močvirskem okencu pokoj. Drugi so pravili, da ga je speljala bela kača v krimske skedenice, kjer se je ubil. Tudi Zamudov Lovre, star premetenec in čarodej izpod Vihrovce, je namigaval, da nekaj vé; v njegovih besedah so se mešale blodnje jesenskih noči.

II

Noč se je v drugo sklonila preko Menišije, razsejala še milejše in jasnejše zvezdice, tisoč nad Krimom, nešteto nad barjem in eno nad Žalostno goro. Pri cerkvi je odbilo enajsto uro, bronasti zvoki so razgibali tišino in roso na laniščih.

V stelnici pri Rožmanovem kovaču se je prebudil Zamudov Lovre, ves zmražen, reven in suh kakor véliki petek. Berač je pretegnil premrte roke; drgetal je v ponošeni raševini, četudi se je privadil mraza kakor tržaški jekar peklà. Pobral je malho in odvehljal proti Veseljski vasi. Pri Šivcu so še svetili, iz hiše je bilo čuti tanko, pritajeno brnenje kolovratov, smeh in prepevanje.

»Predice pri hiši, pamet od hiše!« je zamrmral berač in devetkrat premislil, ali bi vstopil ali ne. Nekaj časa je še ostrezoval okoli vogalov in vohal po zraku, nato je počasi odprl vrata, pomomljal z brado in zamežal. Iz razsvetljene veže in hiše je zaplala prijetna toplota ter vonj po pijači in sladkih bobih, ki jih je bilo na prehal.

Franjo Stiplovšek: Lastni portret. (Olje, 1938.)

»Ku-ku, ku-ku, dekleta so tu,« je hreščeče zaukal berač in obrnil prazno malho narobe. »Noč me je gnala kot sneden vrag polha. Na cesti sem pobral vse, kar je več vredno kot uši. Usmilite se me, lepe kristjanke. Bolan in lačen sem. Ves božji dan, od vida do vida sem romal; laže bi se bil na jezik opiral kot pa na bolno nogo. Pri Mrkunu sem zadnjikrat toplo jedel, toda močnik je malo zalegel; z žmuklji v soku sem se davil kot žaba z zelenimi orehi. Nimam zob, tudi jezik mi več ne teče, ker je razpokal. O jej, o jej...«

»Lovre, nikaar ne čenčaj vedno eno in isto kot cigan o belem kruhu,« so silile mlajše predice v čudaškega berača. »Sedi za peč in pomelji kos mesa. Bobe pa zalij z vrčem vina, da nam boš potem zapel in povedal kakšno zgodbo.«

Berač je vrgel malho v kot in odkleštral k mizi, kjer mu je odrezala šivčevka brtavs mesa in zagvozdo kruha. Ko je Lovre zapazil med predicami Strmljanovo Anco, ki je začela zopet zahajati na vas, se mu je pomračilo čelo. Nerad jo je srečal; slastno je začel otepavati jed. Predice so znova pognale kolovrate ter pridno pohitele z delom, da bodo pozneje laže poslušale beračeve pripovedi in skrivnosti. Tanka preja se je lesketala v rumeni svečavi kot čudovita, srebrna pajčevina. Mehki kosmiči mikanega lanu so se lovili in kodrljali pod stropom kakor oblački jutranje zore, ki je že pred polnočjo vstajala izza krimskih gorá.

»Jaz bom še malo poprela,« se je odločila Dormiševa Micanka in popravila povosmo prediva na preslici.

»Tudi meni se nocoj tako rado prede,« je omenila Grčeva Tona, veselo pognala vretence in naravnala kodeljo. »Sicer so mi nametali mnogo ozimca in ajdovčka, pa se je dolgo mladil in godil, da se bo napravilo kar praznje predivo... Glej, glej Anco! Ali ni čudno prepadena, že ves večer jo opazujem. Še vedno jo nekaj teži.«

Micanka se je zaupno sklonila k Toni in ji pošepetala preko ramen:

»Pavle! Pravijo, da hodi še vedno k njej in jo straši. Lica ima že snedena od solzá.«

Kolesa ubogljivih kolovratov so se pod spretnimi stopali predic urno vrtela in prijetno brnela, repetnice in vretena so lahno poskakovala v zglajenih koških. Fantje so se dobrikali predicam, jim izpodmikali vretena in šepetali na radovedna ušesa sladke obete.

Ko je Zamudov Lovre pokresal še polno čapo tople kave, ga je domača dekla podrezala in opomnila:

»Lovre, sedaj pa le zakreši kakšno imenitno, da ne bomo tako brljave.«

»Nikar se ne vrti okoli mene kot koklja v rešetu. Saj še čast Bogu nisem storil za jed in dobroto.«

Berač si je pogladil rusasto brado in nagnil glavo, da so se pod starikavo, prosojno kožo na sencih napele rumenkastomodre žile. Kolovrati so malce obstali, fantje so se stisnili k predicam, mesečina je zalila okenca. Ura pri čelešnjaku je odbila polnoč, svečava je nemirno strepetala. Lovre je sklenil roke, hvaležno dvignil oči k božji martri v zadimljenem kotu in zapel z grmečim glasom:

Jeruzalem, nebeško mesto,
o ti zvelični kraj mirú,
iz živih kamnov zidano,
od angelov si spremljano.
Podobno rajú čez in čez
od zemlje sežeš do nebes,
v žlahtnih kamnih se svetliš,
odprtih dvorov vsem stojiš.
Če brumno kdo na svet' živi,
ga rajsko petje zveseli,
za njim še mi spev dvignimo,
v nebeško mesto pojdemo!

»Slava bodi Bogu,« je vzdihnila šivčevka. »Sedaj nam pa še kaj povej, Lovre; saj vidiš, da so dekleta nestrpna kot mlada preja na motovilu.« Berač se je odkašljaj in skrivaj uprl eno oko v Anco, ki se je osamela sklanjala nad kolovrat. Nato je v veliki tišini povzel:

»To je bilo tedaj, ko se je ljudem dobro godilo in je bila nedelja v petek. V naši vasi je živel dober mladenič, vsem prijeten in ljub. Ta je zvesto ljubil sosedovo deklè. Toda zgodilo se je, da se je dekle po malem prevzelo, lepota njenega života ji je postala v spotiko. Zavrgla je pošteno ljubezen in fanta, ki se je

v žalosti zapustil. Ona se je z obema rokama vrgla za drugim, četudi se je zvesti mladenič trudil, da jo odvrne od slabe družbe; z zapostavljanjem in zaničevanjem ga je tako obnorila, da je pri vasovanju umoril tekmeča. Od tistega večera je držalo fanta grozno zdelo! Zato je sklenil, da pojde v ris klicat belo kačo, ki ga bo rešila vseh rev in nadlog. Komaj je pričakal kvatrnega večera. Ves nepokojen je rano odšel v Krim, blodil dolgo okoli globočie in brnic, ki bruhajo črne, požrešne vode; spotoma je trgal redilne mahovnice in zdravilna zelišča, da si je tolažil glad in gnev. Nazadnje se je po dolgem tavanju znašel pri zakletem brlogu, kjer spi bela kača. Čas še ni prišel. Fant se je zleknil v dišečo travo, med križke in mlade marjetice; čmrlji in rumenčki so zadovoljno brundali in poletavali med cvetnimi čašami. Sredi varnega božjega stvarstva se je mladenič nekoliko pomiril! Onstran doline so ležale v soncu in pokoju košenine in volarije; tam so se zadovoljno pasli oblaki in voli, muriči, rogini in plavci, ki so se kar smejali sočnim pašam. Na preperelih vrnilih so posedali in ščebetali dobrovoljni kosi, tisti z zlatim kljunom, ki kradejo nam in Bogu čas. Nekje v svetli bukovini so se veličili in klicali poredni kobilarji, ki so zobali jagode in pridno spovedovali nagajive pastirice:

Kam si pa šla, kam si pa šla,
tri sto hu-di-čev...

Taka je božja narava, ki nas razveseljuje. Tudi mladeniču je bilo hudó, da se je odpravil na nevarno pot. Toda že se je zmračilo, noč je dobila čudežno moč! Fant je z leskovo šibo očrtal ris in stopil v čarobni krog...«

Vsa hiša je globoko prisluhnila beračevim besedam, predice so sklenile roke, vasovalci so molče strmeli vanj; še celo maček na peči je nehal presti. Čim dalje se je poglabljaj Lovre v svojo bajno zgodbo, tem zagonetnejši se jim je zdel. Oči je še vedno upiral v Anco in jo gledal kot sam ščetinec iz pekla. Anco se je zdelo, da se zamotava in zateguje okoli njenega srca usodna zadruga, dušilo jo je v suhem grlu, komaj je zdržala! Berač je z zastrtim glasom nadaljeval:

»Na Planinci pri sv. Tomažu je odklenkalo večno luč, ptički so umolknili, samci in starklje. Fant v risu je odmrmljal molitvico o sedmerih čarih, zažvižgal na prste in poklical belo kačo. V goščavi so zamigljali zelenkasti utrinki, sikanje in vršanje je napolnilo toplo ozračje. Fant je vnovič zažvižgal in krepko udaril s šibo po risu. Tedaj je oživel dračje in slačje, mrtve kratine so se začele skrivnostno privzdigovati, z vseh strani so lezle pisane kače, črni gadi, pihajoči modrasi z rožički, zeleni in neštevilni kačji zarod. Strupenjad je živo gomazela, nova golazen je letela iz mrzlih gadišč. Kače so se previdno približevale krogu, polagale

ploske glave na rob risa in poslušno obstale. Vrsta za vrsto se je nabirala okrog njega, glava ob glavi, rep pri repu, ena nad drugo, vedno više, vedno strašneje. Živ zid kačjih temen in smrkov se je napravil okoli njega; stotero grdih oči je srepelo vanj — toliko da ni oslepel. Golazen mu je segala do vratu in še čez. Tedaj se je razgrnil hudourni melnik; z velikim šumom je pridrvela bela kača izpod polomnin. Težka, zlata krona je blestela na njenem tolstem temenu. Vse se je valilo za njo, Krim s tremi očaki, goščave, bukovi zavodi, listje in trave. Bela kača se je z režečim žrelom približevala njegovemu razgaljenemu vratu, že se je privila k njemu, da ga ugonobi! Samo za mišjo dlako je manjkalo, pa bi se bil za večno pogubil. Bela kača je že siknila in pomigala z razcepljenim jezikom, strupena slina se je pocedila iz požrešnega goltanca... Komaj je mogel ubožec še vzklikniti:

„Žalostna Marija z gore, pomagaj mi!“

Tedaj se je z glušečim treskom razletel strupeni obroč, bela kača se je bliskovito zvila in se rohnčč potegnila v brlog, strupenjad se je pognala za njo ter se razbežala po melinastih brežinah. Fant je omahnil in se zgrudil v presveto naročje Matere božje, ki je z Žalostne gore pritekla k njemu. Toda bil je grešnik, ker je v nesreči in stiski obupal nad božjo previdnostjo. Zato ga je morala Marija odvesti k Jezusu, da ga je sodil. Rogati kebec iz pekla ga je sicer skušal, da bi dobil njegovo dušo v plen. Ali Jezus je vedel, da je nesrečnež zašel le zaradi ženske nezvestobe in lokavosti; na prošnjo blažene Marije je premaknil košček vsemirja in poslal mladeniča v vice, da se očisti. Toda v ognju je bil samo toliko časa, da je ujel za pest isker, ki jih je na opečeni dlani prinesel Mariji v dar in zahvalo za rešitev. Pred njenim svetim obličjem so se iskre razpuhtele v oblacke, ki so splavali nad njeno glavo. Mladenič je bil rešen... Toda gorjé tistemu dekletu, ki je zavrglo tudi pot pokore!»

Berač je slovesno vstal in z dvignjeno desnico pokazal na zbegano Anco, v katero se je ta in oni pomenljivo ozrl; deklè je v zadregi globoko vzdihnilo, ko je opazilo, da se predice zaradi beračevega pripovedovanja presedajo in odmikajo od nje.

»Kaj pa tako vzdihuješ, kakor bi se na golo šivanko usedla,« je Lovre neusmiljeno drezal v razburjeno nesrečnico. Ta se ni mogla več premagovati in umikati beračevim pogledom in pričam; odločno se je dvignila in stisnila pest. Oči so ji kar skipale, udarila je s kolovratom srdito ob tla in preklela berača:

»Molči, Lovre! Kdo pa verjame tvojim čenčam! Naj me takoj odnese povodnik, če sem kriva!«

Zdajci so okna strahotno zašklopetala, pragi so se dvignili, blisk je oslinil podboje vrat, ki so se sama od sebe odprla. Viharen piš je pometel smeti in drobnjav iz kota v kot. Povodni mož, porogljiv in zelen od

jeze in večne močè, se je znašel med vasovalci. Pravcati tacman! Dekleta so se boječe stisnila k šivčevi materi, fantje so se zrinili za mize in stolice. Maček je zavihal rep in skočil na peč. Kolovrati so v bolestnem jeku zastali, preja se je potrgala, vsem je zledenela kri. Samo Zamudov Lovre je ostal miren. Povodnik, pravo zdelo brez lie in života, podoben mrliču v beli rjuhi, je pobral Anco in kolovrat ter brez glasu planil čez hišni prag; nihčè si ni upal v neurno, neprijazno noč, da bi rešil Strmljanovo Anco. Samo Zamudov Lovre je zginil brez pozdrava, drugi pa so med molitvijo počakali, da je zazvonilo danove.

Zamudov Lovre se poslej ni nikoli več prikazal v Veseljski vasi; tudi na barju so ga pogrešili kmetje in čolnarji. Le začarana predica je ostala zvesta svoji žalostni usodi. Večer za večerom je na divjem pojezdu; s kolovratom na pretegnjenih ramenih skokoma dirja po praznih lehah in barskih strženih. Čuti je skrivnostno drdranje kolovrata, škrtanje z zobmi in pekèt konjskih kopit. Ko zadiši v zraku prvokrat po snegu, se nesrečna prelja unese, veter zabriše sledčve njene vihre...

★

Nenavadni ljudski izrazi: ajdovček, ozimec, turk = vrste lanu; candri = cape; čapa = skleda; desetič = povosmo lanu; drnec = poskok; žernada = dnina; guzast = pomečkan; kapur = petrolej; kebec = škrat, hudič; kleštrati = šepati; melnik = hudouren, zdrt breg; frdamančki = štruklji; péteh = petelin; požarnice = požgane njive; plaščur = potepuh; jekar = pristaniški nosač; trličnjak, trlica = orodje na terišču; repetnice, preslica, koški, motovilo = deli kolovrata; tohniti = tleti, ugašati; tpoleti = plameneti; skednence, brnice, globočice = krimske jame; volarija = pašnik za vole; vrnila = ograda, da živina ne more na njivo; zdelo = strah.

V OKTOBRU 1939

EMANUEL KOLMAN

Za hribi je ugasnil sij večera,
na mesto lega molk, grenak, težak,
krog tesnih hiš se zgošča hladni mrak,
lesk bledih zvezd v oblakih temnih umira.

Kot zid neviden noč razgled zapira
na drage loke... V snu le zrem oblak
nad reko — čist je, svetel in lahak,
kot cvet nad spečo vodo se odpira.

Nenehno noč duši mi ta pokoj
in moj pogled zamaknjen je v svetlobo
poslednje zvezde — bridko je nocoj.

Komu naj bi razkril sedaj tegobo?
Ves onemel sem, noč je nad menoj
se zlila v krik, dih smrti veje v sobo.

LOUIS PASTEUR: MIKROBOV SE JE TREBA BATI

PAUL DE KRUIF * MARIJA TRATNIKOVA

5

Ko so se v Lillu komaj malo udomačili, je Pasteur prišel k ženi z novico: »V Pariz pojdemo. Pravkar so me imenovali za upravitelja in ravnatelja naravoslovnega oddelka na pariški visoki šoli. Česa boljšega si ne bi mogel želeli.«

Preselili so se. Pasteur je spredel, da v šoli ni prav nobenega prostora, kjer bi mogel delati. Bilo je le nekaj malo čednih laboratorijev za študente, a za profesorje nobenega. Da mu je bilo še huje, se je prosvetni minister veril, da nima v preračunu niti pare za steklenke, pečice in mikroskope, brez njih pa Pasteuru ni bilo moč živeti. Novi ravnatelj je znova pretaknil vse kote v umazanem starem poslopju in zlezal po majavih stopnicah tudi na podstrešje. Tamkaj je odkril majhno ropotarnico in videl, da se v njej pójajo samo podgane. Pregnal jih je in uredil zasmrajeno luknjo za svoj laboratorij. Nekako si je preskrbel celó denar za mikroskope, cevke in steklenke. Kmalu bodo ljudje zvedeli, kaj vse storé zanje kvasenice!

Poskusi z malimi bitji so Pasteura — kdo ve zakaj — prepričali, da opravijo drugačna mala bitja na tisoče drugih težavskih del, koristnih in najbrž tudi kaj škodljivih. Pravil si je: »Glivice, odkrite v zdravi mezi sladkorne pese, spremené sladkor v alkohol, prav gotovo spremené tudi ječmen v pivo in grozdje v vino. Čeprav tega še nisem dokazal, vem, da je tako.«

Dobre volje je šel v podstrešni brlog delat poskuse, da bi z njimi dokazal, kako so njegova domnevanja pravilna. Tudi zaradi drugih je moral čimprej izpričati, da ima Pasteur čisto prav, zakaj znanstveni svet je bil že proti njemu.

Veliki Nemeec Liebig, samodržec v kraljestvu kemije, je pobijal njegovo misel. Trdil je, da ne predelajo sladkorja v alkohol glivice, pač pa beljakovine; te da ga razkrojé, vtem ko se same razkrajajo. Temu Liebigu bo že še pokazal. Saj se je domislil nečesa imenitnega; o — prav preprostega poskusa, ta bo za vselej ovrgel Liebiga in vse druge mogočnike v kemiji. Z njegovimi mikroskopičnimi stvori ne bodo uganjali norce!

»Samo take raztopine mi je treba za kvasovke, da ne bo v njej nič beljakovin. Če bodo glivice tudi v takšni zavrelci spremenile sladkor v alkohol, bo Liebig s svojimi nauki skoraj pri kraju.« Pasteura je bila tedaj sama ljuba kljubovalnost. To že ni bila več zgolj znanstvena zadeva, marveč že tudi osebno nasprotovanje. Toda lepo idejo je bilo laže zamisliti kakor dobiti tako hranivo, ki bi v njem ne bilo nič beljakovin. Glivice so bile vražje izbirčne. Poskusi mu niso in niso šli izpod rok. Nekaj tednov ga je bilo komaj prenašati, tako nataknen je bil, dokler mu ni prišlo na pomoč naključje.

V raztopino beljakovine, ki je v njej gojil glivice za svoje poskuse, je slučajno in na srečo stresel malo amonijeve soli. Glivice so veselo kalile in se razmnoževale, soli pa je bilo v steklenki čedalje manj. Kam naj bi bila le prešla! Kam

neki! »Kvasovke so jo použile. Od amonijeve soli so živele! Torej se bodo razvijale tudi brez beljakovin.«

Burjasto je zapahnil vrata, da ga ne bi prišel kdo motit. Kakor je rad predaval imenitnim in navdušenim poslušalcem v nabitih dvoranah, tako rad je bil sam, kadar je delal. Zaklenil se je in segel po čiste steklenke. Natočil je vanje prekuhane vode, natančno natehtal nekaj prečiščenega sladkorja, ga usul v vodo in dodal še malo amonijeve soli. Uporabil je amonijev tartrat (amonijevo sol vinske kisline). V steklenki, kjer je kar gomazelo mladih, kalivih glivic, je previdno ujel en sam rumenkast kosmič, ga presadil v novo zavrelco brez beljakovine in steklenko postavil v grevec.

To noč se je spet venomer premetaval po postelji in tožil ženi, na kaj upa in kaj mu ne dá miru. Dasi je razumela njegove skrbi, mu jih ni mogla pregnati pa nič razložiti in svetovati. Toda tolažila ga je rada. Tudi tako mu je bila v neprecenljivo pomoč.

Drugo jutro se je znašel v svoji podstrešnici in ni vedel, ali je zajtrkoval ali ni, ali je prišel po stopnicah, ali je kar splaval s postelje k svojemu vegljavemu zaprašenemu grevcu. Segel je vanj po usodno steklenko, kapnil malo kalne tekočine med dve stekleni ploščici in ju pomaknil pod lečo mikroskopa. Naslednji trenutek pa se je prepričal, da je zmagal.

Zagledal je najmanj sto tisoč lepih mladih glivic in spoznal med njimi stare, ki jih je posejal v novo raztopino prejšnji dan. Najrajši bi bil pri priči planil ven in komur koli povedal, da se mu je poskus posrečil. Toda domislil se je, da mora prej kaj več ugotoviti. Zato je iz usodne steklenke ulil malo zavrelce v retorto in poskusil dognati, ali so njegovi kalivi stvorčki pridelali tudi že kaj alkohola. »Liebig se moti. Beljakovina je odveč. Samo glivice povzročé, da sladkor prevrè!« je z največjim veseljem ugotovil, ko je po vratu retorte videl cureti alkoholove solzé. Ta poskus je venomer ponavljal še vse naslednje tedne, da bi za trdno zvedel, kako dolgo bodo glivice ostale žive in proizvajale alkohol. Presajal jih je iz ene steklenke v drugo, vedno v enakšno raztopino amonijeve soli, sladkorja in vode. Glivicam je očitno godilo v njej, venomer so kalile in z ogljikovim dvokisom penile tekočino v steklenki, venomer so proizvajale alkohol. Neprenehano preskušanje odkritij je bilo silno duhomorno, a ga ni nič razburjalo; ni ga trapila nespečnost in ne blaznil strah, da ne bi izsledil tega, kar si je tako od srca želel.

Tako zdržema je opazoval, da si je pri tem še zdravje pokvaril. Sam je opisal, kako je zaradi glivic prekršil celo malone sveto navado Francozov srednjega sloja in sedel pred mikroskop ob sedmih zvečer — ob uri večerje —, da bi bil zraven, ko bodo glivice kalile. »Od sedmih do pol desetih nisem odmaknil očesa od mikroskopa,« je zapisal. Šele ko je bilo poldesetih proč, je bil prepričan, da jih vidi kaliti. Od junija do septembra ni nehal ponavljati različnih čudnih poskusov, da bi tudi ugotovil, kako dolgo en rod glivic proizvaja alkohol. A naposled je lahko trdil: »Glivicam morate dati dovolj sladkorja pa tri mesece ali celo dlje ne bodo nehale delati.«

Zdaj se je raziskovalec za nekaj časa sprevrgel v razstavljavca nedopovedljivih presenečenj in v klicarja svojih mikrobov. Naj le ljudje zvedó in se čudijo nezaslišani novici, da milijone galon (4,45 litra) vina v Franciji in brezmejnega morja piva v Nemčiji ne naredé ljudje, temveč na moč delavne armade bitij, desetbilijonkrat manjših od najmanjšega dojenčka!

Na Vseh svetih zvečer. (Fot. Fr. Krašovec.)

Pasteur je zdaj predaval, pisal članke in nič kaj vljudno dokazoval Liebigu, da se moti. V republiki znanosti na levi strani Seine v Parizu je kmalu završal pravcat vihar. Njegovim nekdanjim profesorjem so se obrazi svetili od ponosa. Akademija znanosti, ki ga nekoč ni hotela imenovati za svojega člana, mu je to pot podelila fiziološko nagrado. Slavni Claude Bernard, ki so ga Francozi imenovali »utelešena fiziologija«, ga je veličal z najbolj izbranimi besedami. Na moč ga je slavil tudi stari profesor Dumas, čigar predavanja je poslušal Pasteur, ko je bil še negoden fantč. Dumas je v javnem predavanju Pasteura tolikanj hvalil in povzdigoval, da bi bilo komu drugemu nerodno in bi ugovarjal. Toda Pasteur je bil prepričan, da ima Dumas kar prav.

Polagoma pa je bilo med hvalo slišati tudi ugovarjanje. Mnogi so mu bili nasprotni, ker je od sile zbadljivo izzival. Naj je že pisal ali govoril, vedno je izzvenelo v: mar nisem pameten, ko sem tole dognal; mar niste vi norci, ko mi niste tega pri priči verjeli! Pasteuru je bilo vedno v hvalo, naj je obravnaval kar koli in s komer koli. Zraven pa se je utegnil jezljivo zbesedičiti že zaradi nedolžne opazke o rabi slovnice ali ločil. Poglejte ga na podobi iz tistega časa, iz leta 1860: vsak lasek v njegovih obrvih izpričuje vedno bojno pripravljeno, pa tudi njegove tedanje znanstvene razprave, celo strokovni izrazi in kemične formule v slovilih znanstvenih člankih.

Mnogi so se spotikali ob njegovi posmehljivosti. Nekateri ugledni znanstveniki pa so ga zavračali iz tehtnejših razlogov. Njegovi poskusi so bili resda čudoviti in presenetljivi, toda ne tudi vseskozi zanesljivi. Nekateri so mu spodleteli. Včasih mu sive pičice glivic niso hotele proizvajati mlečne kisline in paličice ni bilo nikjer videti; iz steklenk je bilo čutiti le zoprni duh po žarkem maslu. Takile skaženi poskusi so bili voda na mlin njegovih nasprotnikov, njemu

pa so kradli spanje. A ne dolgo! Nenavadno domiselni mož se je na lepem nehal trapiti in zdelo se je, ko da bi ga kar nič ne motilo, da si ni mogel natančno pojasniti, zakaj mu kdaj pa kdaj kipenje ne uspe. Namesto da bi se zaletaval v zid tega problema, ga je rajši lepo obšel in ga z druge strani s pridom obrnil sebi v čast in slavo.

Ugibal je, zakaj je včasih čutiti le ogavni duh po žarkem maslu in zakaj tedaj ni najti nič mlečne kisline. Slednjič je nekega jutra zapazil v steklenki s pokvarjeno tekočino novovrstne majhne zverinice, kako so plavale med maloštevilnimi zbožnimi paličicami. Kaj naj bi sodil o neznanih bitjih? Bila so precej večja ko paličice in se niso samo tresla in gugljala, temveč tudi plavala zatórej ko kakšne ribe.

Ni bilo mogoče dvomiti, da so stvarce žive. A zato še niso imele tu kaj iskati! Nejevoljno jih je gledal, ko so se v dolgih procesijah po kačje zvižale naprej in bile ko spete druga z drugo. Nekatero je videl tudi posamič plavati in kolobariti; če so se zavrtele, jim je telesce le na enem koncu in prav čudno strepetalo. Na pogled so bile majhne, žive vrtavke res kar zanimive. Toda tu so mu bile v napoto. Zato jih je na vse načine preganjal. Včasih je že mislil, da se jih je znebil, pa jih je le na novo videl, kako tresorepijo v poskusnih tekočinah. Potlej se mu je nekega dne posvetilo, da diši iz steklenk tolikanj zoprno po žarkem maslu samo takrat, kadar gomezljajo notri tiste večje živalce, ki znajo tako lepo plavati.

Očitno je bilo, da je odkril kvasenice, ki sladkor predelujejo v žarko maslo. A svojega izsledka še ni nikomur zaupal, ker še ni bil trdno prepričan, da ima v steklenkah le enovrstne živalce. Iz zadrege pa si je tudi to pot pomagal tako, da so mu bile zadevne skrbi še v lepo korist. Z mikroskopom je zdaj ogledoval mikrobo žarkega masla in jih videl živahno vrvtati, dokler je imel lečo naravnano na sredino kapljice. Ko pa je ploščico s poskusno kapljico premaknil, da bi videl, kaj počno živalce ob krajeh, se ni malo začudil. Nobena se še premaknila ni. Natančno tako je bilo v vsaki drugi kapljici, naj je pogledal katero koli. »Na zraku poginejo,« je kriknil preverjen, da je ugotovil nekaj docela novega. Kmalu nato je ponosno poročal Akademiji, da je odkril nove kvasenice, neverjetno podjetne v pridelovanju žarkega masla iz sladkorja; odkril pa je tudi dejstvo, da te nezmatne živalce morejo živeti in delati le v brezračnem prostoru. Še več: zrak jim tako škoduje, da v njem poginejo! »Doslje se še ni primerilo, da bi kdo naletel na živalce, ki morejo živeti brez zraka,« je dejal.

Vendar je bil Pasteur že tretji, ki je to ugotovil. Pred dve sto leti je prvič naletel na mikroskopične živalce, ki jim zrak ni bitnega pomena, stari Leeuwenhoek. Sto let kasneje se jim je čudil Spallanzani.

Pasteur tega pač ni vedel, kaj takega bi gotovo ne ukradel. Ne gre pa tajiti, da je čedalje manj jemal v poštev, kar so odkrili drugi. Čim bolj je naraščala njegova slava in so se množila njegova odkritja, tem manj je bil obziren. Na novo je odkril, da meso pokvari mikrobi. Ni pa pripomnil, da je prvi prišel na to Schwann.

Že v prvi razpravi o mikrobih mu je notranji glas narekoval, naj jih osumi za morilce človeškega rodu. Ko utemeljuje gnitje mesa, sodi hkrati, da pridejo nekatere bolezni prav od gnilobe, ki jo povzročé nevidne živalce. Pripoveduje tudi, kako težko mu je bilo delati poskuse s pokvarjenim mesom, kako se mu je gnusilo v usmrajeni delavnici in prenašati ogabni duh. »Raziskave o kvašenju so me same ob sebi privedle do teh poskusov, ki jih bom še za naprej delal, čeprav so gnusni in nevarni,« je pisal Akademiji.

Pasteur je objasnjeval ljudem svoje nevarne poskuse več let, preden jih je začel izvajati. Kaj namerava storiti, pa je razlagal tako, da je še hladnokrvne učenjake prevzela groza. Ko so se od kakega njegovega predavanja vračali domov po sivih cestah starodavne latinske četrti, jim je bilo, ko da bi se bil Pasteur že za vedno poslovil od njih. Že so ga videli med smrdljivimi kužnimi duhovi, kjer prežé nanj nevarni mikrobi. Pasteur je zlahka navdušil ljudi za svoje zares sijajne poskuse, ker jih je tudi prikazal tako, da je šlo vsem do živega. Prav zategadelj je imela znanost od njega več koristi kakor od Leeuwenhoeka in Spallanzanija. Za njegove razlage so se na moč zanimali učenjaki in preprosti ljudje. Marsikdo je že mislil na glivice, ko si je preganjal skrbi z vinom. Marsikoga je ponoči strašilo ob mislih na nevidne kužne mikrobo v zraku, da ni mogel zaspati.

Pasteur se je to pot lotil dokaj nenavadnih poskusov, a mogel jih je dokončati šele po treh letih. Steklenke je do polovice napolnil z mlekom ali sečem, jih nato segrel v vreli vodi in tanke vratove zatalil v plamenu pa jih tri leta pustil pri miru. Ko jih je nazadnje odprl, je ugotovil, da sta mleko ali seč popolnoma dobro ohranjena; tudi v zraku nad tekočino je bil še skoraj ves kisik. Ni bilo mikrobov in ni bilo razkrajanja. V neprekuhanih steklenkah pa so se mikrobi prav pridno razvijali in porabili za zgorevanje in uničenje ves kisik iz zraka nad tekočinami. Spričo tega dognanja je domišljija speljala Pasteura v kaj nevarne višine. Že je pravil, kako hudo bi bilo na svetu brez mikrobov, ko vendar povzročajo zgorevanje. Saj bi se v zraku s samim kisikom ne mogle razkrojiti in uničiti odmrle rastline in živali! Po cestah bi se valjali in kopicili mrličji in bi ne mogli strohnети! Ni čuda, da je njegove slušateljke kar zona obhajala. Ne, ne dalo bi se živeti, če bi ne bilo mikrobov.

A Pasteuru je zdaj rojilo po glavi tudi vprašanje, ki je že pred sto leti tako vznemirljivo zabavalo Spallanzanija. Obstal je pred staro uganko: Od kod se jemljejo mikrobi?

Tudi njegovi nasprotniki so ga ujedljivo spraševali, kako da se pojavijo glivice vsako leto v vseh krajih, kjer je treba predelati grozdni sok v vino. Mar ne pridejo od nikoder? Od kod naj bi tudi bile živalce, ko pa povzročajo, da se skisa mleko v vsaki skledi in postane maslo žarko v vsaki posodi na svetu?

Kakor Spallanzani tudi Pasteur ni mogel verjeti, da bi mikrobi nastali iz mrtvih snovi mleka ali masla. Na noben način mu ni bilo moč dopovedati, da se spočno sami od sebe. Živa bitja da jih zaplodé, je trdil, najsi so mu še tako ugovarjali.

Bil pa je tudi veren katoličan. Res je živel na levem bregu Seine v Parizu sredi samih učenih dvomljivcev, ki so izkazovali Bogu malo časti. Toda njemu niso njihovi dvomi mogli do živega. Ostal je pri svojem, čeprav je bila tačas v časti vera v razvojno teorijo. Ljudje so se razkazovali z mnenjem, da se je življenje začelo pred milijoni leti v vročih močvirskih izparinah. Iz njih da je kanila v snovni svet prva živa brezoblična gmoča, iz te pa sta se polagoma razvila opica in človek. To vse je šlo prav lahko brez božje pomoči, so zatrjevali novi vedeži.

Pasteur je tudi za naprej ostal veren katoličan. Nehal pa je modrovati in začel spet delati. Sodil je, da pridejo glivice, paličice in druge take živalce iz zraka, kjer jih mora biti po njegovem vse živo. Da živé v zraku klice, so resda dokazali že drugi lovci mikrobov. A njega je imelo, da bi

ugotovil to še s pripravami, ki jih je sam izumil in sestavil. Nagatil je torej strelnega bombaža v steklene cevke in jih naravnal na odprto okno v vrt; k odzadnjim odprtina cevka pa je postavil zračne sesalke in z njimi vsesal v bombaž vrtni zrak. Nato je na znanstven način poskušal izračunati, koliko je z zrakom vred spravil vanj tudi živalic. Z umnimi napravami, danes bi jih imeli za nerodne, je takšne z mikrobi nasičene bombaževe kosmiče spuščal v droženo zavrelico, ker bi bil rad dognal, da li se bodo nevidna bitja v njej razmnožila. Ponovil je tudi stari Spallanzanijev poskus: zataljeno trebušasto steklenko zavrelice je pustil nekaj minut v vreli vodi, kajpa ni našel v njej nobenega mikroba, ko jo je kasneje preiskal.

»Seveda ne, ko pa ste segreli zrak v steklenki, ko ste kuhali zavrelico! Da se v kaki raztopini razvijejo glivice, plesni in druge take živalce, jim je treba naravnega zraka in ne segretega!« Tako so spodbijali njegove izsledke privrženci razvojne teorije, ker so trdili, da se mikrobi spočno sami od sebe. Učeni dvomljivci kajpa niso delali poskusov; s svojimi nauki so ga obmetavali kar iz knjižnic in iz naslanjačev.

Pasteur jim to pot ni vedel kaj odgovoriti. Zaman je poskušal dobiti v steklenke s prekuhano zavrelico fak nesegret zrak, ki bi v njem že ne bilo vse živo mikrobov. Marsičesa se je lotil, da bi se mu to posrečilo, in bil kljub neuspehu ves čas prijazen s princi, profesorji in časniki, zakaj ti so čedalje česče prihajali k njemu, da bi si ogledali njegove čudeže. V podstrešnem brlogu pa ni bil več. Oblast mu je dala v uporabo hišico tik visoke šole, kjer je imel zase štiri, pet po štiri metre dolgih in dva metra širokih sobic. Današnjim tovrstnim velikim zavodom bi niti za rejo morskih prašičkov ne ustrezale. A Pasteur je tam podmlel trditve o samohotnem spočenjanju mikrobov. Toda v boju, ki ga je sprožil, si pristaši različnih naukov niso oporekali samo s stvarnimi dokazi. Preporno zadevo so obravnavali tako, da se je iz nje kmalu izcimila gonja brez primere. Učeni gospodje so jezljali in zabavljali, se zmerjali in često skoraj stepli. Takšna gorečnost ni bila ljudem le malo v zabavo; vsi od kraja so se smejali učenjakom. Pasteur pa je vtem delal s čedalje bolj kompliciranimi pripravami čedalje manj jasne poskuse, zato jih je bilo vedno laže spodbijati.

Prejšnje čase so bili pač razumljivi na prvi pogled, ker so bili zmeraj tako prepričevalni kakor udarci s kladivom. Zdaj pa že nekaj časa niso nikogar prepričali. Manjkalo jim je dokazilne moči in Pasteur jo je zaman skušal nadomestiti z dolgimi, učenimi marnji.

Tiste čase je nekega dne prišel k njemu stari profesor Balard. Bil je kaj izviren posebnež. V mladih letih je ko čuk posedal ob mizici z zapisi v odzadnji sobi drogerije in od tam presenetil znanstvenike z odkritjem broma. A Balard ni bil častihlepen; zadosti mu je bilo, da je odkril brom. Saj ni, da bi moral ravno on vse odkriti, je menil. Rad pa je hodil posedat v laboratorije mlajših tovarišev in gledat, kaj počno.

K Pasteuru je prišel, ko je bil ta že ves iz sebe, ker ni in ni mogel dobiti v steklenke naravnega zraka brez mikrobov. Staremu profesorju se ni ljubilo delati na svoje; sprevidel je, da si Pasteur ne ve pomagati, in mu je dejal: »Kajne, midva ne moreva verjeti, da bi mikrobi nastali v zavrelici sami od sebe. Oba sodiva, da se že kako priklatijo vanjo s prahom iz zraka. Nemara da kar popadajo v posodo, ne res?«

»Že,« se je oglasil Pasteur, »toda...«

»Počakajte no še malo,« ga je prekinil Balard. »Imeti bi morali torej steklenko s takšnim vratom, da bi skozenj ne mogel uhajati vanjo tudi prah, temveč samo zrak.«

»In kje naj jo vzamem?« je vprašal Pasteur.

»Vzemite kar navadno okroglasto steklenko,« je nadaljeval zdaj že pozabljeni Balard, »in natočite vanjo drožene zavrelice. Vrat pa stalite in izvlecite v dolgo ozko cevko, ki jo ukrivite nekako tako, kakor zapogne vrat labod, kadar kavsne po kakšni reči v vodi. Cevko morate seveda pustiti odprto.«

Ko je Balard narisal še zadevni diagram, je Pasteuru pri priči šlo v glavo, kako sijajen zamislek je to. »Ne, v tako steklenko ne bodo mogli padati mikrobi, ker navzgor prah ne more pasti. Dobro ste jo pogodili. Da le vem, kako naj se tega lotim!«

»Prav, prav,« se je nasmehnil Balard. »Poskusite torej še tako. Srečno!« je rekel in odšel vasovat v drug laboratorij.

Pasteur je imel tačas že nekaj slug in asistentov; tem je takoj velel, naj mu pripravijo steklenke, zavrelico in talilne gorilnike. V laboratoriju je mahoma nastal neznanski dirindaj. Že v nekaj minutah je mogel Pasteur pretakati zavrelico in taliti vratove steklenk. Potegoval jih je v dolge ozke cevke in nato krivil, da so bili enakšni labodjim vratovom, praščjim repkom, kitajskim kitam in kdo ve čemu še. Nato je imel steklenke po nekaj minut v vreli vodi, da je spravil iz njih ves zrak. Nazadnje jih je še ohladil, da je mogel vanje nesegeti, a tokrat samo čisti zrak.

Sam je znesel vse steklenke — vsako posebej — v nizko opaženo luknjo pod stopnicami, kjer je imel grevec. S slovesnim obrazom je po vseh štirih lezel noter in ven. Drugo jutro je bil kakopak prvi v laboratoriju. Ko slednega psa k zajčji luknji, tako je Pasteura vleklo h grevcu in k steklenkam z zavritimi vratovi. Z razcefrano beležnico v rokah se je po kolenih zrinil za opaž; družina, ljubezen, zajtrk in kar je še drugega takega na svetu, zanj ni bilo več.

Ko je čez pol ure prilezel ven, so se mu oči za orošenimi naočniki od veselja svetile. Kaj bi ne bil srečen! Saj ni v nobeni steklenki zapazil nič živega! Tako je bilo tudi drugi dan in vse naslednje dni. Balardov načrt se je skazal imenitnega. Nič več ne bo mogoče dvomiti, da se mikrobi ne morejo spočeti sami od sebe! »Samo pogledjte, kako se mi je poskus posrečil! Vsaktero prej prekuhano steklenko z zavrelico lahko odprete, ker se ni treba bati, da bi nastalo v njej kako živo bitje — če more zrak vanjo le skozi ozko, ukrivljeno cevko.«

Balard se je dobrovoljno muzal, ko se je v drugo ustavil pri Pasteuru in ga slišal praviti, kako je bilo s poskusom. »Tak je šlo tako. Klice so torej res s prahom vred obviseli na ozki steni vlažne cevke, ko je skoznjo uhajal v steklenko prašni zrak.«

»Le kako bi to tudi dokazal?« je Pasteur že preudarjal.

»Kar tako. Eno izmed steklenk, kjer ni bilo v zavrelici najti nobene žive stvarce, potresite nekajkrat tako, da bo tekočina plivnila v vrat in ga poplaknila. Nato jo znova postavite v grevec. Boste videli, kaj bo drugo jutro v njej živalic! Tako se bodo razmnožile te, ki so se bile ujele v vrat, da jih bo vse sivo.«

Poskus je Pasteuru dokazal, da je imel Balard prav tudi to pot. Kmalu nato je v nabito polni dvorani predaval odličnikom znanosti in umetnosti, kaj je izsledil s svojimi zadnjimi poskusi. »Nauk o samohotnem spočenjanju živalic si ne bo nikoli več opomogel od udarca, ki mu ga je zadal tale dokaz!« je dejal. Če ga je tudi Balard poslušal, mu je gotovo ploskal prav tako navdušeno ko vsi drugi.

Na naslednji poskus pa se je zmisлил Pasteur sam, če se smemo zanesti na tedanja poročila. Da ga je izvedel, je potoval križem po Franciji, se spenjal na gore in plezal po ledenikih. Ko se je pripravljaj nanj, je v njegovem laboratoriju kar naprej zvenčala steklenina in prekipevala zavrelica. Pasteur in njegovi vdani asistenti so hiteli, kar so jim dale moči. Spet so pretakali zavrelico v okroglaste steklenke, jih napolnili do polovice in imeli potem po nekaj minut v vreli vodi. Nato so ko po navadi vratove izvlekli v dolge cevke in jih zatalili v vročem modrem plamenu. V posodi je bila le drožena zavrelica v brezračnem prostoru.

Pasteur se je z nekaterimi teh steklenk odpravil najprej v temne kleti pariške zvezdarne. V teh kletih je bil zrak čisto pri miru in tudi prahu ni bilo v njem. »Skoraj bi rekel, da tudi mikrobov ne bo,« je menil Pasteur. S kleščami, ki so jih bili prej razbelili v ognju, so njegovi ljudje zaporedoma strli vratove desetim steklenkam, da je bilo slišati, kako je zrak bziknil v steklenke. Nato so vsako steklenko sproti brž zatalili kar ob plamenu špiritnih gorilnikov. Z drugimi desetimi steklenkami so poskus ponovili še na dvorišču zvezdarne in se potem hitro vrnili s svojim plenom v laboratorij ter odložili steklenke v grevec.

Ko je nekaj dni kasneje Pasteur čepel pred njim in prekladal steklenke, se je zraven tako prisrčno smejal, kakor ga je bilo le malokdaj slišati. Njemu je šlo na smeh izvečine samo tedaj, kadar si je dokazal, da je kaj pravilno presodil. Načočkal je nekaj v beležnico, zlezal iz luknje in povedal asistentom: »V devetih od desetih steklenk, ki smo jih odprli v kleti zvezdarne, ni niti ene klice. V vseh tistih, ki smo jih odprli na dvorišču, pa živalic kar gomezi. Torej je le tako, da pridejo mikrobi v zavrelico iz zraka, a samo tedaj, če je tudi prašen.«

O počitnicah, ko si vsi profesorji radi oddahnejo, je z ostalimi steklenkami odpotoval najprej v pogorje Jura, kjer je bil doma. Vzpel se je na hrib Pouget in odprl na vrhu dvajset steklenk; šel je v Švico in dal bzikniti zraka v naslednjih dvajset steklenk. Upanje se mu je tudi to pot izpolnilo. Čim više je odprl posodo, tem manj mikrobov mu je skalilo zavrelico. »Tako je, kakor drugače biti ne more. Čim više, tem manj je zrak prašen in tem manj mikrobov se drži prahu.« Ponosno se je vrnil v Pariz in sporočil Akademiji, da nikoli ne nastanejo v droženi zavrelici mikrobi od samega zraka. Še marsikdo se bo čudil njegovim dokazom! »Tule so klice, na desni zraven že ni nobene, bolj daleč stran so drugačne. Nobene pa ni dobiti, kjer je zrak popolnoma pri miru,« je razlagal in pravil, kaj vse bi bil rad še storil. »Najrajši bi bil še z balonom poletel v višave, da bi mogel steklenke še više v zraku odpreti,« je dejal. Poslušalci pa so ga odkrito občudovali. Imeli so ga že za vse več kot za navadnega znanstvenika. Imeli so ga za pesnika epičnih raziskav, za Odiseja med lovci mikrobov in za prvega junaka tedanjih dni.

Marsikdaj je Pasteur s svojimi neverjetno premišljenimi poskusi dobil dokaze, da jih nihče ni mogel ovreči. Včasih pa se je moral za uspeh zahvaliti tudi le šibkosti nasprotnikov ali srečnemu naključju. Nekoč je na nekem zborovanju kemikov silno zdeloval znanstvene zmožnosti francoskih naravoslovcev. Trdil je, da jim ni mar dela, na kakršnem temelji prava znanost, in da se še zganejo ne, ko bi jim bilo tako treba delati poskuse in okrečiti svojo vedo. Naravoslovcem takšno govornje seveda ni bilo všeč. Posebno za malo se je zdelo Ponchetu, tedanjemu ravnatelju rouenskega muzeja, in profesorjema Jolyju in Mussetu, slovitima naravoslovcema iz Toulouse. Teh Pasteurovih nasprot-

nikov ni moglo nič prepričati, da mikrobi ne nastajajo sami od sebe. Samohotno spočenjanje so imeli za takšno resnico, da so se odločili ovreči Pasteurove trditve na njegovih tleh in z njegovim orožjem.

Kakor Pasteur, so si tudi oni pripravili steklenke in jih v brezračnem prostoru do polovice napolnili s seneno zavrelico. Z njimi so se vzpeli na Maladetto v Pirenejih in prišli precej metrov više ko Pasteur na Mont Blancu. Iz ledeniških razpok je grozotno tulilo in tako brilo, da jih je zeblo prav do kosti, ko so odpirali svoje steklenke. Joly bi bil tedaj zletel v prepad, ko bi ga ne bil še o pravem času zgrabil za suknjič neki vodnik in ga tako rešil. Ko so se premraženi in zasopli vrnili v koč, so steklenke neutegoma postavili v zasilen grevec. Čez nekaj dni so v svoje največje veselje ugotovili, da v vsaki steklenki živalic kar mrgoli. Napak je, kar trdi Pasteur!

(V drugo naprej.)

GDANSK V PRETEKLOSTI

JAN ŠEDIVÝ

Prvotni razvoj Gdanska

Mesto Gdansk so osnovali ob obali Baltskega morja pri izlivu reke Visle v najjužnejšem delu gdanskega zaliva slovanski Kašubi. To sedaj neznatno pleme je poleg Slovincov zadnji ostanek nekdanj mogočnih baltskih Slovanov. Že v 8. stoletju so začeli siliti Nemci na vzhod in jih poditi z rodne grude ter jih vtapljali v nemškem morju. Svoje boje proti mirnim Slovanom in njih iztrebljevanje so opravičevali z borbo proti poganstvu.

Kašube je zadela nesreča, da jim niso oznanjali krščanstva z božjim duhom prepojeni misijonarji. Ko so namreč Nemci obenem s krščanstvom razširili med njimi svojo oblast, so jim pomorili voditelje in jih pregnali z rodovitne zemlje v močvirnate kraje; kdor ni pravočasno pobegnil, so ga prodali v sužnost ali pa je moral tlačaniti zavojevalcem. V teh močvirnih in nerodovitnih krajih so se ohranili Kašubi v okolici Gdanska kljub vsem preganjanjem do današnjega dne.

Kašubsko mesto Gdansk je imelo za Boleslava Hrabrega v začetku 11. stoletja že živahne zveze s poljsko državo. Pod vplivom poljskih kraljev je skušal papež Evgen III. rešiti Gdansk ponemčevanja in ga je v sredini 12. stoletja podredil poljski škofiji Vloclavek ob dolnji Visli. Kašubski knezi so vsaj v močvirnatih krajih in v Gdanku ohranili svojo neodvisnost do konca 13. stoletja. Ko je s knezom Mščujem izumrla njegova rodovina, je prišel Gdansk pod poljsko oblast.

Gdansk pod nemškim viteškim redom

Komaj se je začel Gdansk pod poljsko oblastjo naglo razvijati, že je položil nanj svojo roko nemški viteški red.

Nemški viteški red so ustanovili nemški križarji v Palestini, ko so skušali z drugimi katoliškimi vitezi osvoboditi svete kraje turške oblasti. Poleg redovnih obljub večnega devištva, ubožstva in pokorščine so se še obvezali, bojevati se proti nevernikom. Križ, ki so ga nosili križarji na prsih, so prevzeli v svojo redovno obleko, ki obstoji iz belega plašča z velikim črnim križem preko duhovniške obleke. Po tem črnem križu jih naše ljudstvo naziva križnike.

Politični vpliv tega reda je začel naglo naraščati tudi v Evropi pod vrhovnim predstojnikom ali velikim mojstrom Hermanom Salza, osebnim prijateljem nemškega cesarja

Friderika II. Ogrski kralj Andrej II. je poklical križnike iz Palestine v svojo državo in jim dal večja posestva v Sedmograški v sedanji jugozahodni Romuniji, da bi se tam borili proti poganskim Kumanom in varovali ogrske meje. Kmalu pa jih je izgnal, ker se je prepričal, da so hoteli osnovati iz teh posestev lastno državo.

Prav v tem času pa so divji poganski Prusi stalno vznemirjali poljsko državo kneza Konrada Mazovieckega. Ogrski kralj Andrej mu je za brambo pruske meje nasvetoval nemški viteški red. Konrad Mazoviecki ga je res poklical, ker ni vedel za Andrejevo nezadovoljnost z njim. Podaril mu je leta 1226 helmsko in niešavsko pokrajino z obvezo, da mu pomaga v bojih s Prusi, pridržal pa si je nad tema pokrajinama vrhovno oblast. Veliki mojster Herman Salza je pregovoril Konrada Mazovieckega, da je dal svojo pogodbo z viteškim redom potrditi še od nemškega cesarja. V tej listini je Herman Salza dvoumno označil svoj odnos do poljskega vladarja in dobil od cesarja Friderika obljubo, da dobi red v last vse pokrajine, ki jih bo osvojil od Prusov.

Križniki se niso omejili odslej le na obrambo poljskih mej, ampak so začeli s Prusi neizprosno boj. Po vsej Evropi so razglašali križarske vojne proti poganskim Prusom in od vseh strani so prihajali versko goreči vitezi braniti kristjane. Tako je v petdesetih letih osvojil viteški red vso Prusijo. Razdelil jo je v več škofij in si pridobil pravico, da so zasedali škofijske stolice samo križniki. Litvanske Pruse je po večini iztrebil in naselil na to ozemlje prebivalce iz zahodne Nemčije pa tudi Poljake, če je primanjkovalo Nemcev. Ostanke nekdanjih Prusov so se med temi nemškimi in ponemčenimi naseljenci ponemčili. Novi naseljenci so prevzeli od litvanskega plemena Prusov samo ime in nekaj značilnih lastnosti.

Pri svojih osvajanjih si je nemški viteški red gradil v trdnjavah in utrjenih mestih močna oporišča za nadaljnje boje. Trčil je že do samega desnega brega dolnje Visle, kjer si je v neposredni bližini Gdanska ustanovil utrjeno mesto Marienburg. Neukrotljiva želja po razširjanju oblasti pa ga je gnala naprej na levi breg reke Visle, kjer se ponosno dviga mesto Gdansk, ključ baltske obale in vsega toka reke Visle. Kmalu se mu je res nudila prilika, da uresniči svoje želje. Kajti braniborski knez Valdemar je zavzel večino Pomorjanske in je pridrvel že pred Gdansk. V tej stiski se je mestni poveljnik obrnil za pomoč na viteški red. Ta mu jo je z veseljem dal, a za plačilo se je naselil v gdanskem gradu.

Viteški red se je zavedal pomena Gdanska. Že eno leto po njegovi osvojitvi je prenesel sedež velikega mojstra v gdansko bližino, v močno utrjeni Marienburg, in sicer iz Benetk, kamor ga je prestavil, ko so vse osvojitve križarjev zopet padle v turške roke. Svoje orožje je naperjal predvsem zoper poganske Litvance. Z vojnimi pohodi pa ni prenehal niti po letu 1386, ko so se Litvanci pokristjanili pod vplivom svojega kneza Jagela, ki se je tedaj poročil s poljsko kraljico. Križniki niso mogli več pričakovati pomoči od proglašanja križarskih vojn proti nevernikom in so zato začeli najemati plačane vojake. Posledica je bila, da so naložili velikanske davke, ki so skoraj zatrli gdansko, nekdanj tako cvetočo trgovino. Razen tega jim je moral Gdansk dajati tudi vojake.

V takih razmerah ni čudno, če so Gdančani z radostjo sprejeli vest, da je poljski kralj Vladislav Jagelo 15. julija leta 1410 pri Tannenbergu sijajno premagal križnike in da je padel sam veliki mojster. Ko so ostanke premagane vojske hoteli dobiti zavetje v Gdanku, so meščani začeli biti

plat zvona, se naglo zbrali, napadli vsiljivce ter jih deloma pregnali, deloma pa pomorili.

Odslej se je viteški red skoraj stalno boril zoper Poljake. Čim bolj se je oddaljeval od redovniškega ideala, tem bolj se je ukvarjal s trgovino, se mešal v obrt in dovoljeval trgovcem nakup in prodajo šele tedaj, ko je že sam po ugodnejši ceni nakupil ali prodal blago. V obrambo svojih pravic so sklenila pruska mesta z Gdanskom na čelu zvezo proti viteškemu redu. Pod vplivom Gdančanov kot najhujših nasprotnikov reda so napovedali zavezniki križnikom vojno. Gdančani so takoj navalili na grad s križniškim samostanom in ga iz maščevanja za vse krivice tako razdejali, da ni ostal kamen na kamnu. Nato so poslali odposlanstvo k poljskemu kralju Kazimiru Jagelončiku in priznali njegovo oblast. Tako se je pridružil Gdansk leta 1454 poljski državi in s tem so se začeli zanj srečnejši časi.

Gdansk pod poljsko oblastjo

Pod žezlom poljskih kraljev je doživljal Gdansk srečne čase splošnega napredka. Poljska vlada mu je takoj znižala davke za tretjino in mu dala lastno sodstvo, lastno zakonodajo in celo lasten denar. Trgovina je zato tako oživela, da se je kmalu potrojila. Gdansk je zavzel mesto drugega evropskega žitnega tržišča. Samo Amsterdam ga je neznatno prekašal. Anglija in Francija sta krili v tem času svoj primanjkljaj žita na gdanskem tržišču, kjer sta nakupovali tudi poljski les. Angleške ladje so gradili tedaj skoraj izključno iz poljskega lesa. Gdansk je dobavljal Poljski iz Anglije sukno, iz Francije pa vino, olje in svilo. Istočasno je na novo oživela živahna trgovina s Španijo, Portugalsko in celo s Turčijo. Tedanji gdanski grb iz dveh križev na zlatem polju s poljsko krono na vrhu je resnično izražal dejansko stanje: Gdansk je bil svobodno mesto pod poljsko oblastjo.

Poljska ni čutila potrebe, da bi priklenila Gdansk nase s trdnimi vezmi strogih zakonov. Zakaj trezni gdanski meščani so sprevideli, da je bodočnost mesta le v zvezi s poljskim ozadjem. Poljska kri večine Gdančanov pa je bila nepretrgljiva notranja vez Gdanska s poljsko državo. Kljub vztrajnemu prizadevanju se namreč nemškemu viteškemu redu ni posrečilo ponemčiti mesta, ker je le-to stalno dobivalo dotok iz kašubske in poljske okolice. Sam gdanski zgodovinar nemške narodnosti, Andrej Cellarius, priznava sredi 17. stoletja v svojem latinskem Opisu poljskega kraljestva, da je v Gdanku poljski jezik enako razširjen kakor nemški in da je znanje poljskega jezika za vsakega meščana nujno potrebno. Še v 18. stoletju so tudi najodličnejše nemške gdanske družine pred vstopom v gimnazijo pošiljale svoje otroke v gdansko okolico, da se naučijo poljščine, kar jasno dokazuje, da je imela gdanska okolica do propada poljske države izrazito kašubsko-poljski značaj.

Gdančani so večkrat jasno dokazali, da jih ne vežejo s Poljsko samo gmotne koristi, ampak tudi iskreno domoljubje. Brž ko so prišli leta 1454 pod poljsko vlado, so takoj prostovoljno pomagali poljskemu kralju Kazimirju II. iz denarne zadrege, da bi mogel nadaljevati zmagovito vojno zoper nemški viteški red. Njegovemu nasledniku Zigmundu II. Avgustu so zložili tri tone zlata za nadaljevanje boja zoper Rusijo. Poljskemu kralju Štefanu Batoriju so razen obilnih denarnih prispevkov oskrbeli na lastne stroške strelivo in mnogo težkih topov. Ko se poljski kralj Zigmund III. Vasa ni hotel odreči pravic do švedske krone, je vdrl voditelj protestantov, švedski kralj Gustav Adolf, v Poljsko in zavzel vso poljsko Prusijo. Njegov napad na Gdansk so me-

ščani hrabro odbili. Še odločneje se je mesto branilo in borilo tudi za poljske koristi, ko je za kralja Jana II. Kazimirja priklopila stiska Poljske do vrhunca. Mnogo poljskih mest je že izdalo poljskega kralja in prestopilo na stran švedskega kralja Karla X. Gustava. Zaradi lažje obrambe so tedaj Gdančani požgali svoje vile v predmestju in se uspešno branili zoper sovražno švedsko armado 50.000 mož nad pet in pol meseca, dasi jim je švedski kralj ponujal velike ugodnosti, če bi se izneverili poljski domovini. Ostali so ji zvesti tudi tedaj, ko so začeli v njej delati tujci zmedo, da bi se je laže polastili. Tako je bil proti zakonitemu poljskemu kralju Stanislavu Leščinskemu izvoljen pod varstvom tujega orožja Avgust III., ki je pregnal Stanislava iz prestolnega mesta Varšave. Od premaganega poljskega kralja Stanislava Leščinskega, ki je bil brez brodovja, brez armade in brez denarja, ni mogel Gdansk pričakovati nobene koristi; a vendar ga je vzel pod svoje okrilje kot zakonitega poljskega kralja in ga skoraj pol leta branil proti velikanski tuji premoči, dokler se ni sam skrivaj umaknil iz mesta, da ne bi zaradi njega preveč trpelo.

Za poljske vlade se je zaneslo v Gdansk luteranstvo. Pojavilo se je v Nemčiji v začetku novega veka s silovitim zagonom in razburkalo vso Evropo. Rodilo je človeštvu neizmerno gorje dolgotrajnih srditih verskih bojov. Novo gibanje je zajelo zlasti tiste posameznike in skupine, ki so se dejansko že prej oddaljili od živega krščanstva. Tako se je veliki mojster nemškega viteškega reda iz rodbine Hohenzollern, Albreht Braniborski, ne samo izneveril svojemu redu, ampak je z večino redovnikov leta 1525 prestopil v protestantsko krivo vero. Velikanska redovna posestva je proglasil za svetno kneževino Prusijo, ki je v začetku priznavala poljsko vrhovno oblast, pozneje pa se je otrsela in se združila s ponemčeno Braniborsko v neodvisno Prusijo. Katoličanstvu zvesti križniki so ponekod životarili še dalje, dokler niso v Avstriji leta 1809 red prenovili. Odkar se je odrekel nekdanjih ponemčevalnih namer, so vstopali vanj tudi Slovani, zlasti Slovenci in Čehi, in v križniškem redu se je razcvetelo vzorno versko življenje, ki se uveljavlja posebno v Sloveniji na dobrodelnem polju.

Protestantstva so se oprijeli v Gdanku zlasti najbogatejši sloji; navzeli so se ga v trgovinskih stikih s pruskimi mesti. Hoteli so celo odcepiti svoje rodno mesto od katoliške Poljske. Toda poljski kralj Zigmund I. je s posebno uredbo omejil samovoljo bogatih mestnih svetnikov in dal nato protestantom versko svobodo, kar je zopet ustvarilo prijateljsko razmerje med Gdankom in Poljsko, dokler ni zasedel pruskega prestola Friderik II.

Pruska vladarska rodovina Hohenzollerncev je dobro poznala pomen Gdanska. Zakaj pruski kralji so se na poti iz Berlina na kronanje v Königsberg redno ustavljali v Gdanku. Friderik II. ga je obiskal že kot prestolonaslednik. Že tedaj je sklenil, izsiliti si ljubezen Gdančanov — s sovrastvom. Kot kralj je bil kar iznajdljiv v tem, kako bi Gdančane čim bolj razburjal in jim tako dolgo uničeval živce, da bi jih zaradi ljubega miru prisilil k odcepitvi od Poljske in pod svojo oblast.

Ko so si Poljaki izvolili Stanislava Poniatovskega za kralja, so obenem določili tudi nove carine. Friderik II. je takoj proglasil, da mu delajo škodo in da si sme zato sam vzeti odškodnino, čeprav so veljale za vse države enako. Ustanovil je pri mestu Marienwerder carinarnico in uvedel veliko carino na vse blago, ki je bilo namenjeno iz Poljske v Gdansk ali pa preko Gdanska v poljsko državo. Mnogo blaga je pod raznimi izgovori zasegel, mnogo pa ga je

namenoma uničil s tem, da ga dolgo ni ocarinil. Friderik II. se tako dolgo ni brigal za poljske in gdanske pritožbe, dokler se ni ruska carica Katarina II. odločno zavzela za poljskega kralja Stanislava Poniatovskega.

Takega ponižanja, kakor je bila odprava carinarnice, Friderik II. ni mogel mirno prenesti. Obdolžil je Gdansk, da je skrtil 4000 pruskih vojakov ubežnikov in zahteval, naj mu jih izroče. Ker ni bilo v mestu niti enega skritega pruskega vojaka, so Gdančani z ogorčenjem odklonili neupravičeno obdolžitve in zahtevo. Friderik II. je nato naglo zasedel mesto in izsilil iz njega 200.000 zlatnikov odškodnine.

Čim bolj so razrvane notranje razmere in škodljivi tuji vplivi stabilili Poljsko, tem drznejši je postajal pruski kraj. Leta 1772 so se zaceta med Prusijo, Rusijo in Avstrijo pogajanja za prvo delitev Poljske. Friderik II. ni čakal na sklenitev pogodbe, ampak je takoj postal svoje čete v zahodno ali poljsko Prusijo in v gdansko okolico z izgovorom, češ da je v Poljski in v Gdanku izbruhnila kuga, pred katero mora obvarovati svojo državo. Zasedenemu ozemlju je naložil velike davke in carine. Nad 12.000 poljskih družin je pregnal z rodne grude v Pomorjansko med Nemce. Prepovedal je v zasedenem ozemlju uporabo pruskega in poljskega zlatega in srebrnega denarja; morali so ga zamenjati za ničvredne kovance, ki so bili nalašč za te kraje.

Pri pogajanjih za prvo delitev Poljske si je Friderik II. krčevito prizadeval, da bi mu prisodili tudi Gdansk. Toda Gdančani niso držali rok križem. Obrnili so se na svoje vplivne trgovinske prijatelje v Angliji. Ti so prisilili zunanjega ministra, da je odločno nastopil zoper priključitev Gdanska k Prusiji. Hkrati je pridobil gdanski konzul v Petrogradu tudi Alekseja Orlova, tedaj vsemogočnega ljubimca carice Katarine II., in tako je bila Friderikova zahteva obsojena na neuspeh. Da bi ga ne doživel, se je pruski kralj prostovoljno odpovedal Gdanku in njegovi okolici, zato pa je dobil za odškodnino zahodno ali poljsko Prusijo.

Friderik II. ni imel nobene pogodbe za tako sveto, da bi je ne prekršil, če mu je to kazalo. Tako je tudi sedaj komaj prevzel odškodnino za svojo slovesno odpoved, ko je že zasedel gdanska predmestja, postavil pred mestna vrata svoje carinarnice in oviral mestu dovoz živil. Kmalu je iznašel izgovor za uveljavljanje svojih zahtev do Gdanska. Zasedel je namreč tudi deset kilometrov od Gdanska oddaljeni samostan Oliva in se kljub protestantski veri proglasil za opatovega naslednika. S ponarejenimi listinami je kot opatov naslednik trdil, da pripada še iz srednjega veka samostanu in sedaj njemu vse ozemlje na levem bregu dolnje Visle, torej tudi Gdansk. Nikdo sicer ni imel teh listin za resnične, vendar pa se je Friderik II. z njimi polastil gdanskega pristanišča Neufahrwasser. A niti sedaj še ni miroval. Z velikimi denarnimi sredstvi je uspešno hujskal gdanske mestne svetnike zoper Poljsko in poljske poslance zoper Gdansk. Poljski kralj se je že sprijaznil z mislijo na odstop Gdanska Prusiji. Tedaj pa se je zbralo gdansko delovno ljudstvo ter obrtniki in trgovci na zborovanje, kjer so izjavili, da jim je ljubše, če se spremeni njihovo rodno mesto v kup razvalin, kot da bi prišlo pod prusko vlado. Obenem so zagrozili s smrtjo vsakomur, ki bi si drznil podpirati pruske težnje. Ta odločni nastop in pa podpora Rusije sta onemogočila Frideriku II., da bi vkorakal v Gdansk kot njegov kralj.

To nalogo je zapustil svojemu sinu Frideriku Viljemu II. Tudi Friderik Viljem II. ni izbiral sredstev za svoje namene. Ko se je začela v Franciji revolucija, je začel z njo strašiti ruske vladne kroge. Odločno voljo Gdančanov, da se

upró nameravani pruski zasedbi, je proglasil za hujskanje francoskega revolucionarja Garniera. Preiskava je sicer dokazala, da je Garnier nedolžen in da francoska revolucija še ni našla odmeva v Gdanku, vendar so Gdančani izročili Prusom Garniera. Friderik Viljem II. je odslej še bolj predstavljal Rusiji Gdansk kot leglo revolucionarnih idej in tako se mu je posrečilo, da ga je dobil pri drugi delitvi Poljske leta 1793 kot odškodnino za odločno borbo zoper francoske revolucionarje. Toda Gdančani niso mirno sprejeli te odločitve tujih sil, ki so kosale njihovo domovino. Dasi ni bilo niti najmanjšega upanja na uspeh, so se vendar spustili v obupen boj s pruskimi četami. Proti volji mestnega sveta so vdrli v orožarno, razdelili orožje med meščane in pozdravili Pruse s točo topovskih krogel. Pruska vojska se je morala večkrat celó umakniti. Ko je pruska armada v aprilu leta 1793 vkorakala v Gdansk, je vtaknila vse gdansko moštvo v pruske vojaške suknje in pruski duh železne discipline je odslej vladal v Gdanku vse do l. 1919.

N O V E K N J I G E

Miroslav Adlešič: NARAVOZNANSTVO IN SVE-TOVNI NAZOR. Izdala Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Zbirka »Kosmos«. Obsega 206 strani. — Celotno delo je razdeljeno v tri dele. Za nekako uvodno poglavje je postavil avtor razmotrivanje o naravoslovcu in njegovem delu, kjer podčrtava smisel in namen vsega naravoslovčevega znanstvenega prizadevanja v čim globljem spoznanju narave, nje obvladovanju in končno v dovršenem, čim resničnejšem nazoru o svetu. Nato skuša v drugem delu uvesti bralca v sodobno stanje perečih naravoznanskih vprašanj v velikem svetu s poglavjem o relativnostni teoriji. Tu najprej razpravlja o vsemirju, njegovih telesih in nepojmljivih razdaljah, o zakonitosti delovanja vseмирskih sil (gravitacije) in omenja motnje v gibanju nebesnih teles, ki niso v skladu s temi zakoni in so dale naravoslovcem mnogo misliti. Prav te so vedle učenjake do mnogih hipotez, poskusov in računov, da bi si jih mogli razložiti. Med hipotezami je posebno pozornost vzbudila Einsteinova relativnostna teorija, ki skuša razložiti prostor in čas kot dva glavna činitelja v vsemirju. Zato se avtor ob njej široko razpiše in prihaja do zaključka, da je deloma posredovala nova spoznanja, deloma pa so načeta vprašanja ostala še nerešena in »da je relativnostna teorija, kar se narave stvari tiče, le prazna lupina — simbolična forma. Zaključki, ki jih je na osnovi načel in hipotez zgradila, niso torej v nobeni, niti posredni niti neposredni zvezi z resničnostjo« (51). Velikemu svetu vsemirja je po svoji neznatnosti ravno nasproten svet najmanjšega delca snovi, atoma. V skrivnosti tega nas povede s poglavjem Razgledi v svetu atoma; tu obdelava vprašanja o snovi, elektriki in svetlobi v luči kvantne teorije. To poglavje je zelo zanimivo in bogato; govori pa prepričevalno, »da z lahkotnim kramljanjem o problemih modernih eksaktnih ved ne moremo razpravljati.« Naj navedem samo naslove nekaterih odstavkov iz tega poglavja: Materija in elektrika; materija in svetloba; röntgenski žarki; radioaktivnost; radioaktivni razpad; več odstavkov o atomskih modelih, o atomskem jedru, elektronih in drugih sestavnih delih atomov; drobljenje atomov itd. Kako obsežna in zamotana, pa prav zato za znanstvenika in tudi za izobraženca mikavna so ta vprašanja, povedó zaključne besede, s katerimi avtor poudarja, da smo kljub tolikim naporom učenjakov, kar se tiče razlage o svetu

atoma, še vedno le pri postavljanju temeljev. Bog ve, koliko temeljev bo podpiralo to stavbo naravoznanstva, ko bo zatisnil oko poslednji človek. V drugem delu knjige: Pota k spoznanju obravnava načine, po katerih se naravoslovec skuša dokopati do spoznanja narave, njenih sil in njenega dogajanja, pota, po katerih skuša prodreti čim globlje do bistva stvari, da bi si po čim globljem zaključnem spoznanju ustvaril celotno sliko, zadovoljiv nazor o svetu. Najprej se pomudi pri naravnih zakonih in vzročnosti ter pravi, da je sodobno naravoznanstvo prišlo pri preiskavi sveta do spoznanja, »da nam poskus ne more dokončno povedati, ali velja v naravi zakon dosledne vzročnosti ali ne«, ko v svetu atoma »nazoren« razgled ni mogoč in se nam svet v malem kot v velikem izmika. V poglavju Naravoznanstvo in svetovni nazor opredeljuje in ocenjuje razne znanstvene nazore: naturalizem, realizem, skrajni in zmerni pozitivizem in dodaja razgled po dobljenih spoznanjih. Z velikim zanimanjem bere človek poglavje: Naravoznanstvo in tehnika, kjer more za hip pogledati v največje fizikalne laboratorije sveta za raziskavanje vsemirja in atomov s pomočjo velikanskih daljnogledov oziroma naprav za milijone voltov napetosti elektrike. V zaključnem poglavju podaja še celotno sodobno znanstveno sliko sveta, ki jo izrazi z besedami »polje« (t. pr. električno, magnetno) in »elementarni kvant«. — Knjiga je okrašena s številnimi slikami in tabelami; te snov dobro ponazarjajo in omogočajo lažje razumevanje stvari, ki so nam v navadnem življenju tako nedostopne. Avtor se je zelo potrudil, da je težke probleme kar se dá jasno obdelal in pokazal s tem toliko zanimivega v obeh skrajnostih sveta. Knjiga je vredna, da bi jo prebral vsak izobraženec, saj mu daje odgovore in pojasnila na toliko vprašanj, važnih v sodobnem kulturnem svetu.

Ar.

SLIKARJU FRANCETU KOŠIRJU V SPOMIN

Ko je Mladika pred dobrimi petimi leti prvič predstavila naši javnosti mladega slikarja Franceta Koširja in objavila v reprodukcijah zbirko njegovih del, se je kratki življenjepiski članek končal z besedami: »Ko Francè Košir, ki je še mlad in ki ga ozke razmere ovirajo v rasti, z leti v trdem in neprestanem delu in učenju dozori v zrelega moža, smemo pričakovati od njega še lepših, še bolj dognanih in bolj svojskih del.«

Leta so minevala, zavrata bolezen, jetika, je glodala na videz krepkega mladega moža, ki se ji je na vso moč upiral, a končno vendar omagal. Malo več kot pet let je tega, pa Koširja že ni več med živimi. Dne 28. septembra je ta nadarjeni umetnik umrl, star komaj 33 let, še preden je mogel razviti svoje sile do poslednjih mej. Pokopali so ga v nedeljo 1. oktobra na domačem pokopališču v rodnem mestu Škofji Loki.

Košir je ustvarjal komaj dobrih deset let in vendar v tem razmeroma kratkem času dosegel častno mesto v našem slikarstvu. Bil je ko mravlja priden, tako da je, čeprav hudo bolan, živeč zmerom v tesnih razmerah, zapustil nenavadno obširno delo. Ko se je nekajkrat zdravil na Golniku, je celó tudi tam v zdravilišču kot bolnik skušal slikati, kolikor so mu le dale moči. Učiteljska služba na gimnazijah ga je zelo

Francè Košir.

ovirala pri delu zase, vendar ni odnehal. Tudi telesna hiba, bolna noga, ga je zlasti pri pokrajinarstvu hudo omejevala, pa je premagal to zapreko. Bil je vse življenje nepopoljšljiv optimist. Prav do zadnjega, dokler je le še mogel držati čopič, je delal, in to zmerom strastneje, z zmerom večjo naglico in ognjem, kot bi bil slutil, da so mu dnevi šteti. In prav v tej zadnji dobi, ko je zorel v resnično popolnost, je ustvaril nekatera svojih najboljših del, ki so pa obetala še popolnejša.

Ponovno smo v našem listu pokazali zbirke njegovih slik, grafik in risb, tako da je bralcem podoba njegove umetnosti jasna in pregledna. Spoznali so Koširja kot dobrega risarja, ki je znal prirodno in nazorno podati značilne prizore iz vsakdanjega življenja, zanimive tipe iz raznih krajev, kakor tudi slikovite koticke iz vasi v Selški dolini. Občudovati so ga mogli kot imenitnega pokrajinarja, pa naj so bile to pokrajine od Slavonskega Broda, iz Ptuja ali od Kranja, kjer je povsod služil. Gotovo so pa najlepše, ker najpristrčnejše, Koširjeve slike iz Škofje Loke, ki jo je nešteto krat ujel na platno. Med njimi so zlasti žive in resnične podobe s Sore, kjer je nešteto krat naslikal svoj dom, nekdanji grajski mlin pod visokim lokom starega mostu, jez nad mlinom in še dolgo vrsto drugih. Tekoča voda mu je bila vselej najbolj priljubljen slikarski predmet. Tudi več značilnih portretov — stare ženice z velimi, posušenimi lici in mlada dekleta — smo objavili, pa nekaj prav dobro postavljenih, še v reprodukciji zanimivih tihožitij. Med žanrskimi kompozicijami je posebno pomenljiva ena iz zadnjega časa, njegov »Rožni venec«, nenavadno krepka in svojevrstna podoba iz življenja slovenske družine. Tod, se zdi, je bila Koširju namenjena pot, ki bi ga bila mogla pripeljati do njegove najbolj prave podobe.

Prav zato, ker nam je pregled Koširjevega dela tako jasen in popoln, moremo po pravici in zasluženju oceniti njegovo vrednost in vso težino izgube, ki jo je z njegovo prerano smrtjo utrpela slovenska umetnost. V zgodovini našega slikarstva se bo ime Franceta Koširja ohranilo v častnem spominu kot ime resničnega umetnika. Vso obsežnost njegove umetnosti nam bo pa mogla pravilno ponazoriti šele skrbno zbrana kolektivna razstava njegove umetniške zapuščine, ki naj bi jo priredili čimprej. K. Dobida.

Slikar in grafik Franjo Stiplovšek krogu Mladike ni nepoznan, saj smo že l. 1929 in leto kasneje objavili zbirki njegovih lesorezov, pozneje pa še posamezna njegova dela. Že več let ga pa nismo videli v našem listu, zato bo prav, da se ga zdaj, ko je sredi septembra v ljubljanskem Jakopičevem paviljonu priredil veliko lastno razstavo, spet spomnimo. To zasluži že pomembnost in obsežnost njegovega dela, ki je zaradi pretirane umetnikove osebne skromnosti širši javnosti vse premalo znano.

Doslej smo ga poznali v glavnem kot grafika, tudi kot spretnega in zmožnega ilustratorja, toda prav ta razstava, kjer je zbral več svojih starejših del, ga je pokazala tudi kot plodovitega slikarja, in to portretista in pokrajinarja. Nekatera najznačilnejša dela v izboru objavljamo.

Stiplovškovi portreti so priostreni na kar najbolj točen in resnično življenjski izraz portretiranja, ki ga hočejo do kraja tudi duhovno označiti, v pokrajini pa je slikarjeva glavna pozornost obrnjena bolj na enotnost in polnost občutja, na skladnost gradnje, na jasnost in preglednost podanih predmetov, kot pa na same barvne vrednote. Zato so njegove slike nekam bolj grafično zamišljene. Značilno za Stiplovška pa je, da le izjemoma slika golo, čisto pokrajino, brez kakršne koli štafaže. Skoro je ni njegove pokrajinske slike, kjer ne bi bil poglobitveni poudarek na posameznih stavbah ali na skupinah hiš. Ker ima veliko dojemljivost za tiho poezijo starinskih mestec po deželi in občutljivo oko za lepoto skritih starih kotov po njih, učinkujejo zaradi svoje iskrenosti in preprostosti te njegove podobe prav umetniško neposredno in izvirno.

V grafiki goji Stiplovšek skoro izključno lesorez, kjer je tudi dosegel višek svoje umetnosti. Že obe zbirki »Stari Maribor« iz leta 1924 in 1927, od koder smo objavili prve reprodukcije Stiplovškovih grafik, kažeta vse njegove vrline: svojsko pojmovanje, zmožnost življenja v predlogo, izbrušen okus in dovršena tehnika. Sodelovanje vseh teh pogojev ustvarja dela resnične dovršenosti. V lesorezu se je Stiplovšek najdlje razvil in dosegel najbolj neposreden izraz.

To pot smo izbrali nekaj prav značilnih del, ki ga dobro označujejo. Tak je slikarjev lastni portret v olju in obe pokrajini. Od teh je Prva pomlad ena njegovih najboljših slik iz prav zadnjega časa, zares toplo občutena in iskreno podana. Tudi podoba iz Mirne je dokaz slikarjeve izvirnosti in svojskega razpoloženja, značilnega zanj. Je pa hkrati dokaz velikega napredka v zadnjih letih. Tudi objavljeni grafični listi so najnovejšega datuma. Izbrali smo različne, da pokažemo razne načine ustvarjanja. Tako je Križani primer za lesorez, ki je delan v belem na črni podlagi, krška samostanska cerkev pa kaže obratni primer. Medtem ko je zadnja, prav tako kakor Kapelica, bolj risarsko pojmovana, je Cankarjevo nabrežje vzorec bolj slikarsko občutenega lesoreza. Zanimivo je pa primerjanje vseh teh s svojčas objavljenimi listi iz obeh mariborskih map, kjer dosega učinke z vse preprostejšimi sredstvi.

Kakor v grafiki, je tudi v slikarstvu pokazala ta razstava, da se je Franjo Stiplovšek, ki živi v Krškem ob Savi, kjer na meščanski šoli poučuje risanje, odkar doma ni več javno nastopal, zelo razvil, da je postal svobodnejši v ustvarjanju, pri slikanju dovetnejši za barvo, v grafiki pa bogatejši in polnejši. V vsem umetniškem doživljanju pa se pozna večja globina in neka modra mirnost, ki obeta še večjo dovršenost.

K. Dobida.

PRAVI ČEVLJI

STEFANIJA HUMEK

Od pravih čevljev je veliko odvisno zdravje nog, dobra hoja in celotno počutje. Vendar so pa prav z obuvalom včasih velike težave, posebno pri ženskah. Te sicer vedno dolgo premišljajo in izbirajo, preden kupijo čevlje, vendar se navzlic temu redkokdaj pohvalijo, da so z nakupom zadovoljne. Brž ko pridejo od nakupovanja domov in nove čevlje obujejo, čutijo, da jim niso nič kaj prav. Tiščé in imajo še razne druge napake.

Toda temu ni pomoči, tako misli večina izmed nas. Čevlje je pač treba nositi toliko časa, da so prav. Pri tem pa se seveda obrne bolj noga po čevlju kakor čevelj po nogi, kar ima za posledico pokvarjene noge, boleče kosti, težave pri hoji itd. Koliko nepotrebne trpljenja in bolečin, posebno če je treba imeti nove čevlje dlje časa na nogah in precej hoditi! Ko bi se ženske zavedale, da so marsikatero trpko potezo na obrazu povzročili premajhni, napačni čevlji, bi drugače izbirale.

Vseh neprijetnosti z obuvalom se za vedno iznebimo, ako si znamo nabaviti čevlje, ki se res prilegajo našim nogam. Najboljši so seveda čevlji, ako jih damo delati čisto po nogi. Zato bi si morali dati napraviti posebno kopito, ki bi predstavljalo točno obliko naših nog. To pa je precej draga reč in ni za vsakega. V splošnem nas čevljar tudi brez posebnega kopita obuje dobro in udobno, vendar svojega izdelka ne more prilagoditi vsem lastnostim naših nog. Danes obuvalo največ kupujemo, ker nam je pri tem na izbiro nešteto vrst čevljev, pa ne samo glede barve in vrste usnja, ampak tudi glede oblike, kar je najvažnejše. Skoraj gotovo bo v tej veliki izbiri nekaj tudi za naše noge.

Čisto naravno in razumljivo je, da se naše noge prav tako razlikujejo med seboj kakor naši obrazi. Zato prav lahko razumemo, da ene in iste vrste čevlji ne morejo biti vsem prav. Nikoli ne zamenjavajmo oblike čevlja z velikostjo oziroma s številko! To ni isto. Prav lahko je na primer dobiti pravo številko čevlja. S tem pa še ni rečeno, da nam bo čevelj prav. V številki, ki označuje velikost čevlja, sta namreč vračunani samo dve meri: dolžina čevlja in širina preko stopala. Razen teh pa je treba upoštevati še druge mere, če hočemo, da se bodo čevlji lepo prilegali naši nogi. Pomislimo samo, koliko ima opraviti čevljar, kadar nam čevlje meri. Zapiše si celo vrsto mer; od pete do narta, od narta do konca prstov, višino in širino vseh delov noge; še celó obseg pete je važen, prav tako tudi razdalja med peto in sklepom. Vse te mere so potrebne, ker so pri vsakem človeku bolj ali manj različne. Številke, ki naj zaznamujejo velikost čevlja in so vtisnjene v podplat, pa pomagajo največ trgovcu, da lahko pregledno razvrsti zalogo blaga in so nekako izhodišče za rešitev težavne naloge — najti kupcu pravo obuvalo.

Naša naloga pa je, da sami doženemo, kakšno obliko in lastnosti, morda tudi posebnosti imajo naše noge; šele potem si bomo mogli izbrati pravo obuvalo, ki naj bo nogi v oporo pri hoji, ne pa v oviro. Danes dobimo v trgovinah res čevlje za vsako nogo, samo znati moramo točno povedati, kaj bi radi, kakšen naj bo čevelj. Pri tem nam mnogo pomagajo dobre ali slabe skušnje, ki smo jih imeli z različnimi čevlji. Zdravnik, ki hoče presoditi naše zdravstveno stanje, mora vedeti za vse naše bolezni, ki smo jih že prestali.

Prav tako moramo pri kupovanju čevljev povedati prodajalcu o težavah, ki smo jih imeli z različnimi čevlji. Tako bo kmalu razumel, katero kopito je za nas in katero ne. Opazili smo na primer, da smo se v nekaterih čevljih od vsega početka mnogo bolje počutili kakor v drugih. Prišli smo do spoznanja, da pri enih čevljih nogi ni ugajala peta, drugi niso bili prav čez prste, tretji in četrti so imeli zopet druge napake. Ko pa vemo, kakšen za nas čevljev ne sme biti, oziroma na kaj naj pazimo, potem izbira ne bo več tako težka in bo tudi konec jadikovanja, da ni mogoče dobiti čevljev, v katerih bi lahko hodili.

Napačna je trditev: »V nobenih čevljih, ki sem jih kupila v tej trgovini, ne morem hoditi!« Pri tem pozabljamo, da ni odločilno, kje smo obuvale kupili, temveč kaj smo izbrali. Kdor ne zna najti čevlja za svojo nogo, ne bo nikjer zadovoljen. Tisti, ki trdi, da ne najde pravega čevlja, le sam ne vé, kaj prav za prav ni za njegovo nogo. Če se potrudi, da to dožene, mu ne bo več tako težko kupovati čevljev.

Navadno izbiramo bolj tako, da ugaja čevljev našim očem. Ker so lepi, si mislimo, da je boljše nekoliko potrpeti. To pa je napačno. V takih čevljih je noga stisnjena od različnih strani, v drugih delih ima zopet premalo opore, vse skupaj pa je v škodo našemu zdravju. Ako smo opazili, da se čevlji neenakomerno obrabljajo (na nekaterih mestih bolj kot na drugih), nam niso prav, kajti slaba hoja je le posledica nepravilne obutve.

Drugo, na kar zelo radi pozabljamo, je to, da mora obutev ustrezati namenu oziroma priliki, za katero jih obujemo. Kakor ne gremo v svilenih oblekah v hribe, tako ne bomo obuli nežnega popoldanskega ali večernega čevlja, če gremo na trg ali če vemo, da bomo veliko hodili. Ne samo da noge po nepotrebnem utrujamo, s tem pokažemo tudi, da nimamo okusa. Nežen čevljevček, katerega namen je le, da v njem presedimo nekaj ur ali prehodimo kratko pot, ne nudi nogi dovolj opore, ki je potrebna, če smo ves dan na nogah.

Iz tega je razvidno, da potrebujemo več vrst čevljev. Najvažnejša je obutev, ki jo nosimo čez dan pri delu. To so čevlji, ki morajo biti taki, da jih imamo na sebi lahko 12 ur nepretrgoma in se v njih dobro in udobno počutimo, ne glede na to, ali smo zaposleni v gospodinjstvu ali v službi. Za daljša pota (izlete itd.) so vsekakor potrebni športni čevlji, ki edini vzdržijo slaba pota in dolgo hojo, nudijo nogi pravo oporo in jo obvarujejo pred poškodbami.

Samo za prireditve pozno popoldne ali zvečer obujemo k elegantnim oblekam tudi primerne čevlje, ki so že ličnejši za oko, iz nežnega usnja ali druge snovi, imajo višjo peto in prikupnejšo obliko, da se ujema s popoldansko ali večerno obleko.

Če gledamo našo zalogo čevljev, lahko prav dobro vidimo, da so zelo različni med seboj, čeprav so ene in iste velikosti in samo za eno obliko noge. Nekateri izmed njih so naši nogi precej podobni, drugi pa nimajo z obliko naše noge prav nič skupnega. Pravo udobnost pa nudi čevljev le, ako je tako oblikovan, kakor bi bil odlitek naše noge. Pomnimo, da čevljev ni za okras, ampak zelo potreben del naše opreme. Zelo previdni moramo biti tudi pri izbiri obuvale za otroke. Otroška noga, ki je še v razvoju, je še veliko občutljivejša ter je obuvale ne sme nikoli ovirati, da se ne bi mogla pravilno razvijati.

Kdor se nekoliko potrudi, da spozna pravo obutev že na prvi pogled, vé, ali bo obuvale za njegovo nogo ali ne. Drugi pa tega ne vedo niti potem, ko so imeli čevlje že nekaj ur na nogah. Pravi čevlji nam tudi dalj časa služijo, ker se enakomerno obrabljajo in obdržijo prvotno lepo obliko

še po dolgotrajni nošnji. Razen tega ostanejo noge zdrave, kar nas napravi sposobnejše za delo in nam ne kvari razpoloženja pri razvedrilu.

Pravo, dobro obuvale je važnejše kakor obleka, posebno v zimskem času. Ne glejmo preveč na zunanost, ampak bolj na to, da bo čevljev nogo dobro obul, nudil dovolj opore pri hoji ter jo varoval pred mrazom in mokroto.

PULLOVER

ELIZA SKALICKY

Tudi moški potrebujejo za zimo gorkih jopičev. Pri njihovi izdelavi se seveda oziramo tudi na modo. Včasih so gospodje nosili večinoma take jopiče, ki so jih spredaj zapenjali; sedaj pa imajo tudi take, ki jih oblačijo čez glavo in ki so pri vratu precej zaprti. Jopiči imajo ali okrogel izrez, da izza njega vidimo le ovratnik srajce, ali koničast, izpod katerega gleda tudi kravata.

Pullover na naši sliki je pleten iz debele modre volne z iglami številke 4. Vzorec je preprost, delamo ga iz samih desnih in levih petelj.

Pullover delamo lahko po opisu ali po kroju. Če delamo po kroju, vzamemo lahko poljubno volno in poljubne igle. Kroj je narisana v zmanjšani obliki na poli v tej številki: 1 kvadrat = 1 cm. Uporabimo lahko poljuben vzorec. Na poli sta narisana še dva primera.

Vzorec, ki ga ima jopič na naši sliki, delamo takole: * Osem vrst pletemo same desne petlje. Eno iglo pletemo spredaj desne in zadaj leve petlje. Nato pletemo izmenjaje osem desnih in osem levih petelj, in sicer štiri vrste (štiri igle). Zadaj delamo obratno, da dobimo na licu isti vzorec. Nato pa vzorec menjamo: kjer smo pletle desne, pletemo sedaj leve in obratno. Tako delamo zopet štiri vrste (štiri igle). Od zvezdice (*) vzorec ponavljamo.

Za zadnji del nasujemo 88 petelj. Najprej delamo 6 cm širok rob — eno desno in eno levo petljo. Desno petljo

pletemo tako, da vbadamo zadaj. Na ta način se pletenje manj raztegne. Da je rob dosti čvrst, moramo vzeti tanjše igle, in sicer številke 2 $\frac{1}{2}$. Šele potem vzamemo igle štev. 4. Ko imamo roba 6 cm, pričnemo vzorec in enakomerno pletemo do podpazuhe 55 cm. Tu zazankamo na obeh straneh po štiri petlje hkrati. Nato pletemo zopet dalje enakomerno do ramen, da meri ves del 53 cm. Potem snemamo vedno v začetku vsake igle po šest petelj, tako dolgo, da nam ostane na igli še 20 petelj. Te pa vse hkrati zazankamo. Teh 20 petelj moramo zazankati zelo rahlo, ker mora biti del pri vratu prožen, da pulover lahko potegnemo čez glavo.

Za prednji del nasnujemo 104 petlje. Najprej delamo 6 cm roba, nato vzorec — enakomerno do podpazuhe 55 cm. Tu zazankamo devet petelj hkrati, in sicer na obeh straneh, nato pa še na vsaki strani petkrat po dve petlji. Skupaj moramo torej sneti na vsaki strani po 19 petelj za rokavni izrez. Po tem snemanju pa petlje razdelimo na polovico in le eno delamo dalje. Za izrez pri vratu snamemo samo pet petelj približno pri vsaki četrti ali peti vrsti. Ko meri ves del 55 cm, dokončamo del tako, da v začetku igle vedno zazankamo po sedem petelj in tako delamo do konca. Potem pletemo še drugo polovico prav tako.

Za rob okoli vratu nasnujemo 144 petelj, pletemo enako kakor rob pri jopiču: eno desno in eno levo petljo z iglami številke 2 $\frac{1}{2}$. Če hočemo, da je rob spredaj lepo koničast, snemamo v sredini pri vsaki vrsti tri petlje, a samo do polovice. Če hočemo, da rob ne postane predebel, vzamemo za drugo polovico, ki je na licu ne vidimo, tanjšo volno. Iz debele volne moramo naplesti vsekakor malo več kakor za tanjši del: približno 3 $\frac{1}{2}$ cm proti 2 $\frac{1}{2}$ cm k tanjši volni. Za rob pri rokavih nasnujemo 120 petelj. Delamo enako širokega kakor za rob pri vratu. Rob prišijemo tako, da šivamo na licu in da prišijemo najprej tanjši del, potem šele obrnemo debelejši rob čezenj in ga na licu lepo pritrdimo na pulover. Vse moramo šivati tako, da nitke preveč ne nategnemo, da se izrez pri oblačenju in slačenju zadosti raztegne.

DOBRA KUHARICA

RIZ Z ZELENKO PAPIKO

Razgrej žlico masti in zarumeni v njej žlico zrezane čebule, dve osnaženi, na rezance zrezani zeleni papriki in dva zrela, olupljena in na rezance zrezana paradižnika; vse skupaj praži četrte ure. Nato prideni $\frac{1}{4}$ l neopranega riža in nekaj žlic ostalega drobno zrezanega mesa. Vse dobro zmešaj in prilij juhe ali tople vode, da bo stala dva prsta nad rižem. Osoli in kuhaj vse skupaj četrte ure. Nato stresi jed v skledo in potresi z nastrganim sirom.

DUŠENA RACA

Oснаženo raco osoli in položi celo ali na dele zrezano v raztopljeno surovo maslo (za eno jajce) in pusti, da nekoliko zarumeni. Kadar je mehka, prilij kozarec vina, za oreh v moki povaljanega surovega masla in žlico nastrganega hrena. Vse skupaj kuhaj še deset minut.

KAKO ZMEHČAŠ STARO RACO ALI KOKOŠ

Zvečer zakolji žival in jo položi v mrzlo vodo, da je vsa pokrita. Drugi dan jo vzemi iz vode, jo popari in osnaži kakor navadno. Tako pripravljena perutnina je veliko mehkejša in okusnejša.

OHROVTOV NARASTEK S KROMPIRJEM

Skuhaj v zavreli slani vodi na rezance zrezano ohrovtovo glavico. Kuhano odcedi, ji primešaj $\frac{1}{4}$ kg kuhanega in pretlačenega krompirja ter $\frac{1}{8}$ l mrzlega mleka. Primešaj za oreh surovega masla in rumenjaka, prideni ohlajeni ohrovt, žlico nastrganega bohinjkega sira in sneg enega beljaka. Vse na rahlo premešaj in stresi v dobro pomazan, z drobtinami potresen pekač. Razravnaj enakomerno po pekači, potresi po vrhu žlico drobtin, sira in žlico razpuščenega surovega masla ter postavi v pečico. Peče naj se 40 minut. Pečeni narastek zreži in postavi kot samostojno jed s paradižnikovimi makaroni na mizo.

ENDIVIJA KOT PRIKUHA

Endivijo operi in zreži na rezance (uporabi zelene liste) in jo polij z vrelo vodo. Deni v kozo za krožnik solate, za debel oreh surovega masla in pol žlice drobno zrezane čebule. Ko se čebula prav malo zarumeni, prideni ožeto solato, pokrij in duši do mehkega. Nato prilij toliko tople vode, da se lahko kuha. Kuhaj četrte ure, osoli in prideni žlico kisle smetane, ki si jo zmešala z žličico moke. Ko vse skupaj prevre, postavi s krompirjevim pirejem na mizo.

DROZGI ALI BRINJEVKE V OBARI

Suhe ptiče oskubi in nato operi. Poberi iz njih čreva, zelodec, srce in jetra pa pusti. Položi jih v kozo in nalij nanje toliko vode, da so pokriti. Ko zavre, prideni lovorjev list, dve peresi rožmarina, košček limone, korenja, peresce žajbeljna in peteršilja. Osoli in pokrij kozo, da se kuhajo 50—40 minut. V drugi kozi razgrej za pol jajca surovega masla, prideni žlico moke in mešaj, da se prav malo zarumeni, razredči prežganje z majhno zajemalko vode in prilij vodo od ptičkov. Nato položi ptičke v omako in kuhaj vse skupaj deset minut; prideni žlico kisle smetane in žlico kisa in, ko vse skupaj prevre, postavi s krompirjevim pirejem ali rezanci na mizo.

SADNA TORTA

Mešaj deset minut 5 dkg surovega masla, 6 dkg sladkorja in en rumenjaka. Nato primešaj kavno žličko kakaa in limonovih lupine, 10 dkg moke, pet žlic mrzlega mleka ali kave, dobro premešaj in primešaj še sneg enega beljaka, 6 dkg drobno zrezanih orehov in žličko pecilnega praška. Zopet dobro premešaj in stresi v dobro pomazan tortni model, enakomerno razravnaj in speci. Pečeno še toplo pomaži z mezgo in obloži s kuhanim sadjem, n. pr. s krljci jabolka, hrušk, breskev, češpelj itd. Razreži in postavi toplo ali hladno na mizo.

KOSTANJ V SLADKORJU

Kuhaj $\frac{1}{4}$ kg kristalnega sladkorja z $\frac{1}{8}$ l vode 20 minut. Nato daj v sladkor $\frac{1}{4}$ kg kuhanega in olupljenega kostanja. Ko prevre, ga stresi na rešeto, da se odteče.

ZELJNATI GULJAŽ ZA SLADKORNO BOLNE

Zreži drobno glavo zelja na kratke debele rezance. Razgrej za drobno jajce surovega masla, prideni žlico zrezane čebule, ščep paprike, dve žlici paradižnikove mezge, nekoliko soli, ščep kumne, zelje in toliko vode, da je pokrito. Pokrij kozo in postavi v pečico za 40—50 minut. Pečeno postavi kot samostojno prikuho na mizo. M. R.

ZABAVA IN ŠALA

ANEKNOTE IN SMEŠNICE

UČENJAŠKA SKOPOST

Znani jezikoslovec Regnier je na neki znanstveni skupščini v pariški akademiji začel zbirati denar v podporne namene. Vsak učenjak naj bi prispeval po en zlat. Regnier ni opazil, da je predsednik Rose, ki je bil neznansko skop, svoj zlat že vrgel v klobuk, in ga je še enkrat opomnil. Predsednik je ugovarjal, češ da je svoj prispevek že dal.

»Saj verjamem,« je rekel Regnier, »toda — žal — nisem videl.«

»Jaz pa,« se je oglasil drug učenjak, »jaz sem pa videl, pa ne morem verjeti!«

NATANČEN ODGOVOR

Profesor Virchow je pri skušnjah zmeraj zahteval natančno določitev barv. Torej takole: ne rjavo, ampak sivo-rjavo z nadihom zelenega in tako dalje. Nekemu dijaku, ki mu ni po volji odgovoril, je divje rekel:

»Kakšne barve pa je po vašem mnenju moja suknja?«

Vprašani je vzel sukno v roke, jo pazljivo ogledoval in končno spregovoril:

»Ko je bila nova, je bila mogoče modrikasta.«

Tako je dijak dobro prebil skušnjo.

EVINE HČERKE

Ko je cesar Konrad III. leta 1140 potolkel vojvodo Welfa in oblegal mesto Weinsberg, so prišle žene prosit za usmiljenje. Cesar je po daljšem pogajanju pristal na to, da vse žene lahko odidejo iz mesta in odneso s seboj, kar morejo nesti na hrbtu. Ko pa so se žene vrnile v mesto, so vse drugo pustile pri miru, le svoje može so naložile na hrbte in z njimi odšle v prostost.

Nekateri cesarjevi vojaki so bili prepričani, da cesar ni tako mislil, in so jih ustavili. Cesar pa se je zasmejal in milostno sprejel izhod zvijačnih žensk.

»Cesarske besede,« je rekel, »ki sem jo dal, ne morem obračati in spreminjati.«

TA PA VE, KAJ JE ELEKTRIKA

Edison je imel pomočnika, ki mu je nekoč pomagal zgraditi električno napravo v malem. Mož je bil tako navdušen za delo, ki ga je opravljal, da je ponosno rekel Edisonu:

»Zdi se mi, da bi zdaj že sam znal narediti tako napravo.«

»Mislite?« je Edison mirno vprašal.

»Da, mislim, da bi mogel,« je odgovoril mladenič. »Le ene stvari ne morem razumeti.«

»Katere?«

»Ne vem, kako dobivate moč po žicah.«

NI NAPAČNO

Sodnik: »Samski ali poročen?«

Ribničar: »Oženjen, gospod, veste, oženjen.«

Sodnik: »Že razumem, to nič takega ni.«

Ribničar: »Veste, gospod sodnik, pa je le čudno; jaz sem oženjen, moja stara pa pravi, da je omožena.«

NEVAREN ČLOVEK

Gospod Ovčeka dobi v nekem pretepu pošteno zaušnico. »Dragi moj,« spregovori potem z vsem ogorčenjem, ki ga premore užaljeni možiček, »ali si mi to gorko priložil v šali ali zares?«

»Zares!« odgovori nasprotnik.

»No,« se oglasi gospod Ovčeka potolažen, »Boga zahvali, da je tako, kajti takih neslanih šal bi si ne dovolil.«

SIBKA STRAN JEZIKOSLOVCA

»Ali je res, gospod profesor, da obvladate vse evropske žive jezike?«

»Vse, le jezika svoje žene ne morem.«

Z DEŽJA POD KAP

Gospod Pohleven se je že vdrugeč poročil, čeprav mu je že prva žena prihranila precej peklenškega ognja na onem svetu. Nekega dne ga sreča prijatelj pa ga vpraša:

»Veš kaj, dragi, od sile si pogumen. Kaj se nič ne bojiš, da bi neke noči prišla stara nazaj in zagledala drugo. Kaj misliš, kaj bi bilo s teboj?«

»Naj kar pride!« mu odgovori gospod Pohleven z nasmeškom, ki je pričal o prekanjenosti in obešenjaštvu. »Naj le pride, meni ne bo hudega, moja druga bo zlahka opravila z njo!«

NAGAJIVO

Potnik pred postajo: »Kaj pravite, ali bom še ujel tržičana?«

Nosač: »Kakor ste kaj urni, gospod. Vlak je namreč že pred dvema minutama odpeljal.«

TO JE PRAVI KRAJ

On: »No, kaj praviš, stara, k lepemu razgledu?«

Ona: »Res, nimam besed...«

On: »Nimaš besed? O, potem bova pa tukaj ostala!«

KAJ VSE ZMORE MOČNA VOLJA

Sodnik: »Da ste vi mogli iti krast, tega res skoraj ne morem verjeti.«

Obtoženi: »O, veste, gospod, človek vse premore, če ima le zadosti močno voljo!«

VINSKA MODROST

Precej okajen možiček se priguglje do brvi, ki ima samo na eni strani držaj, in zagodrnja:

»Taka neumnost — kot bi bil človek samo po eni strani okrogel!«

PRESENETLJIVA ODKRITOSRČNOST

Oče: »Gospod, povejte mi že vendar — seveda čisto zapuno — katera mojih deklet vam najbolj ugaja?«

Razočarani snubec: »Če naj odkrito povem, hišna.«

NERODNO POVEDANO

Gostilničar: »Pri nas se boste počutili kakor doma.«

Letoviščar: »Bog ne daj! Čemu sem si pa potem vzel dopust?«

NEPRISTRANSKA SODBA

Ančka: »Ali se ti ne zdi, da sem na tej sliki neznansko grda?«

Tončka: »Meni se pa zdi, da si dobro zadeta.«

UGANKE IN MREŽE — KDO JIH RAZVEŽE

OPOMIN

(Castor & Pollux, Maribor. — 11 pik.)

UGANKA

(Janko Moder, Dol. — 8 pik.)

Dokler si živ, za tebe prvega še ni,
dobiš pa, ko te božja dekla pokosi.
A druga naj beseda mera bo,
ki zmeriš z njo še božji vrt lahko.
Zdaj k drugi deni prvo stvar
in ne ustraši se nikar!
Telesu tvojemu kot skrbna mati
postlal bo ta, da mogel boš do sodbe
spati.

STAR ROKOPIS

(Dolmit, Št. Rupert. — 15 pik.)

Impe . . . o — J . s . . .
Ano D . . . z

F . c . d . b . a . h — k . g —
h . g . b . a — e . č — j . a . b

ČRKOVA PODOBICA

(Nace Cuderman, Tupaliče. — 10 pik.)

SeDESME + EE

TOLAŽBA

(Prokijon, Ljubljana. — 20 pik.)

n j m p — g II — i II — r n p IV
l k III k l — r — l I m l č III š —
b I k h I m.

REQUIEM

(Francè, Mošnje. — 16 pik.)

POSETNICA

(S. K., Ljubljana. — 13 pik.)

N. p.	C. O.	
	teta	Semič

Kaj je tetin oče?

KONJIČEK

(Hostar, Vrhnika. — 17 pik.)

a	v	t	m	a	h	r	v
a	c	j	e	i	i	o	o
i	s	m	o	e	v	p	u
n	t	č	d	t	h	č	t
v	ž	r	t	t	m	m	o
a	e	i	o	o	š	e	e

SKRIT REK

(J-ša, Rožna dolina. — 7 pik.)

Gloda led, te bo.

IZ MATRIKE

(Fek, Ljubljana. — 23 pik.)

1. Strniša Slavko . . . 48 let — mcs.
2. Plevel Bogo . . . 61 » 7 »
3. Lakner Joža . . . 47 » — »
4. Potokar Andrej . . . 88 » 5 »
5. Noč Ivan . . . 58 » 6 »
6. Ahčin France . . . 39 » 9 »
7. Močnik Jurij . . . 23 » 1 »
8. Ribnikar Rudolf . . . 20 » — »
9. Jane Pavel . . . 51 » 2 »
10. Pičman Janez . . . 38 » 7 »
11. Celar Mihael . . . 50 » — »
12. Jenko Joža . . . 37 » 8 »
13. Bole Ciril . . . 89 » 8 »
14. Holmec Viktor . . . 10 » — »
15. Traven Albin . . . 68 » 9 »
16. Dovžan Tone . . . 35 » — »

REK

(Pirnat, Ljubljana. — 9 pik.)

Zdrav ni, ki ima zdravila, — 10
bo pa zdrav + 8
= ?

LOBANJA

(Bor, Ljubljana. — 14 pik.)

STEBER

(Kozma, Ljubljana. — 12 pik.)

N	A	A	G	R
O	A	D	J	K
I	E	Z	T	A
N	U	I	J	Č
U	Č	J	E	E
S	V	E	I	S
A	P	M	E	P
O	T	D	I	L

KRONIKA SMRTI

(Tek, Ljubljana. — 25 pik.)

V minulem letu so umrli:

5. 1. Oman Ema	2. 7. Pavlin Hilda
6. 1. Bevk Vinko	2. 8. Cvetko Leopold
5. 2. Južnič Nada	1. 9. Muren Franc
2. 5. Sodja Silva	1. 10. Križnar Ana
3. 5. Pivko Cirila	5. 10. Lavrič Bogo
4. 5. Škerlj Dominik	4. 11. Dežman Gojko
1. 6. Vrečko Janko	2. 12. Rus Marjan
2. 6. Svetelj Pavlina	4. 12. Omahen Olga
3. 6. Grohar Ivan	

Blagor njim, ki v Gospodu umrjejo,
zakaj njih dela gredo pred njimi. Sv. p.

REŠITEV UGANK V OKTOBRSKI ŠTEVILKI

Uganka. Kavarniška miza.
Fiziognomična. Zdrava Marija.
Podobnica. Okrožni urad za zavarovanje delavcev.

Prometno znamenje. V Moravče.

Matematika. Pet krat šest je trideset.

Vremenska napoved. Iz napovedi vzameš tiste črke, ki ti jih po-

vedo črke iz krajev napovedi. Dobiš: Rosno jutro — lep dan.

Črkovnica. Seštevaj črke iz I. in II. skupine, da dobiš: Večkrat so iz šale nesreče že nastale.

Posetnica. Polarni raziskovalec. Številnica. Ključ: čmrlj, ban, piš,

zet, kos, ud. — Pustimo preteklost in ne kalimo z njo sedanjosti, katero jas-

nimo in čistimo z upanjem na boljšo bodočnost.

Spremenitev. Spremenite svoje misli.

Konjiček. Zavist sledi kakor senca vsakemu uspehu in često gre tudi pred njim.

Ustanove. Iz prve ustanove vzemi prvo črko, iz druge drugo itd. — Histrice ni dobra.

Rešitve je treba poslati do 20. vsakega meseca na naslov: Janko Moder, Dol pri Ljubljani. — Zastavljavci ugank naj pošiljajo tudi svoje rokopise na isti naslov.